SOCIETATEA DE ŞTIINȚE FILOLOGICE
DIN
ROMÂNIA
FILIALA TIMIŞOARA

PHILOLOGICA BANATICA

Vol. II

Timişoara, 2009

Philologica Banatica apare de două ori pe an, sub egida
Societăţii de Ştiinţe Filologice. Filiala Timişoara

Colecţia *Philologica.* Coordonatorul colecţiei Lect. univ. dr. Nadia Obrocea
Coperta: Dan Niţu; Tehnoredactare computerizată: Ladislau Szalai

ISSN 1843-4088

Notă: În cazul studiilor referitoare la alte limbi decât româna, Redacţia a stabilit ca trimiterile bibliografice să respecte normele din limbile respective.

Sumar

I. Lingvistică generală

II. Istoria limbii. Dialectologie

III. Onomastică

IV. Gramatică

V. Lexic. Terminologie

VI. Limba literară

VII. Stilistică. Poetică

VIII. Comunicare

IX. Traductologie

X. Recenzii

CRITERII EXTRAFILOLOGICE ÎN ANALIZA ETIMOLOGICĂ

LAURENŢIU NISTORESCU

Cu aproape un veac în urmă, filologul Constantin C. Diculescu îşi imagina, speculând pe baza cuvântului german ***Träublein***, că originea cuvântului românesc ***strugure*** trebuie căutată în idiomul străgermanic al gepizilor, presupunând existenţa în limba acestora a unei forme arhaice **thrubilo* sau **struwilo*.[1] Fapt oarecum scuzabil pentru epoca sa, venerabilul filolog pierdea din vedere un aspect extralingvistic care anula o atare reconstrucţie etimologică: în aria de formare/individualizare a acestui grup etnic şi, implicit, a limbii sale (malurile Mării Baltice), nu creşte viţa de vie, deci posibilitatea ca gepizii să fi avut un termen propriu pentru fructul acesteia este cu totul exclusă. Singurul mod prin care limba gepizilor se putea îmbogăţi cu un atare termen era, nu poate contesta nimeni, împrumutul cuvântului din limba unei populaţii în a căror arie de locuire se găsea viţa de vie – or, cel dintâi şi cel mai intens contact pe care gepizii l-au avut cu o astfel de populaţie, după migrarea lor spre sud din veacul al III-lea, a fost cel cu daco-romanii din bazinul carpatic, în cultura cărora viţa de vie avea, anterior contactului cu gepizii, un prestigiu multimilenar – şi, indubitabil, o amplă terminologie aferentă. De altfel,

[1] C. Diculescu, *Die Gepiden: Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, 1922.

etimologia propusă de Diculescu a fost abandonată, dicţionarele mai recente optând (nu neapărat în temeiul celor de mai sus) fie pentru soluţia logică a atribuirii termenului ***strugure*** substratului traco-dacic[2], fie pentru prudenta (sau... evazionista) formulă „etimologie necunoscută”[3].

Ceea ce poate fi numit „sindromul strugurelui gepid” – ignorarea contextului cultural extralingvistic care permite/ impune apariţia şi/sau însuşirea unor cuvinte – poate fi întâlnit în constructele etimologice din dicţionarele noastre cu o frecvenţă de-a dreptul dezarmantă. Termeni care reflectă elemente, instituţii şi concepte specifice unei civilizaţii sedentare şi urbanizate sunt atribuiţi în mod discreţionar unor populaţii migratoare, cuvinte care intră în acelaşi pachet semantic (spre exemplu, lunile anului) primesc, la fel de lipsit de temei, origini diferite ş.a.m.d. Distinct de acest sindrom, dar ca o prelungire agravantă a formelor sale de manifestare, este cazul (din nefericire, nu mai puţin frecvent) în care sunt susţinute explicaţii etimologice construite pe scenariul împrumutului, ignorându-se cu cerbicie faptul că termenul în discuţie este atestat **în scris** (!) cu generaţii, secole sau chiar jumătăţi de mileniu înaintea contactului care ar fi facilitat împrumutul. O asemenea explicaţie se oferă, în mod cvasiunanim, pentru cuvântul ***cerna***, pe care majoritatea dicţionarelor din ultima jumătate de veac nici nu se mai obosesc să-l reţină, decât, cel mult, prin derivatele ***cerneală, cernit*** ş.a.[4], cărora (ca şi cuvântului-bază, pe vremuri), i se atribuie o neîndoielnică (pentru autorii textelor de dicţionar)

---

[2] *Noul dicţionar explicativ al limbii române* (NODEX), Litera Internaţional 2002.

[3] *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX), Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 1030.

[4] DEX 1998, p. 164.

origine slavă[5]. Problema cu această explicaţie este că nu lămureşte în niciun fel **prin ce miracol acest presupus cuvânt slav era cunoscut şi consemnat în scris la mii de kilometri distanţă de aria de locuire a vorbitorilor slavi/protoslavi, cu mai bine de jumătate de mileniu înainte ca primele grupuri slavofone să-şi facă apariţia în regiune**.

Să recapitulăm faptele, a căror obiectivitate nu poate fi pusă la îndoială prin nici un artificiu etimologic:

* Cea mai veche consemnare în scris a termenului în discuţie, cunoscută până acum, în varianta clasicizată ***Dierna***, se regăseşte în atlasul geografului Claudius Ptolemeu[6], datând de la jumătatea secolului I d.Hr.

* La cumpăna dintre secolele I şi II d.Hr. (dar înaintea cuceririi Sarmizegetusei de către romani), termenul se regăseşte, ca antroponim, în variantele ***Diernaios***, ***Diernais***, pe ostra-koanele militare din Egiptul Superior[7], însoţite de menţiunile explicite *domus Dacus / natione Dacus*.

* În epoca provinciei romane Dacia Augusti, termenul este consemnat, cu referire la localitatea de la gurile râului Cerna (Orşova actuală), fie în varianta ***Tsierna/statio Tsiernensis*** (precum în cea mai veche menţiune epigrafică a aşezării, din perioada 154 – 168), fie în varianta ***Zerna/Zernes/colonia Zernensis***, fie în varianta clasicizată ***Dierna*** (în care apare şi cu ocazia ridicării sale la rang de municipiu, în anul 193) – dublată, pe malul drept al Dunării, de o altă localitate cu denumire derivată: ***Transdierna***. Numărul inscripţiilor care atestă larga utilizare a termenului, în ambele toponime, este impresionant

---

[5] Există şi exepcepţii onorabile, precum *Tratatul de istorie a limbii române* (TILR II) ş.a., care nu au rezerve faţă de originea de substrat a termenului.

[6] Ptolemeu, *Geografia* 3.8.10.

[7] Dan Dana, *Les Daces dans le ostraca du desert oriental de l'Egypte. Morphologie des noms Daces*, în ZPE, 2003 şi altele.

(de ordinul sutelor), acestea fiind răspândite atât la nordul, cât şi la sudul fluviului, pe toată durata existenţei provinciei Dacia Augusti şi chiar şi în secolele următoare[8]. În aceeaşi perioadă, termenul este consemnat, în varianta ***Zerne*** şi tot cu referire la oraşul dunărean, şi de către Ulpian[9].

* La jumătatea secolului IV, termenul se regăseşte, cu referire la aşezarea orşoveană, pe harta militară a Imperiului Roman, cunoscută sub denumirea *Tabula Peutingeriana*[10], în varianta ***Tierna***.

* O jumătate de secol mai târziu, termenul apare din nou, tot cu referire la toponimul orşovean şi transorşovean), prin consemnarea în *Notitia Dignitatum* a demnităţilor imperiale *Praefectus militum exploratorum* **Transdiernis** şi *Praefectus legionis tertiaedecimae geminae* ***Zernis***, ambii aflaţi în subordinea ducelui Daciei Ripensis[11].

* Una dintre cele mai mai târzii atestări scrise ale termenului, anterioare sosirii populaţiilor slavofone în zona Dunării de Jos, datează de la jumătatea secolului VI şi îi aparţine lui Procopius, care menţionează un toponim ***Zernes*** pe malul drept al fluviului (în altă locaţie decât Dierna/Transdierna de la Cazanele Dunării) în tratatul său *De Aedificiis*[12].

---

[8] CIL III, 8277, 2; MK.Ert II 1908, p. 18, fig. 40; Klio XI 1911, p. 508; IDR III/1, pg. 63; „Acta Musei Napocensis" VIII 1971, p. 547 ş.a.

[9] Ulpian, cap. L. 15, 8, 9.

[10] *Tabula Peutingeriana*, segm. VII, 3. Datarea în secolul IV a acestei hărţi (şi nu în secolul III, aşa cum s-a propus mai frecvent la noi), este obligatorie, întrucât – aşa cum a demonstrat Doina Benea – itinerariile hărţii cuprind numeroase trimiteri la evenimente şi mutaţii petrecute în timpul şi după epoca lui Constantin cel Mare (precum existenţa oraşului Constantinopol, consemnat cu simbolul de reşedinţă imperială), ceea ce indică o dată indiscutabil ulterioară anului 330, a inaugurării noii capitale.

[11] *Notitia Dignitatum*, cap. Orient, 42, 37.

[12] Procopius, *De Aedificiis*, 4, 6, 5.

Avem, aşadar, o continuitate a circulaţiei termenului, consemnată în scris într-un mare număr de situaţii (ceea ce elimină jocul hazardului), întinsă pe întreaga jumătate de mileniu ce precede primele contacte ale autohtonilor traco-daci, şi apoi daco-romani, cu populaţiile slavofone. Nici o îndoială nu este posibilă cu privire la deplina corespondenţă de structură fonetică şi încărcătură semantică între originalul traco-dac şi derivatul său panromânesc. În ceea ce priveşte primul aspect, aşa cum s-a observat cu consecvenţă, aparenta varietate a transcrierilor antice nu face altceva decât să reflecte ezitările de redare grafică a sunetului „ce” [č], în formule specifice limbilor native ale autorilor înscrisurilor – în cazul latinei, transcrierile fiind cu atât mai apropiate de formula autohtonă, cu cât autorul consemnării era mai legat de romanitatea târzie dunăreană. Situaţia este atât de limpede, încât comentatorii care pariau pe scenariul împrumutului din slavă s-au văzut puşi în dificultate, o parte dintre ei – printre care foarte citatul W. Tomaschek[13] – optând să iasă din încurcătură prin lansarea prezumţiei că termenul geto-dacic ar fi avut o semnificaţie şi, deci, ne-am afla în faţa unei simple coincidenţe fonetice. În pofida unor deloc neglijabile tentative de a proba continuitatea istorică ***dierna/ cerna***[14] şi a unor noi descoperiri epigrafice, de natură a certifica larga utilizare în rândul vorbitorilor traco-daci şi traco-daco-romani a cuvântului dat, această opinie continuă să fie citată, dicţionarele ultimei generaţii dându-i nejustificatul statut de fapt certificat ştiinţific. Caracterul nejustificat este dat nu doar de lipsa unei argumentaţii valide, ci şi de ignorarea unor elemente

[13] Printre cei care-l urmează pe orientalistul mitteleuropean se numără chiar şi Vasile Pârvan, care afirmă (în *Getica* 1982, p. 155) că Dierna „nu are nimic de-a face cu slavicul cerna, ci are o origine şi un înţeles diferit, getic” (cu trimitere la Tomaschek II, 2, 71).

[14] TILR II, p. 356-362.

de vocabular, neîndoielnic aparţinând substratului, care confirmă conservarea conţinutului semantic – exemple în acest sens fiind cuvintele traco-dacice ***zăr/zer*** (lichid tulbure, în sens restrâns aplicat derivatului din lapte, după coagulare)[15] sau ***zîrnă*** (plantă medicinală autohtonă, a cărei proprietate de a colora lichidul este considerată definitorie şi prin corespondentul terminologic latin, *solanum nigrum*)[16]. Tot ca argumente de neocolit în favoarea perfectei corespodenţe semantice trebuie invocate, pe de o parte, faptul că ori de câte ori termenul traco-dac a dobândit un substitut, acesta a fost exclusiv panromânescul ***cerna***, pe de alta, faptul că tot în antichitatea preslavă a regiunii, termeni de valoare fonetică şi semantică îndeaproape înrudiţi se regăsesc în mai toate idiomurile epocii – poate cel mai evident corespondent fiind latinescul ***cernere***, ale cărui sensuri primare, anterioare semnificaţiei de selectare, au conexiune cu ideea de tulbure, obscur (ceea ce a şi permis formarea sensurilor derivate de precipitaţie deasă şi trecere prin sită, dar şi neologismul romanic târziu *tern*). Acest ultim aspect trimite la singura explicaţie logică cu privire la prezenţa cuvântului ***dierna/cerna*** în limba traco-geto-dacilor: moştenirea acestuia dintr-un substrat comun unui vast areal euro-mediteranean, în care este posibil să se fi înscris şi idiomurile protoslave. Numai că acest din urmă aspect trebuie demonstrat (şi nu invers), partizanii împrumutului slav trebuind să răspundă la câteva întrebări obligatorii: când este atestat pentru prima dată cuvântul ***cerna*** într-un text slav? este el consemnat întâi la slavii

---

[15] Pascu, I, 190; Puşcariu, *Lr.,* 176; Russu 1970, p. 215-216.

[16] Ariton Vraciu, *Limba daco-geţilor*, Timişoara, 1980, p. 109 – 110, citându-i pe B.P. Hasdeu ş.a.; TILR II etc. În schimb, DEX persistă în a da cuvântului tot o origine slavă, invocând cuvântul (distanţat de structura fonetică şi, mai ales, semantică de referinţă, pe deasupra şi de atestare târzie) *zruno*.

de nord (continuatorii nemijlociţi ai vorbitorilor idiomurilor protoslave) sau la slavii balcanici (care moştenesc un extrem de viguros subtrat traco-geto-latin)? când se poate certifica răspândirea sa ca element de vocabular panslavic? nu în ultimul rând, ce sensuri primeşte termenul, în primele contexte atestate? Ultima întrebare este sugerată chiar de inconsecvenţa celor mai multe dicţionare etimologice de la noi, care – încălcând principiul că etimologia unui termen de bază trebuie să fie valabilă pentru toate derivatele acestuia, formate cu mijloacele interne fiecărei limbi – optează să dea origine panslavică cuvintelor *cerna, cerneală, cernire*, dar numai rusă, respectiv, numai rusă şi ucraineană cuvintelor *cernoziom, cernuşcă* ş.a.m.d. *Nota bene:* pe aceeaşi pagină de dicţionar!

Cazul ***dierna/cerna*** – pe care, să precizăm, nu avem pretenţia de a-l fi clarificat definitiv aici (în cele de mai sus n-am făcut altceva decât să reluăm argumente deja abordate în cercetarea la temă) – nu este deloc singular. În momentul de faţă se cunosc cu mult peste 400 de termeni consemnaţi în scris şi explicit atribuiţi de sursele literare idiomului vorbit de tracii nordici (mai ales toponime şi antroponime, dar nu numai), în marea lor majoritate alţii decât cei reconstituiţi prin metoda hasdeiană „brad-brânză-viezure”, iar primul lucru care trebuie să atragă atenţia – şi să găsească un răspuns adecvat din partea specialiştilor – este faptul că, în cvasitotalitatea lor, ei pot fi asociaţi unui/unor cuvinte din limba daco-română, până în prezent prezumate a avea alte origini decât substratul traco-dacic. Or, luarea în calcul a acestora (ca şi a aspectelor extrafilologice relevante) este nu numai o obligaţie deontologică, ci şi o metodă mult mai productivă decât reproducerea unor explicaţii „ghicite” pe vremea când înscrisurile în cauză nu erau cunoscute, iar simpla citare a unui dicţionar străin putea trece drept efort intelectual. Şi asta, pentru că miza reconstrucţiilor etimologice

depăşeşte sfera filologiei, o atare – nobilă! – îndeletnicire nefiind o simplă „joacă de cuvinte”, ci un instrument nepreţuit în recuperarea unor momente definitorii din evoluţia culturii şi societăţii vorbitorilor unei limbi.

Sigle şi abrevieri:

CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin
IDR	*Inscripţiile Daciei Romane*, Bucureşti
Klio	*Klio. Beiträge zur Geschichte,* Leipzig
MK.Ert.	*Muzeumi és Könyvtári Értesítő*, Budapesta
Puşcariu, Lr.	Puscariu S., *Limba română. I. Privire generală*, Bucureşti 1940
Russu	*Russu,* I.I., *Limba traco-dacilor*, Bucureşti 1967
ZPE	*Zeitschrift fur Papyrologie und Epigraphik*, Bonn

EXTRAPHILOLOGICAL CRITERIA IN ETIMOLOGICAL REVIEW - CERNA/DIERNA CASE

Abstract

The etymological reconstructions suggested in the Romanian dictionaries often ignore the extralinguistic cultural context that allows/imposes the appearance and/or assimilation of some words. Such is the case of the word ***cerna***, which is supposed to have Slavic origin, despite the fact that it occurs without interruption in hundreds of texts and inscriptions from the Thracian-Dacian-Latin age (as ***dierna / tsierna / zerna*** etc.), along more than five centuries before the coming of the Slavic people in the Balkan Peninsula.

RELAŢII TEORETICE ŞI METODOLOGICE DINTRE LINGVISTICA ROMANICĂ COMPARATIV-ISTORICĂ ŞI LINGVISTICA INDO-EUROPEANĂ

VOICA RADU

Limbile romanice, născute din latină, au preluat idealurile de instituţionalizare a limbii scrise specifice lingvisticii antichităţii (lingvisticii clasice), iar aceste noi realităţi lingvistice au făcut faţă nevoilor unei noi culturi, depăşind aceleaşi etape ca limba latină. Perioada precomparatistă reprezintă drumul ascendent şi dificil al limbilor romanice de a ajunge să concureze cu latina şi apoi să devină limbi care aspiră la statutul de limbi literare.

Toată lingvistica romanică *precomparatistă*, ca lingvistică a limbilor literare, este dominată de preocupările majore ale lingvisticii clasice: de realizare a normelor gramaticale şi a normelor estetice.

Secolul al XIX-lea este dominat de ideea că omul este un produs istoric, că tot ceea ce depinde de om are o anumită *istoricitat*e, deci şi limba are istoria ei, o istorie care nu reflectă numai raţiunea, întrucât limba evoluează ca omul, în timp. La naşterea acestei lumi noi a contribuit descoperirea sanscritei, care a relevat intelectualităţii europene existenţa unor asemănări frapante între aceasta, greacă şi latină, care nu pot fi explicate genetic. Se constituie lingvistica indoeuropeană, iar

în interiorul ei, ca o ramură mai mică, lingvistica romanică. Astfel, secolul al XIX-lea este era studiului comparativ şi istoric al limbilor. Anul de naştere a lingvisticii comparative-istorice este considerat 1816, data apariţiei lucrării lui Fr. Bopp, *Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der Griechischen, Lateinischen, Persischen und Germanischen Sprache*, un studiu de gramatică comparată din care s-au inspirat mai târziu romaniştii. Bopp a demonstrat înrudirea acestor limbi şi a fundamentat gramatica comparată a limbilor indoeuropene. Tot el este cel care a transpus concepţia evoluţionistă a epocii în planul analizei formelor lingvistice concrete, fiind unul dintre „tehnicienii" metodei fundamentale a noii lingvistici: *metoda comparativă-istorică*[1].

Jakob Grimm introduce perspectiva istorică a cercetării, ocupându-se în lucrarea sa *Deutsche Grammatik* (vol. I, 1819) de studiul evoluţiei cronologice a unei singure limbi. Grimm studiază sunetele limbilor germanice, stăruind asupra legăturilor istorice dintre acestea şi sunetele limbilor clasice. Totodată, arată că modificările fonetice nu se fac la întâmplare, ci potrivit unor legi determinate.

August Wilhelm Schleicher face parte din a doua generaţie de comparatişti, şi el profund marcat de metodele specifice ştiinţelor naturale. Teoria lingvisticii istorice a lui Schleicher a fost în acord cu teoria lui Darwin, care se impune în a doua jumătate a secolului. Limba era văzută ca un organism natural, viu, care trebuia abordat şi tratat prin metodele ştiinţelor naturale. Acestea devin modelul epistemologic şi, în consecinţă, lingvistica îşi pierde pentru un răstimp statutul de ştiinţă umanistă, fiind considerată ştiinţă naturală, întrucât urmăreşte să descopere legile care domină devenirea limbilor. După cum

---

[1] Ileana Oancea, *Lingvistică romanică şi lingvistică generală (Interferenţe)*, Timişoara, Editura Amarcord , 1999, p. 25.

bine se ştie, aceste legi, care-şi exercită acţiunea în domeniul fonetic, fac posibilă reconstrucţia indo-europenei comune. Impunătoarea gramatică comparată indoeuropeană, *Compendium der Vergleichen den Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Weimar (1861-1862), încheie prima etapă din istoria lingvisticii indo-europene. Schleicher este important în istoria lingvisticii şi pentru faptul că propune primul model explicativ al genezei limbilor indo-europene pornind de la o ipotetică limbă indo-europeană primitivă unitară, obţinută prin reconstrucţie. Este vorba de teoria arborelui genealogic, care prezintă desprinderea diverselor limbi din „trunchiul" comun indo-european.

Indo-europenistul Johannes Schmidt propune o altă teorie, susţinând că inovaţiile lingvistice se propagă ca undele, iradiind din diverse centre şi încrucişându-se adeseori. Schmidt şi-a făcut cunoscută teoria valurilor în 1872, dar Schuchardt exprimase înainte o idee asemănătoare. Această teorie a stat la baza naşterii dialectologiei indo-europene. Ea se regăseşte, în principiu, şi la baza geografiei lingvistice romanice. Se conturase un domeniu nou, bine articulat – lingvistica indo-europeană – şi o metodă specifică de cercetare – metoda comparativă-istorică.

Şcoala neogramatică ia naştere din conflictul dintre partizanii concepţiei naturaliste asupra limbajului şi cei care considerau vorbirea un produs pur psihic. Părerile acestora au fost expuse pentru prima dată mai precis de către Hermann Osthoff şi Karl Brugmann în prefaţa lucrării *Morphologische Untersuchungen*, Leipzig, 1878. Teoriile neogramaticilor reprezintă un progres real faţă de starea anterioară a studiilor lingvistice, prin afirmarea unor principii cum ar fi: cercetarea graiurilor vii, participarea elementului psihologic la producerea modificărilor lingvistice, existenţa limbii în şi prin oamenii care o vorbesc.

Lingvistica indo-europeană se constituie ca un teritoriu marcat de o concentrare de forţe, care îşi propune clarificarea chestiunilor ce ţin de abordare şi metodă în lingvistică. Realizările acesteia au un impact remarcabil, care a generat naşterea şi evoluţia unei noi ramuri a lingvisticii: lingvistica romanică.

Toate aceste nume, mai sus menţionate, prin cercetarea şi descoperirile lor, au aşezat o piatră de temelie pentru fundamentarea lingvisticii pe noi baze teoretice şi ştiinţifice. Noua metodă de cercetare pe care o dobândeşte lingvistica se constituie din îmbinarea celor două perspective definitorii pentru epoca respectivă: cea comparativă şi cea istorică. Stăruind asupra fiecărui nume în parte, observăm că metodele se nasc în mod firesc, pe parcursul istoriei, din raporturile existente între ştiinţe, pe de o parte, şi între evoluţia gândirii şi cunoaştere în general, pe de altă parte.

Aşadar, importanţa lingvisticii indo-europene rezidă nu numai în constituirea metodei în sine, ci ea are o bătaie mai lungă care vizează naşterea unui nou domeniu, lingvistica romanică, întemeiată pe acest start care a fascinat lumea lingvistică a epocii, oferit de lingvistica indo-europeană. De asemenea, lingvistica romanică este tributară lingvisticii indo-europene şi în privinţa metodei, pe care o preia în parte.

Lingvistica romanică ia naştere ca ştiinţă distinctă prin contribuţia lui Friedrich Diez care, pornind de la lucrările lui Bopp şi Grimm, publică în 1836-1843, la Bonn, cele trei volume de *Grammatik der romanischen Sprachen*, unde aplică deopotrivă metoda comparativă a primului şi pe cea istorică a celui de-al doilea.

Printre romanişti, doctrina neogramaticilor a găsit numeroşi discipoli. Unul dintre cei mai entuziaşti adepţi ai şcolii noi a ajuns foarte repede adevăratul conducător al romanisticii în această direcţie. Este vorba de Meyer-Lübke. *Grammatik der romanischen Sprachen* acordă o importanţă deosebită facto-

rului fonetic în dauna celui semantic pentru stabilirea etimologiilor. Cu această lucrare, precum şi cu multe altele, ca *Italienische Grammatik*, Leipzig, 1890, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1901, *Historiche Grammatik der französischen Sprache*, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911-1920, *Das Katalanische*, Heidelberg, 1925, Meyer-Lübke a impresionat toţi specialiştii. Atitudinea lui Meyer-Lübke faţă de problemele lingvistice în general ni se dezvăluie din felul în care acesta şi-a însuşit teoria lui Gröber, care vizează compararea limbilor romanice, cu scopul de a reconstitui latina populară[2]. Acordând o importanţă deosebită factorului fonetic în dauna celui semantic pentru stabilirea etimologiilor, Meyer-Lübke apelează, în mod excesiv, la comparaţia dintre limbile romanice, unul dintre izvoarele „indirecte" ale latinei populare, care abundă în forme latineşti populare reconstruite de el. „Abuzul" de reconstrucţie va fi condamnat de A. Meillet tocmai datorită faptului că limba de bază a limbilor romanice este cunoscută (latina populară, care este o altă ipostază a latinei), spre deosebire de lingvistica indo-europeană, germanistică şi slavistică, unde singura posibilitate de a ajunge la limba comună este refacerea ei pe baza comparaţiei limbilor înrudite. În aceasta rezidă şi importanţa deosebită a lingvisticii romanice pentru lingvistica istorică, iar, implicit, şi pentru lingvistica generală. Aceasta a reprezentat cadrul perfect de verificare a eficienţei metodei ei fundamentale: metoda comparativă-istorică[3].

---

[2] Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice*, Editura Institutului de Filologie Română, Iaşi, 1932, p. 27.

[3] Ileana Oancea, *Romanitate şi istorie*, Tipografia Universităţii de Vest, Timişoara, 1992, p. 197.

Sub aspectul teoriei şi al metodei, lingvistica indoeuropeană mai aduce şi cele două modele explicative ale genezei limbilor, prin Schleicher şi Schmidt, care au viziuni diferite: primul elaborează *teoria arborelui genealogic*, iar cel de-al doilea se serveşte de imaginea apei tulburată la aruncarea unei pietre, pentru a da naştere *teoriei valurilor*.

Unul din meritele general recunoscute ale lingvisticii romanice îl constituie naşterea geografiei lingvistice, ale cărei premise le regăsim la neogramatici. Deşi geografia lingvistică a fost la început ostilă metodei istorice, ea a adus o mare contribuţie datorită bogăţiei de forme care asigurau posibilitatea reconstrucţiei stadiilor intermediare, cât şi prin reconstituirea istoriei cuvintelor care erau percepute ca elemente ale întregului, nu ca entităţi separate. Geografia lingvistică reprezintă, de fapt, forma optimizată a metodei comparative-istorice care nu este detronată, ci doar îmbogăţită. Este o transpunere la nivel de metodă a evoluţiei care marca domeniul lingvisticii. Toate lucrările dedicate subiectului menţionează, bineînţeles, contribuţia lui Jules Gilliéron care, împreună cu Edmond Edmont, a fost nu doar autorul monumentalei opere *Atlas linguistique de la France* (1902-1910), dar şi cel care a reuşit să selecteze şi să formuleze din materialul cartografiat, foarte bogat, o serie de principii menite să pună în lumină şi să ordoneze evoluţia faptelor de limbă. El va avea în vedere diacronia, întrucât organizarea pe orizontală a limbii este rezultatul unei stratificări care presupune şi cercetarea din perspectivă istorică. Geografia lingvistică este proiectată ca metodă de cercetare sincronică, iniţial, când se are în vedere etapa de documentare, care este urmată de întocmirea de atlase lingvistice. Paradoxal, metoda devine diacronică atunci când datele investigaţiei sincronice cer a fi interpretate. Aşadar, o metodă menită să aducă o mai amănunţită cunoaştere a limbii, a susţinut tocmai direcţia istorică a lingvisticii romanice.

Geografia lingvistică a modificat radical metodologia lingvisticii romanice. Prin deplasarea atenţiei de la studiul foneticii spre vocabular, adică spre aspectul semantic al studiului etimologic, aceasta a favorizat mişcarea *Wörten und Sachen*. Ideea de bază a cestei mişcări, iniţiată, independent, de romanistul Hugo Schuchardt şi comparatistul Rudolf Meringer, este aceea că cercetarea originii cuvintelor presupune neapărat o cunoaştere a realiilor, deci a referentului desemnat prin ele (de natură materială, dar şi spirituală), ceea ce a presupus realizarea studiului etimologic din perspectiva istoriei civilizaţiei, etnografiei şi folclorului. Combinarea acestei metode cu cea a geografiei lingvistice a dus la apariţia unei lucrări importante *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* apărut între 1929-1940, realizate de romaniştii Karl Jaberg şi Jacob Jud.

Subliniind factorul extrem de important al migraţiei cuvintelor, geografia lingvistică a aprofundat viziunea (areală) conţinută în *teoria valurilor* elaborată de indo-europenistul Schmidt. Aceasta a fost dezvoltată, la râdul ei, prin aplicarea la întreg domeniul romanic, printr-un ansamblu de principii, de romanistul italian Matteo Bartoli, fondator, împreună cu Giulio Bertoni, al *şcolii neolingvistice*.

Atât şcoala lingvistică apărută în interiorul lingvisticii romanice – şcoala neolingvistică romanică (care propune stratificarea lingvistică şi anume, existenţa straturilor în limba bază, ceea ce metoda comparativă-istorică nu a putut realiza) – cât şi Gilliéron au demonstrat că limba se dezvoltă ca un arbore genealogic, pe ramuri. Este concluzia ştiinţifică la care s-a ajuns atât prin lingvistica indo-europeană, cu metoda comparativă-istorică, cât şi prin lingvistica romanică, ce îşi aduce contribuţiile şi inovaţiile, construind pe aceeaşi metodă, fapt care stabileşte raporturi strânse între structura teoretică şi

metodologică a celor două domenii lingvistice. Secolul XX a confirmat chiar prin lingvistica romanică o necesitate a studiului comparativ al limbilor şi anume că acesta trebuie făcut nu doar genetic, ci şi tipologic. În acelaşi timp, tot lingvistica romanică a secolului XX a arătat că studiul comparativ nu trebuie să rămână singurul obiect de cercetare a limbii. Dezvoltând noi metode de studiu a limbilor romanice, lingvistica romanică se va desprinde de lingvistica indo-europeană, autonomizându-se şi devenind la începutul secolului XX cea mai avansată dintre disciplinele lingvistice. Se vor deschide noi dimensiuni ale fenomenului lingvistic, cum ar fi cea estetică şi afectivă, prin lucrările lui Vossler şi Bally, ambii elevi ai unor lingvişti de formaţie indo-europeană (Lübke a fost neogramatic, iar Saussure indo-europenist). Lingvistica îşi lărgeşte, aşadar, obiectul de studiu, ceea ce a condus la desprinderea romanisticii de realităţile care au impulsionat naşterea ei. Lingvistica romanică comparativă-istorică nu poate fi concepută în afara relaţiei ei teoretice şi metodologice cu lingvistica indo-europeană.

Bibliografie selectivă

Bettisch, Johannes, *Încercare asupra tipologiei structurilor lingvistice,* Timişoara–Reşiţa–Ştuttgart, 2005.

Iordan, Iorgu, *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice*, Iaşi, Editura Institutului de Filologie Română, 1932.

Idem, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, Bucureşti, Editura Academiei, 1962.

Oancea, Ileana, *Romanitate şi istorie*, Timişoara, Tipografia Universităţii de Vest, 1992.

Idem, *Lingvistică romanică şi lingvistică generală (Interferenţe*), Timişoara, Editura Amarcord, 1999.

Robin, Robins, Henry, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Iaşi, Editura Polirom, 2003.

Reinheimer, Rîpeanu, Sanda, *Lingvistica romanică*, Bucureşti, Editura All, 2001.

Sala, Marius, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1988.

Tagliavini, Carlo, *Originile limbilor neolatine*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1977.

THE CONNECTION *IN THEORY AND METHOD BETWEEN THE CONTRASTIVE* HISTORICAL ROMANCE LINGUISTICS *AND THE INDO-EUROPEAN LINGUISTICS*

Abstract

This study underlines the relations concerning the method of research and the theory between the Indo-European Linguistics and the Linguistics of the Romance languages, by pointing out the permanent interaction of the two fields. These different branches of linguistics are related in a strong dependence that created the way of a great variety in approaching the language study during the 19th and the 20th centuries.

DIFTONGII DIN GRAIURILE ROMÂNEŞTI DE LA SUD-VEST DE TIMIŞOARA

MIRELA ZAMILIA DANCIU

Graiurile româneşti de la sud-vest de Timişoara, între care se numără şi cele din localităţile Ghilad, Banloc, Denta şi Toager, se încadrează în aria celor nord-vest-bănăţene de la sud de Bega şi prezintă aproape toate caracteristicile atribuite subdialectului bănăţean, dar şi unele proprii.

Diftongii din graiurile româneşti de la sud-vest de Timişoara se caracterizează prin diversitate calitativă. Aceasta provine din evoluţii şi fenomene specifice, care afectează vocala: velarizarea lui *e* urmând unui *i̯*, acţiunea velarizantă a unor consoane etc. Pe lângă o mai mare frecvenţă distributivă a diftongilor, rezultă, adesea, şi un caracter distinct al unora faţă de alte arii, ca şi o mobilitate destul de mare a lor.

Ascendenţi sau descendenţi, diftongii pot fi accentuaţi sau neaccentuaţi, situaţi la iniţială de cuvânt, în poziţie internă şi la finală de cuvânt. Nu numai că apar în cuvinte de origini diferite, dar au şi origini diferite: moşteniţi în elemente de continuitate sau rezultaţi din evoluţii vechi din latină, introduşi odată cu diverse împrumuturi, apăruţi pe teren românesc mai ales în urma unor evoluţii spontane. În cele ce urmează reţinem, în legătură cu unii, aspectele cele mai semnificative.

au̯ *– accentuat*

1. Diftongul *au̯* este conservat în graiurile româneşti de la sud-vest de Timişoara, precum şi în cele din nordul Banatului[1], în interiorul cuvântului când nu este urmat de consoanele *r*, *l*: *cau̯t*, *cau̯ţ*[2], *aplau̯d*, *aplau̯ḑ*, *pau̯ḑă*.

2. Când este urmat de consoanele *r*, *l*, diftongul *au̯* evoluează la grupul *a – ŭu > a – ŭo*: *áŭor*, *stá ŭol*, *grá ŭore*. În aceste cazuri am avut a face cu diereza diftongului *au̯* urmat de *r*, *l* în poziţie finală.

au̯ – neaccentuat

1. *au̯* > *ău̯* când nu este în poziţie iniţială: *cău̯tắm* (când nu este folosită forma *căptắm*), *lău̯dắm* (când nu este folosită forma *lăbdắm*).

2. *au̯* > *o* (*ŭo*) în conjuncţia *o* (*ŭo*) cu sensul de „sau”: *ai̯ făcut ŭo nu tre̯aba*?

ău̯

1. Diftongul neaccentuat *ău̯* evoluează frecvent la *o* (> *u*) prin labializarea lui *ă*: *m-am zui̯tát* (< *zoi̯tát*), *tátă-tu*, *tátă-su*, *bărbátî-tu* (< *tátă-to*, *tátă-so*, *bărbátî-so*).

Evoluţia *ău̯* > *o* este frecventă în graiurile dacoromâneşti, mai ales în cele din Ardeal[3].

e̯a, i̯a

---

[1] Vezi Uriţescu, *Sincronie şi diacronie*, p. 76.

[2] Alternând cu formele *capt*, *capţ* (NALR-Ban., vol. I, h. 41).

[3] Vezi Densusianu, *Haţeg*, p. 25; Papahagi, *Maramureş*, p. LXIX; Teaha, *Crişul Negru*, p. 92; Istrate, *Nepos*, p. 67; Şandru, *Năsăud*, p. 186; Frăţilă, *Târnave II*, p. 53; ALR s.n., vol. VI, h. 1653.

1. Diftongul e̯á evoluează la i̯á prin închiderea elementului semivocalic: *mătri̯áţă*, *cri̯ápă*, *ştri̯áŋg*, *cri̯áţă*, *povi̯ástă*[4], *bi̯át*. În Banloc şi Ghilad am întâlnit şi forme cu diftongul e̯*a*: *mătre̯áţă*, *ştre̯áŋg*.

Fenomenul este răspândit în Muntenia, Transilvania, Maramureş şi unele graiuri din Banat şi Oltenia[5].

2. Vechii diftongi e̯*á*, i̯*á* evoluează la ⁱę̆́, i̯ę̆́ când sunt urmaţi în silaba următoare de *e*[6]: *pⁱę̆ńĕ*, *vⁱę̆́đĕ*, *mi̯ę̆́rźĕ*, *vorbi̯ę̆́şćĕ*.

În forme de tipul *tăi̯áćĕ*, *mui̯áćĕ*, păstrarea diftongului i̯*á* se explică prin coerenţă paradigmatică[7].

3. Diftongii e̯*á*, i̯*á* alternează cu ⁱę̆́ (ⁱę̆́, ⁱá) când vechiul *e* din silaba următoare s-a velarizat în *ă* sub influenţa consoanei precedente. Alternanţa fonetică apare uneori în acelaşi grai şi chiar la acelaşi informator:

sirⁱę̆́şă, dar şi *śirⁱáşă*, pl.
mⁱę̆́stăcă, dar şi *mⁱástăcă*
ⁱę̆́să, dar şi *ⁱásă*

În trecerea de la singular la plural a cuvântului *beat* apare această alternanţă fonetică: *bi̯át* – *bi̯ę̆́ţ*.

Alternanţa între i̯*a* şi i̯*e* apare şi în Lăpuşul de Sus[8].

4. Alternanţa diftongilor e̯*á*, i̯*á* cu ⁱę̆́, ⁱę apare şi în silabă finală, dar, spre deosebire de alte localităţi din Banat, în Ghilad sunt răspândite mai multe forme cu e̯*á*, i̯*á*: *făśám*, *făśái̯*, *spuńám*, *spuńái̯*, *viđám*, *viđái̯* etc.

---

[4] Vezi Faiciuc, *Diftongul* ***ea***, p. 210.

[5] Vezi ALR I, vol. I, h. 11; ALRM I, vol. II, h. 361; NALR-BAN. I, h. 22; Brâncuş, *Oltenia*, p. 249.

[6] Vezi Ivănescu, *Probleme capitale*, p. 216; Uriţescu, *Sincronie şi diacronie*, p. 66.

[7] Vezi Ivănescu, *Probleme capitale*, p. 218.

[8] Vezi Şandru, *Lăpuj*, p. 123.

Formele cu diftongi e̯á, i̯á (consoană palatală + á) în astfel de poziţii sunt răspândite în sudul şi sud-vestul Transilvaniei, Banat, Oltenia, Muntenia, sudul Moldovei[9].

5. Când sunt neaccentuaţi, diftongii *-e̯á*, *-i̯á* finali se păstrează întotdeauna în formele articulate ale substantivelor şi la formele numeralului ordinal: *vúlpi̯á*, *lumi̯á*, *a trᵘi̯a* etc. Fonetismul este răspândit pe o arie întinsă, care cuprinde Banatul, sudul Crişanei, Transilvania, cea mai mare parte din Moldova, Muntenia şi Oltenia[10].

În formele pronumelui demonstrativ, diftongii *-e̯a*, *i̯a* finali nu evoluează la *ę*, *i̯ę*: *ắi̯a*, *ắşća*, *ái̯a*, *áşća*, *áli̯a*[11].

6. *e̯a* > *a* indiferent de accent şi de poziţia în cuvânt, când este precedat de următoarele consoane dure şi grupuri de consoane:

- *s*, *z*, *ţ*, *ḑ*, *ş*, *j*: *sáră*, *sácă*, *ḑámă*, *să prîŋḑáscă*, *căţáuă*, *márţa*, *ţápă*, *ţávă*, *să păzáscă*, *orăşánă*, *înşálă*, *să slujáscă*, *visáḑă*, *şćopătáḑă*[12];
- *st*: *stárpă* (NALR-Ban., vol. II, h. 285), *să pᵘostáscă*, *sta* „stea”;
- *r* precedat de consoană: *întrábă*;
- *d* în *dasúpra*.

i̯e

1. Diftongul *i̯e* (< *ĕ́*) precedat de labiale îşi păstrează elementul semivocalic: *mi̯ĕrg*, *pi̯ĕrd*, *fi̯ĕrb*, *mi̯ĕḑ*, *pi̯ĕpt*, *mi̯ĕl*, *vi̯ĕr*.

Uneori elementul semivocalic are durată mai mică: *pⁱĕpt*, *mⁱĕl* etc.

---

[9] Vezi ALR s.n., vol. VII, h. 1973, 1975, 2171, 2121.
[10] Vezi ALR s.n., vol. VI, h. 1593 şi 1787.
[11] Vezi ALR s.n., vol. VI, h. 1719 şi 1725.
[12] Vezi Faiciuc, *Diftongul* ***ea***, p. 210; Candrea, *Ţara Oaşului*, p. 9.

În unele cazuri, diftongul *i̯e* este rezultatul contragerii hiatului *ie*: *cápći̯ĕ*, *feştáńi̯ĕ*.

2. Nu am înregistrat forme în care să aibă loc reducerea diftongului i̯*e* (< *ĕ*) precedat de labiale la *e*[13].

3. Printr-o asimilare vocalică în contact, i̯*e* >*i̯i* >*i̯*: *(mă) vai̯t*.

o̯a

1. *o̯a* >*u̯a*. Evoluţia este paralelă cu e̯*a* >*i̯a* şi are loc fenomenul închiderii elementului semivocalic: *u̯ắlă*, *măşći̯u̯áńĕ*, *mu̯áră*, *ru̯átă*, *ţu̯ále* „haine”, *cu̯ásă* etc. Fonetismul formează arii în Moldova, Banat şi sudul Transilvaniei[14].

2. *a* – elementul al doilea al diftongului prezintă uneori grade diferite de labializare: *să* ᵘ*omu̯åră*, *u̯årbă*, *u̯åiĕ*, *su̯ắcră*, *tu̯ắmnă* etc. Fenomenul labializării lui *a* în diftongul o̯*a* (u̯a) este foarte răspândit în graiurile dacoromâneşti[15].

3. Înainte de *u̯* diftongul *u̯a* (*u̯*å) alternează uneori cu *u̯o*: *du̯åu̯ă*, *du̯ó̯u̯ă*, *nu̯åu̯ă*, *nu̯ó̯u̯ă*. Formele alternate în cazul diftongului o̯*a* (u̯*a*) urmat de u̯ au fost înregistrate şi în alte graiuri[16].

4. Diftongul *o̯a* (*u̯å*) se păstrează în formele verbale *plu̯åi̯ĕ*, *să plu̯åi̯ĕ*. Aceeaşi conservare apare şi în alte graiuri daco-

---

13 Pentru acest fenomen vezi Weigand, *Banat*, p. 214; Puşcariu, *LR*, p. 322; Rusu, *Olt. N-V*, p. 63-64.

14 Vezi ALR s.n., vol. VII, h. 1969, 2054, 2068. Apare înregistrat şi în Oltenia de către Brâncuş, *Oltenia*, p. 250.

15 Vezi ALRM I, vol. II, h. 242, 270, 294, 365, 405; ALR s.n., vol. VII, h. 1969, 2068; NALR-Ban., vol. I, h. 102, 108, 109.

16 Vezi ALR s.n., vol. VI, h. 1641, 1646, 1766, 1779, 1790; Beltechi, *Almăj*, p. 118; I. Pătruţ, *Rostirea* ***nouă, două*** *etc.*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 661-665; Papahagi, *Maramureş*, p. LV.

române în care nu este urmat de *u̯,* în aromână şi meglenoromână[17].

Bibliografie şi abrevieri bibliografice

ALR I = *Atlasul lingvistic român* publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Partea I, de Sever Pop, vol. I, Cluj 1938; vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.

ALR, s.n., VII = *Atlasul lingvistic român,* serie nouă, vol. I/VII, Bucureşti, EA, 1956/1972

ALRM I = *Micul Atlas lingvistic român,* partea I, de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938, vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.

Beltechi, E., *Almăj* = Eugen Beltechi, *Graiurile din Almăj: fonetica*, Timişoara, 1985.

Brâncuş, *Oltenia* = Gr. Brâncuş, *Graiul din Oltenia*, în LR, XI, 1962, nr. 3, p. 248-260.

Candrea, *Ţara Oaşului* = I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, extras din „Buletinul Societăţii filologice”, II, Bucureşti, 1907, p. 35-85.

Densusianu, *Haţeg* = Ov. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului,* Bucureşti, Institutul de Filologie şi folclor, 1915.

Faiciuc, *Diftongul **e̯a*** = I. Faiciuc, *Diftongul **e̯a** în poziţie **ę** în unele graiuri din Banat*, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 207-220.

Frăţilă, *Târnave* II = Vasile Frăţilă, *Graiul de pe Târnave*, Blaj, Editura Astra, 2005.

Istrate, *Nepos* = G. Istrate, *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, în BIFR, IV, 1937, p. 50-97.

Ivănescu, *Problemele capitale* = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948.

NALR-Banat = Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat, *I*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Bucureşti, EA, 1980. *II*, 1997. *III*, 1998. *IV*, 2005.

Papahagi, *Maramureş* = Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1925.

---

[17] Vezi ALR s.n., vol. III, h. 787.

Pătruţ, I., *Rostirea* ***nouă, două*** *etc.*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan”, Bucureşti, 1958, p. 661-665.

Puşcariu, *LR* = Sextil Puşcariu, *Limba română, I. Privire generală*, Bucureşti, 1940; *II. Rostirea*, Bucureşti, EA, 1959.

Rusu, *Olt. N-V* = Valeriu Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetica. Consideratii fonologice*, Bucureşti, EA, 1971.

Şandru, *Almăj* = D. Şandru, *Enquête linguistiques du laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. V. Vallée de l'Almăj.*, BL, V, 1937 p. 125-189.

Şandru, *Năsăud* = D. Şandru, *Enquête linguistiques du laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest.* VI, *District de Năsăud (Nord-Est de la Transylvanie)*, BL, VI, 1938.

Teaha, *Crişul Negru* = Teofil Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti, EA, 1961.

Uriţescu, *Sincronie şi diacronie* = Dorin Uriţescu, *Sincronie şi diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Cluj-Napoca, Clusium, 2007.

Weigand, *Banat/Jb* = G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, Jahresber, III, 1896, p. 198-332 şi separat, Leipzig, 1896.

DIPHTHONGS OF THE ROMANIAN SPECHES SOUTH WEST OF TIMISOARA

Abstract

The diphthongs of the Romanian speeches south west of Timisoara are characterised by diversity. Ascending or descending, the diphthongs can be stressed or unstressed and they are situated at the word capital letter, in internal position and at the end of the word. Not only do they appear in words of different origins , but they also have different origins themselves : they are inherited in elements of continuity or they appear as a result of older Latin evolutions, introduced together with certain borrowings. They appeared on Romanian ground especially as a result of spontaneous evolutions.

NOTE DESPRE OMONIMIA ÎN ONOMASTICĂ

FLORINA-MARIA BĂCILĂ

S-a discutat adesea despre *omonimia* care implică, într-un fel sau altul, *numele proprii*, cu referire la omonimia dintre acestea şi numele comune[1] ori dintre două sau mai multe nume proprii. Astfel, pe lângă cele patru surse principale ale omonimiei (convergenţa fonetică, derivarea, divergenţa semantică, etimologia populară sub influenţa paronimiei)[2], în lucrările de specialitate se vorbeşte şi despre *sursele secundare ale omoni-*

---

[1] De remarcat că un rol important îl are majuscula, întrebuinţată, printre altele, pentru a distinge substantivele proprii de cele comune omofone, în virtutea principiului simbolic al ortografiei româneşti: *bancă* / **B***ancă*, *facultate* / **F***acultate*, *teatru* / **T***eatru*; *bujor* / **B***ujor*; *brad* / **B***rad* etc., vezi Mirela-Ioana Borchin, *Manual de ortografie şi punctuaţie*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2005, p. 82 (aceeaşi idee în *ibidem*, p. 233-234); cf. şi Valentin Moldovan, *Mijloace de deomonimizare*, în *Cercetări lingvistice*, Timişoara, 2002, p. 39, unde se arată că diferenţierea cu ajutorul majusculelor este foarte importantă pentru înţelegerea unor propoziţii în a căror structură întâlnim substantive comune şi proprii. În plus, în titlurile unor opere literare sau ale unor articole de ziar, substantivele proprii şi cele comune sunt scrise, adesea, cu aceleaşi tipuri de caractere; pentru a evita eventualele confuzii, este necesară respectarea normelor ortografice.

[2] Pentru această discuţie, vezi Florina-Maria Băcilă, *Omonimia în limba română. Privire monografică*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2007, p. 64-101.

miei. Bine reprezentate numeric, în română, sunt, de pildă, seriile omonimice formate prin *creație lexicală*, constituite din nume proprii (de persoane, de animale, de locuri), pe de o parte, şi numele comune originare, pe de altă parte:

● nume de persoane, prenume, porecle, supranume, pseudonime ş.a., în relație de omonimie cu cele comune din care provin: *Arbore* < *arbore*, *Limbă-Dulce* < *limbă dulce*, *Jumătate* < *jumătate*, *Alb(u)* < *alb*, *Bălan* < *bălan*, *Barbă* < *barbă*, *Barbăneagră* < *barbă neagră*, *Brânduşa* < *brânduşă*, *Berbece* < *berbece*, *Brânză* < *brânză*, *Buzdugan* < *buzdugan*, *Mămăligă* < *mămăligă*, *Pisicuța* < *pisicuță*, *Păsărică* < *păsărică*, *Lup(u)* < *lup*, *Urzică* < *urzică*, *Vulpe* < *vulpe* etc.;

● toponime (în sensul larg al termenului – nume de locuri, de localități, de munți, de ape ş.a.), în raport de omonimie cu substantivele comune care le stau la bază: *Babele* < *babele*, *Brădet* < *brădet*, *Copăcel* < *copăcel*, *Corn* < *corn*, *Făget* < *făget*, *Făgețel* < *făgețel*, *Flămânzi* < *flămânzi* etc.

Prin numărul mare de nume proprii omonime cu cele comune, *antonomaza* are contribuția cea mai bogată la crearea acestor serii. Celălalt aspect al antonomazei, *deonimia* (formarea de substantive comune din cele proprii) are un aport redus; se explică astfel *cotnar* „vin produs în viile (podgoriile) din localitatea Cotnari, județul Iaşi" (< *[vin de] Cotnari*), *murfatlar* (< *[vin de] Murfatlar*) ş.a.[3].

Numele proprii de instituții alcătuite din cuvinte compuse (un termen generic şi diferite determinări indicând specia) pot fi omonime cu grupuri nominale care nu au acest statut şi de care se deosebesc prin scriere: *Am absolvit* **Liceul de**

---

[3] Pentru această problemă, vezi Petru Zugun, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Iaşi, Editura Tehnopress, 2000, p. 257-259; cf. *ibidem*, p. 147-148, pentru exemple de nume proprii provenite de la cele comune omonime sau, invers, de substantive comune obținute din numele proprii.

Matematică-Fizică *din Reşiţa.*, dar *Am vizitat azi două* **licee de matematică-fizică**.; **Teatrul Naţional** *din Bucureşti a prezentat un nou spectacol.*, faţă de *Unele dintre* **teatrele naţionale** *nu au participat la festival.* O confuzie frecventă se face între *Ţara Românească*, denumire consacrată pentru „Muntenia", ca formaţiune statală istorică, şi *ţara românească* „statul român, patria românilor"[4].

Anumite toponime (indicând aspectul, poziţia etc. ori asemănarea cu obiectul denumit din lumea înconjurătoare) se raportează, într-un fel sau altul, la apelative. Astfel, în România, numeroase localităţi poartă acelaşi nume (*Baia* / *Băile*, *Balta*, *Branişte(a)*, *Câmpia*, *Coasta*, *Dealu*, *Dumbrava*, *Iaz(u)*, *Izvoru* / *Izvoarele*, *Lacu*, *Livada* / *Livezi(le)*, *Lunca*, *Marginea*, *Măgura*, *Movila*, *Paltin*, *Piatra*, *Poiana*, *Stejaru*, *Teiu*, *Valea* etc.)[5]. Din acest motiv, când acelaşi toponim se găseşte în diferite provincii ale unei ţări, pentru a se elimina omonimia, se adaugă un determinant (vezi *Baia* **de Aramă** / *Băile* **Herculane**, *Câmpia* **Turzii**, *Coasta* **Cerbului**, *Dealu* **Geoagiului**, *Lacu* **Roşu**, *Livada* **Beiuşului**, *Lunca* **Ilvei**, *Piatra*-**Neamţ**, *Poiana* **Sibiului**, *Valea* **Călugărească** etc.) sau

---

[4] Pentru această discuţie, vezi Mioara Avram, *Ortografie pentru toţi. 30 de dificultăţi*, Bucureşti, Editura Academiei, 1990, p. 123.

[5] În lucrarea *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, p. 28-35, capitolul *Etimologie dublă sau omonimie?*, Ioan Pătruţ discută astfel de situaţii şi demonstrează, cu argumente pertinente, că, de pildă, toponimul *Craia* corespunde antroponimului omofon; nu poate fi ignorată nici raportarea toponimului *Crai(ul)* la apelativul *crai* „domn, principe, domnitor", dar aceasta nu este exclusivă. În cercetarea numelor de locuri, etimologia multiplă reprezintă o soluţie provizorie şi, de aceea, este necesar să se stabilească originea fiecăruia dintre numele omofone purtate de obiective diferite, mai ales că, în onomastică, omonimia este stimulată de factori lingvistici şi extralingvistici.

se apelează la diminutive, mai ales în zonele unde există încă o localitate cu acest nume (vezi oiconime precum: *Dumbrăvița*, *Dumbrăvioara*, *Movilița*, *Teiuş*).

Frecvent, omonimia apare ca o consecință a formării numelor proprii de la cele comune, fenomen care se petrece atât între numele de localități şi substantivele colective din care provin (*Aluniş*, *Brădet*, *Făget*, *Păltiniş*, *Pietriş*, *Plopiş*, *Stejărişu* etc.; cf. şi denumirile unor localități româneşti precum: *Albeşti*, *Avrămeşti*, *Bărbăteşti*, *Bogdăneşti*, *Budeşti*, *Buneşti*, *Comăneşti*, *Corneşti*, *Costeşti*, *Floreşti*, *Ioneşti*, *Petreşti*, *Popeşti*, *Româneşti*, *Stăneşti*, *Stroeşti*, *Ştefăneşti*, *Tomeşti* etc.[6]), cât şi în lexicul specializat, unde numele proprii devin, prin dezvoltare semantică, o sursă de creare a unor noi semnificații – vezi denumirile, cu circulație în diverse limbi, ale unor unități de măsură formate de la numele descoperitorilor lor: *newton*, *ohm*, *amper* ş.a.; cf. şi fr. *pascal* şi numele propriu *Pascal*, care, la început, li se dădea copiilor născuți de Paşte; *Titan*$_1$ / *titan*$_1$ „(Mit.) fiecare dintre cei 12 fii ai lui Uranus, care au luptat împotriva lui Zeus pentru supremație"; „om extraordinar de mare şi de puternic; uriaş, gigant"; „(fig.) om cu calități extraordinare, capabil de realizări excepționale"; „(Astr.) cel mai mare satelit al planetei Saturn" (< lat. *Titan*, fr. *titan*) – *titan*$_2$ „element chimic răspândit în natură sub formă de compuşi, întrebuințat la fabricarea oțelurilor speciale şi, sub formă de oxid, ca pigment alb" (< fr. *titane*); *Mercur*$_1$ „(Mit.) numele zeului comerțului la romani"; „numele primei planete a sistemului solar" (< lat. *Mercurius*) – *mercur*$_2$ „(Chim.) metal cu luciu argintiu, lichid la temperatura obişnuită, şi foarte mobil; (pop.) argint-viu" (< fr. *mercure*, germ. *Merkur*).

---

[6] Unii cercetători consideră omonime toponimele şi numele de familie cu forme identice, chiar dacă primele s-au format de la celelalte.

În onomastică, termenul *omonim* se întrebuinţează şi pentru persoane care poartă acelaşi nume (de pildă, *Camil* **Petrescu** / *Cezar* **Petrescu**). Omonimia dintre două sau mai multe nume proprii se referă însă, cel mai adesea, la trecerea omonimului de la o clasă la alta, cu păstrarea aceluiaşi corp fonetic (vezi prenume ca: *Andrei*, *Dumitru*, *Grigore*, *Ilie*, *Ivan*, *Mihai*, *Nicolae*, *Pavel*, *Petre*, *Radu*, *Ştefan*, *Vasile*, devenite nume de familie). Omonime sunt şi formele prescurtate de la numele „pline" (*Nuța* < *A***nuța** / *Le***nuța**; *Tina* < *Cris***tina** / *Floren***tina** / *Valen***tina**).

*

Omonimia temelor nominale aparţinând diverselor categorii onomastice este, aşadar, bine reprezentată, având în vedere mai ales faptul că multe nume proprii provin de la altele sau de la nume comune, ceea ce creează numeroase coincidențe.

Bibliografie

Avram, Mioara, *Ortografie pentru toți. 30 de dificultăți*, Bucureşti, Editura Academiei, 1990.

Băcilă, Florina-Maria, *Omonimia în limba română. Privire monografică*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2007.

Borchin, Mirela-Ioana, *Manual de ortografie şi punctuație*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2005.

Moldovan, Valentin, *Mijloace de deomonimizare*, în *Cercetări lingvistice*, Timişoara, 2002, p. 38-45.

Pătruț, Ioan, *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1984.

Zugun, Petru, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Iaşi, Editura Tehnopress, 2000.

REMARQUES SUR L'HOMONYMIE
DANS L'ONOMASTIQUE

(Résumé)

L'article se propose de relever l'idée que l'homonymie implique, d'une manière ou d'une autre, les noms propres, ayant en vue la coïncidence formelle entre les noms propres et les noms communs, mais aussi l'identité formelle de deux ou de plusieurs noms propres (des toponymes ou des anthroponymes).

REMARKS ON HOMONYMY IN ONOMATOLOGY

(Abstract)

Key-words: *homonymy, onomastics, secondary sources of homonymy*

The article aims to underline the idea that homonymy involves in a way or another the proper names, taking into account the formal coincidence between the proper names and the common names, and also the formal identity of two or several proper names (toponyms or anthroponyms).

LE COSTRUZIONI RELATIVE INFINITIVE IN ITALIANO E ROMENO

SILVIA MADINCEA-PAŞCU

1. La costruzione relativa infinitiva in romeno

La struttura sintattica formata dai verbi *a avea* o *a fi,* un pronome (aggettivo) o un avverbio relativo e un infinito senza il morfema specifico *a* è conosciuta, in romeno, col nome di costruzione relativa infinitiva[1]:

Şi pentru băiet ***n-ai de unde da****.* (Creangă, *Amintiri din copilărie,* p. 242)

Cînd e minte, ***nu-i ce vinde****.* (*Ivi,* p. 279)

L'analisi delle costruzioni relative infinitive ha portato a due orientamenti maggiori: da una parte, si è parlato del valore non predicativo dell'infinito e della sua appartenenza ad un predicato verbale composto (GLR, 1963: 83), mentre, dall'altra parte, si è messo in rilievo il valore predicativo dell'infinito e, implicitamente, l'esistenza di una frase subordinata. (Diaconescu, 1967: 143-147; GLR, 2005: 491).

---

[1] V. Academia Română/Institutul de Lingvistică, *Gramatica limbii române* I, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 83.

Sulla predicatività dell'infinito di queste costruzioni, ipotesi sostenuta anche da noi, si sono portati vari argomenti[2]:

a) l'infinito presenta le categorie grammaticali di persona e numero, prese dal verbo reggente (*N-am* ***cui spune*** – prima persona singolare, *N-are* ***cui spune*** – seconda persona singolare) o attraverso le forme atone del pronome (*N-am* ***ce-mi spăla*** – prima persona singolare, *N-am* ***ce-ți spăla*** – seconda persona singolare);

b) l'infinito presenta le categorie grammaticali di diatesi (*N-are* ***cum spăla*** – attiva, *N-are* ***cum se spăla*** - riflessiva)

c) i relativi (pronominali o avverbiali) sono elementi introduttivi della frase subordinata con verbo all'infinito;

d) l'infinito presenta l'azione come processo;

e) la costruzione relativa infinitiva può avere soggetto proprio (*N-are* ***cine vorbi.***), fatto che indica l'esistenza di un predicato.

A partire da questi argomenti, possiamo affermare che le strutture relative infinitive siano, infatti, un tipo speciale di frasi subordinate relative, senza antecedente[3]:

---

[2] V. Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia,* Iaşi, Institutul European, 1999, p. 578-579; Ion Diaconescu, „Propoziția relativă infinitivală", in: *Analele Universității Bucureşti,* XVI, 1967, p. 144-147.

[3] L'antecedente è l'elemento già apparso nell'enunciato. Per dettagli, v. Academia Română/Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române. II: Enunțul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, p. 656-672.

> În ciuda apariției formei de infinitiv, o formă preponderent nepredicativă, interpretarea grupului relativ-infinitival este de tip *propozițional,* constituind un tip special de propoziție relativă fără antecedent. (GLR, 2005: 491)

L'infinito nelle costruzioni relative può avere due reggenti verbali:

a) *a avea,* usato tanto con valore personale quanto impersonale:

De ***n-aveți ce mânca*** *acolo, poftim la noi să postim cu toții.* (Creangă, *Amintiri din copilărie,* p. 293)

N-are ce se întâmpla.

b) *a fi,* usato con valore impersonale:

Cînd e minte, ***nu-i ce vinde****.* (*Ivi,* p. 279)

Raramente, il verbo *a şti* può apparire nella costruzione relativa come reggente: ***Nu mai ştiau ce face.*** (cf. Diaconescu, 1967: 146)

Le costruzioni relative infinitive, sulla base della natura morfologica degli elementi relativi, si possono classificare in:

a) Costruzioni con l'infinito preceduto da un pronome relativo (*ce, cine, care*), con o senza preposizione. Il pronome compie, in queste strutture, le funzioni sintattiche di:

- soggetto:

Pe bunicul n-avea ***cine-l înştiința.*** (Creangă, *Amintiri din copilărie,* p. 248)

- complemento oggetto diretto:

Gaittany tuşi decorativ, neavând ***ce răspunde.*** (Călinescu, *Scrinul negru,* p. 33)

- complemento di termine: *N-are* ***cui*** *da banii.*

- complemento preposizionale: *N-am* ***la care mă hotărî****.*

- complemento correlativo: *N-are* ***cu cine merge***.

b) Costruzioni con l'infinito preceduto da un avverbio relativo (*unde, când, cum*) o dall'avverbio indefinito *încotro,* con o senza preposizione. Il relativo compie, in questo caso, funzioni circostanziali:

- di luogo:

Şi pentru băiet n-ai ***de unde da***. (Creangă, *Amintiri din copilărie,* p. 242)

Atunci ceilalți, nemaiavând ***încotro şovăi****, diata rămase bine făcută.* (*Ivi,* p. 254)

- di tempo:

Ş-apoi mai are ***când vedea.*** (*Ivi,* p. 256)

- di modo:

Mai rău n-are ***cum fi.***

Le funzioni sintattiche compiute dal pronome o dall'avverbio relativo rappresentano funzioni sintattiche del secondo grado, al livello della costruzione infinitiva, della subordinata. (cf. Irimia, 2008: 310) Al livello della frase, invece, le costruzioni relative infinitive compiono le seguenti funzioni:

a) soggetto:

Pe bunicul n-avea ***cine-l înştiința.*** (Creangă, *Amintiri din copilărie,* p. 248)

b) complemento oggetto diretto:

N-avea ***ce face.***

c) complemento di termine:

N-are ***cui lăsa casa.***

Preceduto da un elemento relativo, l'infinito appare, obbligatoriamente, senza il morfema specifico *a* (**N-are* ***ce a***

face.), tranne i casi in cui l'infinito si trovi prima del verbo reggente: ***A învăța*** *n-am ce.*

Nel romeno parlato, si usano delle costruzioni relative, con l'infinito eliso, ma sottinteso dal contesto: *n-am cum, n-am încotro, n-ai pentru ce.* (cf. Diaconescu, 1977: 155).

La costruzione relativa infinitiva può essere dislocata soltanto dai clitici pronominali e avverbiali (*N-are cine **mă mai** agita.*; *N-am cu cine-**l** asemăna.; N-are când **te** căuta.).* I componenti collegati sintatticamente al relativo fanno eccezione da questa regola: *N-are ce **carte** oferi.*

La costruzione relativa infinitiva è, spesso, concorsa dalla costruzione con il congiuntivo: *N-am **ce face**. – N-am **ce să fac.***

2. La costruzione relativa infinitiva in italiano

Conosciute sotto il nome di frasi relative all'infinito, specialmente, a causa della possibilità dell'infinito di costruire, in italiano, subordinate implicite, le costruzioni relative infinitive hanno valore modale (indicano il dovere o la possibilità). (cf. Salvi, Vanelli, 2004: 292-293)

Generalmente, l'antecedente[4] dipende da verbi quali: *avere, cercare, trovare.* In questo caso, l'infinito è preceduto da un pronome relativo (*cui, il/la/i/le quale,i*) o da un avverbio relativo (*dove*), con o senza preposizione:

*Non abbiamo una macchina **con cui andare** al lavoro.*
*Cerchiamo una scuola **alla quale offrire** questi libri.*
*Non ho trovato un posto **dove scrivere** i miei auguri.*

---

[4] Nel nostro caso, l'antecedente è un nome (*macchina, scuola, posto*) che precede una frase relativa e a cui si lega attraverso un pronome o un avverbio relativo.

Ci sono delle situazioni in cui la costruzione relativa non è preceduta da una preposizione, da un pronome o da un avverbio relativo, ma da un complementatore[5] (*da*):

*Abbiamo trovato una persona **da preparare** per la gara.*

Il soggetto delle frasi relative infinitive non è espresso, generalmente, esso è coreferente con il soggetto della reggente. Si possono individuare, invece, dei casi, in cui il soggetto della costruzione relativa è generico:

*In questi casi c'è una sola cosa **da fare**.*

Le frasi relative infinitive possono apparire anche senza antecedente, quando sono precedute dal pronome *chi* (per persone) o *che* (per cose) e da una preposizione:

*Non abbiamo **chi invitare**.*

*Non ho **con chi parlare** di queste cose.*

*Non ha **di che preoccuparsi**.*

Allo stesso modo, la costruzione relativa senza antecedente può essere preceduta dal complementatore *da:*

*Non trovo **da lavorare.***

Nella lingua parlata, si usano spesso frasi relative infinitive senza pronome relativo, benché esso appaia nello scritto:

*Abbiamo trovato una persona **da andarci** alla festa insieme.*

La costruzione relativa infinitiva viene concorsa dalla costruzione con il congiuntivo quando la frase non contiene una referenza specifica per il nome modificato[6] (per es. il nome *persona*):

---

[5] Il complementatore corrisponde alla congiunzione subordinatrice dalla gramamtica tradizionale. Nella grammatica generativa, il complementatore è introdotto durante le trasformazioni, per realizzare l'incorporazione di una frase indipendente nella struttura di un GN o un GV della frase matrice.

[6] Per dettagli, v. Cinque (2001: 466-470).

Cerco una persona ***a cui affidare*** *il mio gatto.*

Cerco una persona ***a cui loro possano affidare*** *il loro gatto.*

Quando la referenza è specifica (per es. *una certa persona*), la costruzione con l'infinito o con il congiuntivo è impossibile:

Hanno trovato la persona ***a cui possiate affidare*** *il vostro gatto/**** **a cui affidare*** *il loro gatto.*

Ieri ho telefonato ad una persona ***a cui affidare*** *il mio gatto/**** **a cui possiate affidare*** *il vostro gatto.*

3. Analisi contrastiva delle costruzioni relative infinitive in romeno e italiano

La struttura relativa infinitiva è ritrovata in entrambe le lingue; mentre in italiano, il nome di frase relativa infinitiva sottolinea il carattere proposizionale della costruzione, in romeno, questo aspetto è stato discusso a lungo (v. supra 1)

3.1. Similitudini

a) Come abbiamo già indicato, in ambedue le lingue, le costruzioni relative infinitive hanno carattere proposizionale: in romeno, si è dimostrato che l'infinito detenga le categorie grammaticali specifiche al verbo predicativo, mentre, in italiano, l'infinito è il predicato di una frase subordinata implicita.

b) Generalmente, il soggetto della costruzione relativa, senza antecedente, è lo stesso (coreferente) con quello della reggente:

Tu *n-ai pe cine întreba.*

Tu *non hai chi domandare.* („tu non hai" e „tu chiedi").

c) Le costruzioni relative infinitive, senza antecedente, possono avere come reggente, in ambedue le lingue, il verbo *a avea - avere:*

Nu are ***pentru cine lupta****.*

Non ha ***per chi lottare****.*

d) Tanto in romeno, quanto in italiano, le costruzioni relative infinitive, senza antecedente, sono precedute dai pronomi relativi *cine-chi,ce-che:*

Pe bunicul n-avea ***cine-l înştiința.*** (Creangă, *Amintiri din copilărie,* p. 248)

Il nonno non c'era ***chi annunciarlo.***

Cînd e minte, nu-i ***ce vinde****.* (*Ivi,* p. 279) – *Quando c'è la mente, non c'è* ***che vendere****.*

e) Le costruzioni relative infinitive, senza antecedente, in entrambe le lingue, possono essere precedute o no dalla preposizione:

N-are ***cine face*** *aceste lucruri. - Non ha* ***chi fare*** *queste cose****.***

Nu am ***cu cine vorbi****.*

Non ho ***con chi parlare.***

f) In ambedue le lingue, le strutture relative infinitive possono essere concorse dalle costruzioni con verbo al congiuntivo:

Pe bunicul n-avea ***cine-l înştiința.*** (*Ivi,* p. 248)

Il nonno non c'era ***chi annunciarlo.***

Cerco una persona ***a cui affidare*** *il mio gatto.*

Cerco una persona ***a cui loro possano affidare*** *il loro gatto.*

g) La costruzione relativa infinitiva, tanto in romeno, quanto in italiano, può compiere la funzione di soggetto e di complemento oggetto diretto:

Nu are ***cine vinde casa****.*
Non ha ***chi vendere la casa****.*
Nu avem ***pe cine întreba.***
Non abbiamo ***chi domandare****.*

3.2. Differenze

a) Le costruzioni relative infinitive sono frasi subordinate senza antecedente, in romeno: *N-am* ***pe cine trimite***. In italiano, esse possono apparire, sia con antecedente (*Non ho* ***una bicicletta con cui venire*** *da te*), sia senza antecedente (*Non ho* ***chi mandare***).

b) Le costruzioni relative infinitive, senza antecedente, in romeno, hanno come reggente i verbi: *a fi* e *a avea:*

*Nu-****i*** *ce mânca.*
*N-****am*** *ce vorbi.*

In italiano, le stesse costruzioni, con o senza antecedente, hanno come reggente i verbi: *avere, cercare* e *trovare:*

Non abbiamo *degli amici per cui tornare.*
Cerchiamo *delle persone con cui lavorare.*
Ho travato *una ragione per cui studiare.*

c) Soltanto in italiano, la costruzione relativa infinitiva può compiere la funzione di complemento del nome, avendo un antecedente:

Cerchiamo una scuola ***alla quale offrire*** *questi libri.*

d) L'infinito delle costruzioni relative può essere eliso, nel romeno parlato: *n-am cum, n-am încotro, n-ai pentru ce.*

Dall'altra parte, nell'italiano parlato, si può elidere il pronome relativo: *Abbiamo trovato una persona* ***da andarci*** *alla festa insieme.*

Bibliografia sellettiva

Academia Română/Institutul de Lingvistică, *Gramatica limbii române,* vol. I, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963.

Academia Română/Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Gramatica limbii române.* I. *Cuvântul*, II. *Enunțul,* Bucureşti, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

Cinque, Guglielmo, *La costruzione relativa infinitiva*, in: Renzi, Lorenzo; Salvi, Giampaolo; Cardinaletti, Anna (a cura di), *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. I, *La frase. I sintagmi nominale e preposizionale*, Bologna, Il Mulino, 2001, p. 466-470.

Diaconescu, Ion, „Propoziția relativă infinitivală", în: *Analele Universității Bucureşti*, XVI, 1967, p. 144-147.

Diaconescu, Ion, *Infinitivul în limba română,* Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1977.

Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia*, Iaşi, Institutul European, 1999.

Irimia, Dumitru, Gramatica limbii române, Iaşi, Editura Polirom, 2008.

Salvi, Giampaolo; Vanelli, Laura, *Nuova grammatica italiana,* Bologna, Il Mulino Manuali, 2004.

Fonti

Călinescu, George, *Scrinul negru*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1968.

Creangă, Ion, *Poveşti, povestiri, amintiri,* Bucureşti, Editura Unicart, 2008.

Creangă, Ion, *Novelle e ricordi d'infanzia,* Traduzione di Anna Colombo, Torino, UTET, 1982

CONSTRUCȚIILE RELATIVE INFINITIVALE
ÎN ITALIANĂ ŞI ROMÂNĂ
(Rezumat)

Construcțiile relative infinitivale se regăsesc atât în limba română, cât şi în italiană. Lucrarea şi-a propus relevarea asemănărilor între şi a deosebirilor dintre aceste construcții, în cele două limbi, luând în discuție aspecte precum: predicativitatea infinitivului din acestă structură, funcțiile sintactice îndeplinite, relativele pronominale sau adverbiale ce contribuie la formarea construcției, verbe care cer o relativă infinitivală, prezența sau absența unui antecedent etc.

RELATIVE INFINITIVE CONSTRUCTIONS
IN ITALIAN AND ROMANIAN
(Abstract)

Key words: *Romanian, Italian, relative infinitive constructions*

Relative infinitive constructions are found both in Romanian and in Italian. The paper aims at highlighting the similarities and differences between these constructions, in the two languages, taking into account aspects such as: predicativity of the infinitive of this structure, the syntactic functions fulfilled, the pronominal or adverbial relatives contributing to the formation of the construction, verbs requiring an infinitive relative, the presence or absence of an antecedent etc.

CATEGORIA GENULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ ŞI ÎN LIMBA ENGLEZĂ. STUDIU COMPARATIV

SIMONA REDEŞ

Acest articol prezintă aspectele definitorii ale acestei categorii gramaticale, aspecte surprinse însă în secţiuni separate, datorită diferenţelor majore dintre modalităţile de marcare a genului în limba română în comparaţie cu cele din limba engleză.

Genul este categoria gramaticală a substantivelor redată prin forma pe care o iau acestea pentru a arăta diferenţa de sex, în cazul substantivelor animate, sau absenţa oricărui sex, în cazul substantivelor inanimate.

Se impune deci de la început o precizare importantă: categoria genului este fundamentală în gramatica limbii române, pe când în limba engleză genul este o categorie mai puţin importantă.

1. Clase de gen în limba română.

Genul este categoria gramaticală de care depinde modul de formare a pluralului, dar şi declinarea. Substantivele sunt grupate în trei clase: substantive masculine, feminine şi neutre. Genul unui substantiv este fix, fiecare clasă are flexiune proprie şi la două dintre clase, masculinele şi femininele, apare şi o legătură între distincţiile semantice impuse de genul natural, adică de sex.

Există o strânsă relaţie între genul substantivului şi acordul gramatical impus de determinanţi (articole sau adjective), de substitute (pronume sau numerale) şi de participiul unui verb la diateza pasivă atunci când substantivul respectiv are funcţia sintactică de subiect.

Genul substantivului se recunoaşte prin admiterea unuia dintre cele două contexte adjectivale, *acest – această*, la singular, şi a unuia dintre contextele următoare, *aceşti – aceste*, la plural. Clasa substantivelor masculine admite formele *acest – aceşti*, clasa substantivelor feminine admite *această – aceste*, iar clasa neutrelor admite o combinaţie de forme *acest–aceste*.

m. sg. acest ***copac, copil, om***;

m. pl. aceşti ***copaci, copii, oameni***;

f. sg. această ***barcă, haină, carte***;

f. pl. aceste ***bărci, haine, case***;

n. sg. acest ***caiet, card, drum***;

n. pl. aceste ***caiete, carduri, drumuri***.

Substantivele animate prezintă o strânsă legătura între genul gramatical al substantivului şi genul natural. Această opoziţie apare nu numai la substantivele comune, ci şi la cele proprii: ***vecin/vecină, elev/elevă, Ion/Ioana, Gabriel/Gabriela*** *etc.*

Dar există situaţii în care concordanţa dintre genul gramatical şi sex nu mai este respectată. Unele substantive precum ***ministru*** sau ***ambasador*** au şi formă de feminine ***ministră*** şi ***ambasadoare*** care însă sunt foarte rar folosite, preferându-se forma de masculin, iar pentru a reda ideea de feminin se pune înaintea substantivului un apelativ care marchează genul.

Doamna ***ministru*** *a semnat acordul azi de dimineaţă.*

În afara substantivelor care denumesc animate, genul gramatical nu are legătură cu diferenţierea după sexe. Genul gramatical este justificat numai de terminaţie.

Criteriul terminaţiei nu este decisiv în apartenenţa unui substantiv la un gen sau altul, deşi există reguli stricte în această privinţă. Nimic din forma substantivului nu ne poate da indicii asupra genului. Singura regulă ce poate fi amintită este că niciun substantiv terminat în consoană nu este feminin, ci masculin sau neutru. Reciproca nu este însă valabilă. Un substantiv terminat în vocală poate fi masculin (***popă***, ***tată***, ***frate***) sau neutru (***nume***, ***taxi***, ***fotoliu***).

Aprecierea genului după înţeles este aproape imposibilă, deoarece numele de obiecte, de abstracte şi de localităţi pot aparţine în egală măsură la toate genurile. Totuşi, se pot face câteva precizări, în unele cazuri. Astfel, majoritatea numelor inanimate sunt neutre (***pahar***, ***dulap***, ***frigider, afiş, obraz***, ***impas***, ***piept, ajutor, lac, dans***, ***turneu*** etc.), o mai mică parte sunt masculine (***cartof***, ***perete***, ***pom***, ***pantof***, ***dinte***, ***idol***, ***munte***, ***castravete*** etc.) iar câteva dintre ele, foarte puţine, aparţin genului feminin (***pijama***, ***ţară***, ***schemă***, ***capcană***, ***cafea***, ***crimă***, ***artă*** etc.).

Tot în categoria substantivelor neutre se încadrează numele de jocuri şi sporturi (***box***, ***şah***, ***fotbal***), precum şi numele de vânturi (***austru***, ***ciclon***, ***crivăţ***).

Numele literelor alfabetului şi al cifrelor, numele lunilor anului, precum şi numele notelor muzicale sunt toate de gen masculin (***a***, ***b***, ***c***; ***trei***, ***zece***; ***aprilie***, ***iunie***; ***do***, ***mi***, ***sol*** etc.).

Numele continentelor (***Europa***, ***Asia***, ***Africa***), numele zilelor săptămânii (***joi***, ***sâmbătă***, ***marţi***), numele anotimpurilor (***iarnă***, ***toamnă***) şi numele fructelor (***pară***, ***cireaşă***, ***caisă***) sunt întotdeauna de gen feminin. Excepţiile sunt ***strugure***, ***pepene*** şi ***ananas***, care sunt masculine, şi ***măr*** care este neutru.

În ceea ce priveşte numele de ţări, cele terminate în -*a* sunt de genul feminin (***Italia***, ***Grecia***, ***Franţa***), iar cele terminate în consoană sau în altă vocală sunt de genul masculin (***Irak***, ***Iran***, ***Peru***, ***Congo***).

O altă observaţie pe care trebuie să o facem pentru a identifica şi utiliza corect genul substantivelor legate de mărci de maşini este următoarea: substantivul maşină este de genul feminin, când maşina este numită după marca ei; genul diferă însă în funcţie de terminaţia cuvântului care indică marca. Dacă cuvântul se termină în vocală, atunci marca e de genul feminin, pe când dacă se termină în consoană, marca este de genul masculin:

*Şi-a cumpărat **o Dacia/o Toyota** albă.*

*Şi-a cumpărat **un Ford/un Renault** roşu.*

Diferenţa de gen se face prin selectarea articolului de gen masculin sau feminin şi prin acordul adjectivului.

Substantivele care desemnează animate al căror gen gramatical corespunde genului natural pot fi grupate după modul de exprimare a distincţiei semantice şi gramaticale de gen în cuvinte care alcătuiesc perechi diferenţiale ca gen (masculine şi feminine) şi substantive care au o singură formă de gen, corespunzătoare unor particularităţi semantice privitoare la sexul referentului. Prima categorie de substantive formează *substantivele mobile*, iar a doua categorie este cea a *substantivelor epicene*.

În acest sens precizăm că în limba română, ca şi în limba engleză, de altfel, există substantive care nu au decât o singură formă, fie de masculin, fie de feminin. Cuvinte precum: ***şarpe***, ***jaguar***, ***hipopotam***, ***elefant***, ***râs*** şi ***rinocer*** au doar formă de masculin. Dintre cele cu formă doar pentru feminin amintim: ***lamă***, ***pumă***, ***antilopă***, ***panteră***, ***girafă***, ***hienă*** etc.

Anumite substantive din limba română, cu formă de feminin, desemnează, totuşi, persoane de sex masculin: ***ordonanţă***, ***santinelă***, ***strajă***, ***papă***. Dar există şi nume masculine care desemnează fie o femeie, fie un bărbat: ***ascendent***, ***descendent***.

*El/ Ea era singurul **descendent** în viaţă al familiei regale japoneze.*

Alte exemple de substantive care au o singură formă de gen sunt cele care sunt exclusiv masculine şi care desemnează persoane cu particularităţi asociate cu genul masculine (***bariton***, ***bas***, ***tenor***) sau ocupaţii şi ranguri exclusiv bărbăteşti, cel puţin într-o anumită epocă: ***amiral***, ***cantor***, ***marinar***, ***paşă***, ***voievod*** etc. Pe de altă parte, există şi substantive care au o formă unică pentru feminin şi care desemnează persoane cu particularităţi asociate cu sexul feminine (***gravidă***, ***lăuză***, ***soprană***) sau cu ocupaţii predominant feminine (***moaşă***, ***casnică***), mai rar animate nonpersonale feminine (***cloşcă***, ***matcă***) etc.

În GALR se aminteşte de o subclasă a substantivelor animate denumită *genul personal*. Această subclasă a fost delimitată pe baza opoziţiei [+ uman]/[–uman] şi este alcătuită din substantive comune şi proprii de persoane de gen masculin sau feminin.

Substantivele care se pot încadra în clasa de „gen personal" marchează cazurile G şi D prin articolul proclitic *lui* (***lui tanti***, ***lui Gicu***), cazul vocativ este marcat prin desinenţe specifice (***Gino***, ***Ileano***), iar complementul direct este întotdeauna precedat de prepoziţia *pe* (***pe unchi***, ***pe Flavius***, ***pe Georgiana***).

Aceste trăsături nu se manifestă întotdeauna la toate numele de persoană, comune sau proprii. Trăsăturile amintite mai sus depăşesc clasa animatelor personale, ele fiind caracteristice şi numelor proprii de animale (***lui Grivei, pe Lady***, ***lui Lassy***).

2. Clase de gen în limba engleză.

Engleza veche avea trei genuri: masculin, feminin, neutru. Determinanţii, adjectivele şi pronumele coreferente se acordau cu substantivul în gen. Astfel, determinantul echivalent actualului *the* (şi *that*) avea trei forme diferite pentru formele de singular ale diferitelor genuri:

se *cyning* („king“ – masculine) (regele)
seo *lufu* („love“ – feminine) (iubirea)
boet *land* („land“ – neuter) (teritoriul)

Apartenenţa la un gen sau altul nu era determinată în mod obligatoriu de sens. Astfel, ***mere*** („lake“) (lac) şi ***hām*** („home“) (casă) sunt masculine, ***miht*** („might“) (putere) şi ***stow*** („place“) (loc) sunt feminine, iar ***land*** („land“) (teritoriu) este neutru. Nici diferenţa de sex nu era relevantă: ***wīf*** („woman“, pl. „wife“) (femeie, soţie) este neutru, pe când ***wīfmann*** („woman“) (femeie) este masculin.

Engleza actuală a eliminat diferenţele gramaticale referitoare la gen şi, în consecinţă, nu apare nici acordul după gen cu substantivul regent al determinanţilor sau al adjectivelor. Se poate vorbi însă despre un *gen natural*, atâta vreme cât anumite pronume care redau opoziţiile de gen sunt selectate în acord cu genul substantivului sau al referinţei. Aceste pronume sunt:

he, *him*, *his*, *himself* – pentru masculin,
she, *her*, *hers*, *herself* – pentru feminin,
who, *whom*, *whoever*, *whomever* – pentru pronume personal şi pentru masculin, şi pentru feminin,
it, *its*, *itself*, *which* –nonpersonal.

Aceste pronume nu indică faptul că un substantiv aparţine unei clase morfologice de gen, ci doar diferenţa de sex.

Există perechi de substantive care fac diferenţa între masculin şi feminin, dar ele nu sunt marcate gramatical:

father – ***mother*** (tată – mamă)
boy – ***girl*** (băiat – fată)
brother – ***sister*** (frate – soră)
men – ***woman*** (bărbat – femeie) etc.

În câteva perechi de cuvinte se identifică o marcă opozitivă de gen, dar numărul lor nu este în măsură să impună o clasă de gen:

actor – ***actress*** (actor – actriţă)
god – ***goddess*** (zeu – zeiţă)
emperor – ***empress*** (împărat – împărăteasă)
host – ***hostess*** (gazdă – gazdă) etc.

Aceasta cu atât mai mult cu cât există substantive care implică ambele sexe, în funcţie de context: *actor* (actor), *waiter* (chelner) etc.[9]

Din punctul de vedere al apartenenţei la una dintre cele trei clase de gen, substantivele se clasifică în: *nume de persoane*, *nume de animale* şi *nume de obiecte*.

2.1. Genul substantivelor nume de persoane[1].

În cazul numelor de persoane, genul gramatical corespunde în totalitate sexului persoanei respective, astfel, substantivele care denumesc persoane de sex bărbătesc aparţin genului masculin ***(man** (bărbat)**, brother** (frate)*), iar substantivele care denumesc persoane de sex feminine sunt de genul feminin (***sister** (soră)**, woman** (femeie)*).

Substantive ca ***baby***, ***infant*** şi ***child*** (bebeluş, sugar, copil) aparţin genului neutru într-un context cu sens peiorativ sau într-o exprimare neutră din punct de vedere afectiv, iar unele substantive nume de persoane aparţin *genului comun* (***assistant** (asistent), **attendant** (participant), **driver** (şofer)*). Ele capătă un alt gen într-un context bine stabilit unde elemente precum pronume sau adjective pronominale cu forme diferite după gen indică acest lucru.

---

[1] Gramaticile actuale ale limbii engleze nu mai recunosc categoria genului ca o categorie aparte, deoarece nu există mărci gramaticale specifice pentru a se realiza pe baza lor clase de genuri distincte. Cei care vorbesc de gen în engleză au o abordare semantică şi, mai mult sau mai puţin evident, când folosesc noţiunea „gen“ se referă la opoziţie de sex masculin/feminin. Cu acest înţeles vom folosi şi noi în cuprinsul lucrării termenul *gen*.

La substantivele nume de persoane, categoria genului poate fi marcată lexical, morfologic sau identificată cu ajutorul unor cuvinte din context care exprimă genul.

Din punct de vedere lexical, opoziţia de gen este marcată prin întrebuinţarea unor cuvinte diferite pentru genul masculin şi pentru genul feminin: ***boy*** *(băiat /* ***girl*** *(fată),* ***man*** *(bărbat)/* ***woman*** *(femeie),* ***earl*** *(conte)/****countess*** *(contesă), g****entleman*** *(domn)/****lady*** *(doamnă),* ***king*** *(rege)/****queen*** *(regină)* etc.

În limba engleză există foarte multe cuvinte compuse cu -*man* sau -*woman* care denotă opoziţia masculin – feminin: ***policeman – policewoman*** *(poliţist – poliţistă),* ***chairman – chairwoman*** *(preşedinte – preşedintă de şedinţă),* ***businessman – businesswoman*** *(om – femeie de afaceri).*

În exprimarea curentă, în special în cea americană, datorită mişcărilor feministe care au luptat pentru nediscriminare pe baza apartenenţei la unul sau altul dintre sexe, se manifestă tendinţa de eliminare a mărcilor de gen la numele de profesii în scopul evitării „dominaţiei” unuia dintre genuri sau a diferenţierii pe genuri (sexe). Astfel, în locul variantelor tradiţionale se folosesc următoarele forme: ***actor*** pentru ***actor/ actress, mail carrier*** pentru ***postman, fire fighter*** pentru ***fireman, police officer*** pentru ***policeman/ policewoman.***

Există însă şi cuvinte compuse atât cu -*man* cât şi cu -*woman* care nu au formă pentru celelalt gen. Astfel, conform *Longman Dictionary of English* au doar formă de feminin următoarele substantive: ***beggarwoman*** *(cerşetoare),* ***slavewoman*** *(sclavă),* ***ghostwoman*** *(fantomă),* ***sweeperwoman*** *(măturătoare) şi* ***needlewoman*** *(cea care coase),* în timp ce următoarele cuvinte au formă doar pentru masculin: ***airman*** *(aviator),* ***barman*** *(barman),* ***boatman*** *(barcagiu),* ***cabman*** *(taximetrist),* ***coalman*** *(miner) şi* ***craftsman*** *(artizan).*

Pe lângă aceste cuvinte care au forme diferite pentru fiecare dintre cele două genuri, există cuvinte care aparţin genului comun şi care denumesc noţiunea respectivă, în sensul abstract, fără a fi asociată cu niciun context din care să ne dăm seama de sexul persoanei respective: ***father*** *(tată)/* ***mother*** *(mamă)/* ***parent*** *(părinte),* ***boy*** *(băiat)/****girl*** *(fată)/****child*** *(copil) etc.*

Unele cuvinte din limba engleză marchează genul morfologic prin adăugarea unui sufix la forma de masculin existând sau modificări de ortografie. Nu apar modificări ortografice atunci când folosim sufixul -*ess* pentru marcarea opoziţiei masculin–feminin a următoarelor cuvinte: ***god*** *(zeu) –* ***goddess*** *(zeiţă),* ***actor*** *(actor) –* ***actress*** *(actriţă),* ***ambassador*** *(ambasador) –* ***ambassadress*** *(ambasadoare),* ***heir*** *(moştenitor) –* ***heiress*** *(moştenitoare) sau* ***host*** *(gazdă) –* ***hostess*** *(gazdă)*.

Există însă şi unele substantive la care odată cu adăugarea sufixului -*ess* apar şi diverse alternanţe vocalice sau consonantice: ***duke*** *(duce) –* ***duchess*** *(ducesă),* ***master*** *(stăpân) –* ***mistress*** *(stăpână),* ***murderer*** *(criminal) –* ***murderess*** *(criminală).*

Un alt sufix folosit pentru formarea femininului unor substantive este -*ine*: ***hero*** *(erou)–****heroine*** *(eroină).*

Sufixele -*ette* şi -*ix* sunt alte două modalităţi de realizare a formei de feminin; ele sunt folosite însă destul de rar: ***usher*** *(plasator) –* ***usherette*** *(plasatoare),* ***executor*** *(executor) –* ***executrix*** *(executoare).*

Dar, în cazul următoarelor două sufixe, -*er* şi -*groom*, situaţia este exact inversă. Se porneşte de la forma de feminin la sfârşitul căreia se adaugă sufixul pentru a exprima opoziţia cu genul masculin: ***widow*** *(văduvă) –* ***widower*** *(văduv),* ***bride*** *(mireasă) –* ***bridegroom*** *(mire).*

Numeroase substantive nume de persoane au o singură formă atât pentru masculin, cât şi pentru feminin. Ele aparţin genului comun: ***artist*** *(artist(ă),* ***cousin*** *(verişor/verişoară),*

doctor *(doctor/doctoriţă),* ***friend*** *(prieten/ă),* ***neighbour*** *(vecin/ă),* ***professor*** *(profesor/ profesoară),* ***student*** *(student/ă)* etc. Apartenenţa lor la genul masculin sau feminin se precizează în context:

a) cu ajutorul pronumelor

The teacher *asked the pupil a few more questions, as* ***she*** *wanted to give him extra credit.*

(Profesoara i-a mai pus elevului câteva întrebări deoarece vroia să-i acorde punctaj suplimentar.)

b) cu ajutorul unor cuvinte la care genul este marcat lexical, ca: ***boy*** *(băiat),* ***girl*** *(fată),* ***male*** *(mascul),* ***female*** *(femelă),* ***man*** *(bărbat) sau* ***woman*** *(femeie):* ***boyfriend*** *(iubit),* ***girlfriend*** *(prietenă), male* ***student*** *(student)–female* ***student*** *(studentă),* ***policeman*** *(poliţist)–****policewoman*** *(poliţistă).*

c) cu ajutorul unor adjective caracteristice doar unui singur sex:

My neighbour has been ***pregnant*** *for 3 months*.

(Vecina mea e gravidă de trei luni.)

2.2. Genul substantivelor nume de animale.

În general, genul substantivelor nume de animale este stabilit în limba engleză în funcţie de mărimea animalului. Animalele mai mari sunt considerate a fi de gen masculin şi se înlocuiesc cu pronumele personal *he,* în timp ce animalele mici sunt considerate a fi de gen neutru şi se înlocuiesc cu pronumele personal *it*.

The horse *was rather restive at first but he soon became manageable.*

(Calul a fost cam nervos la început, dar în scurt timp a putut fi stăpânit.)

Marca genului la numele de animale mari se realizează lexical sau morfologic. Din punct de vedere lexical, limba engleză are un termen generic care se încadrează în genul comun şi există forme diferite pentru fiecare dintre cele două

sexe ale animalului respectiv: ***horse*** *(cal),* ***stallion*** *(armăsar),* ***mare*** *(iapă);* ***ox*** *(vită),* ***bull*** *(taur),* ***cow*** *(vacă)* etc.

The mare *whinned when she saw her master.*

(Iapa a nechezat când şi-a văzut stăpânul.)

The stag *broke his leg while jumping over the log.*

(Cerbul şi-a rupt piciorul sărind peste buturugă.)

Din punct de vedere morfologic, substantivele feminine se formează, ca şi în cazul numelor de persoane, prin adăugarea sufixului -*ess*: ***lion*** *(leu)–**lioness*** *(leoaică),* ***tiger*** *(tigru)–**tigress*** *(tigroaică).*

Numele de animale mici sunt considerate ca având gen neutru şi se pot înlocui cu pronumele personal *it*:

I saw ***a frog*** *by the lake, it was very big and ugly.*

(Am văzut o broască lângă lac, era foarte mare şi foarte urâtă.)

În unele cazuri însă se pot indica diferenţele de sex prin cuvinte diferite sau cu ajutorul unor cuvinte marcă a genului:

– cuvinte diferite pentru fiecare gen: ***cock*** *(cocoş)* ***hen*** *(găină)* ***dog*** *(câine)* ***bitch*** *(căţea)* ***dake*** *(răţoi)* ***duck*** *(raţă)*

– cu ajutorul unor cuvinte marcă a genului: ***he goat*** *(ţap)/**she goat*** *(capră),* ***tom cat*** *(motan)/**tabby cat*** *(pisică),* ***male frog*** *(broscoi)/**female frog*** *(broască),* ***he bear*** *(urs)/**she bear*** *(ursoaică)* ***jack ass*** *(măgar)/* ***penny ass*** *(măgăriţă)* etc.

2.3. Genul substantivelor nume de obiecte.

Toate numele de obiecte sunt în limba engleză de genul neutru şi se înlocuiesc cu pronumele personal *it*.

The grass *is too long, you should mow it.*

(Iarba este prea mare, ar trebui să o tunzi.)

Unele dintre aceste substantive nume de obiecte, care în vorbirea curentă au genul neutru, după cum afirmam anterior, pot fi personificate în operele literare sau în cadrul unui

discurs, astfel că ele îşi schimbă genul devenind fie substantive cu gen feminin, fie substantive cu gen masculin. Astfel, următoarele subclase de substantive nume de obiecte sau denumiri abstracte îşi schimbă genul atunci când sunt personificate:

a) substantive neutre care devin masculine:

- pasiuni intense şi acţiuni violente: ***fear*** *(frică),* ***terror*** *(groază),* ***murder*** *(crimă);*
- anotimpuri: ***winter*** *(iarnă),* ***autumn*** *(toamnă);*
- fenomene naturale puternice: ***thunder*** *(tunet),* ***gale*** *(vijelie),* ***ocean*** *(ocean),* ***planet*** *(planetă);*
- fluvii: ***the Amazon*** *(Amazon),* ***the Danube*** *(Dunărea);*
- munţii: ***the Alps*** *(Alpii),* ***the Carpathians*** *(Carpaţii).*

b) substantive neutre care devin feminine:

- trăsături negative de caracter: ***jealousy*** *(gelozie),* ***revenge*** *(răzbunarea),* ***ambition*** *(ambiţie);*
- noţiuni abstracte: ***nature*** *(natură),* ***science*** *(ştiinţă),* ***fortune*** *(noroc);*
- caracteristici feminine, sentimente pozitive: ***fertility*** *(fertilitate),* ***hope*** *(speranţă),* ***beauty*** *(frumuseţe),* ***devotion*** *(devotament);*
- unităţi teritorial-administrative faţă de care există un anumit ataşament: ***country*** *(ţară),* ***Scotland*** *(Scoţia),* ***Paris***;
- nume ale unor universităţi: ***Oxford University*** *(Universitatea Oxford),* ***Harvard University*** *(Universitatea Harvard);*
- nume de artă şi ştiinţe: ***dance*** *(dans),* ***painting*** *(pictură),* ***chemistry****(chimie);*
- nume de mijloace de transport şi dispozitive mecanice: ***subway****, (metrou),* ***airplane*** *(avion),* ***engine*** *(motor),* ***coach*** *(autocar).*

*The **fear** made me lock the gate.*

(Frica m-a făcut să încui poarta)

*The weather forecast predicted a violent **thunderstorm** for tomorrow.*

(Timpul probabil a preconizat o furtună violentă pentru ziua de mâine.)

*The **summer** has always been my favourite season.*

(Vara a fost mereu sezonul meu preferat.)

*We don't have enough **ambition** to win the car race.*

(Noi nu avem destulă ambiţie pentru a câştiga cursa de maşini.)

*The **fortune** teller didn't mention the accident. (Prezicătorul nu a pomenit nimic despre accident.)*

*The **subway** to the eastside of the city is always crowdy in the evening.*

(Metroul înspre partea de est a oraşului este întotdeauna aglomerat seara.)

***Chemistry** is much harder for me than **physics**.*

(Chimia este mult mai grea pentru mine decât fizica.)

Concluzii.

Am arătat de fiecare dată modul în care engleza a pierdut capacitatea de a grupa substantivele în clase după gen. Gramaticile moderne, luând în considerare lipsa indicilor morfologici de gen, care existau în engleza veche, nu mai disting genul printre categoriile gramaticale ale englezei actuale.

Gramaticile actuale ale limbii engleze disting genurile analitic, prin determinanţi ori lexical (prin compunere sau derivare) şi prin opoziţia semantică [+Animat]/[-Animat], din care perspectivă se conturează patru „genuri“: masculin (pentru fiinţe de sex masculin), feminin (pentru fiinţe de sex feminin), neutru (pentru tot ce nu implică ideea de sex natural) şi comun (pentru ambele sexe, dar în situaţia în care sunt privite în general, fără intenţia de precizare a sexului).

Bibliografie selectivă

Avram, Mioara, *Gramatica pentru toţi*, Bucureşti, Editura Academiei, 1986.

Bantaş, Andrei, *English for Advanced Students*, Iaşi, Institutul European, 1993.

Biber, D., S. Johanson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan, *Longman Grammar of Spoken and Written English*, Londra, Editura Longman, 1999.

Chiriacescu, Adriana, *The Noun and Determiners*, Bucureşti, Editura Teora, 2003.

Dubois, Jean, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Paris, Editura Larousse, 1965.

Gramatica limbii române. Vol. I: *Cuvântul,* Bucureşti, Editura Academiei Române.

Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, Editura Ministerului Învăţământului, Bucureşti, 1956, p. 272.

Leviţchi, Leon, *Gramatica limbii engleze*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971.

Puşcariu, Sextil, *Limba română*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

THE CATEGORY OF GENDER IN ROMANIAN AND ENGLISH. COMPARATIVE STUDY.

Abstract

The paper tries to be a brief comparative approach of the gender mark for the nouns in Romanian and in English. As we all know, the grammatical category of gender is a fundamental one for the nominal flexion in Romanian while in English it is not of great importance. This paper is not intended to be an exhaustive analysis of this matter, the gender mark of Romanian and English nouns, but the basis of our future research paper.

DISCUŢII ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ BĂNĂŢEANĂ DIN PERIOADA 1886-1918 CU PRIVIRE LA TERMINOLOGIA PEDAGOGICĂ

IOANA LOREDANA BANADUC

Discuţiile teoretice asupra terminologiei pedagogice nu au reprezentat o preocupare în lingvistica românească. Nu există studii cu caracter teoretic, după cum lipseşte şi o cercetare completă a evoluţiei sale în limba română. Comparativ cu alte limbaje de specialitate, atât terminologia şcolară[1] sau a învăţământului, în ansamblu, cât şi cea pedagogică au fost prea puţin cercetate. În general, în lucrările de istorie a limbii române aceste cuvinte sunt grupate în categoria lexicului cultural[2]. Studiile efectuate de specialiştii în ştiinţele educaţiei sunt sporadice, proble-

---

[1]Cf. Doina David, *Terminologia administativ-juridică*. *Prefixarea, componentă a procesului de „reromanizare”*, în vol. *Limbă şi cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania şi Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1980; Dorina Chiş-Toia, *Limba literară în presa din Banat. Contribuţii*, Timişoara, Editura Mirton, 2006, p.178-191. Ştefan Munteanu, *Lingvistică şi stilistică*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2005, p. 56-57.

[2]Florica Dimitrescu, *Note asupra cuvintelor româneşti din sfera semantică a culturii*, în vol. *Dinamica lexicului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Logos, 1993, p. 121-127.

matica limbajului de specialitate fiind abordată mai mult din perspectivă filozofică şi logică[3].

Potrivit lui N.A. Ursu, stilul ştiinţific se creează relativ târziu, chiar dacă au existat sporadic, încă din secolul al XVII-lea, al XVIII-lea, unele scrieri al căror conţinut de idei evidenţiază faptul că s-a pus problema găsirii unor noi termeni care să denumească noi concepte.

O primă etapă se conturează la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi durează până în jurul anului 1830. Cuprinsă între anii 1780-1830, această etapă este caracterizată prin tendinţa de „asimilare a ştiinţei moderne şi de formare a spiritului ştiinţific la români”[4]. Nota specifică a acestei perioade se regăseşte în individualitatea scrierilor, textele vremii se diferenţiază de la un autor la altul prin denumirile diferite date noilor noţiuni, ba chiar prin amestecul formelor termenilor ştiinţifici.

Perioada cuprinsă între 1830-1860 reflectă tendinţa de modernizare prin intensificarea activităţii culturale din toate provinciile: apariţia presei în limba română şi contribuţia acesteia în acţiunea de popularizare a ştiinţei, înfiinţarea şi dezvoltarea învăţământului de toate gradele şi, nu în ultimul rând, contribuţia oamenilor de cultură, prin scrierile lor, care, cu toate că nu erau scrieri originale, ci doar traduceri, au contribuit la punerea bazelor terminologiei ştiinţifice româneşti. În jurul anului 1860, ca „încununare a unei susţinute

[3]Constantin Sălăvăstru, *Logică şi limbaj educaţional*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1995; Marin C. Călin, *Filozofia educaţiei*, Bucureşti, Editura Aramis, 2000; Idem, *Teoria şi metateoria acţiunii educative,* Bucureşti, Editura Aramis, 2003.

[4]N.A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1962, p.10. Cf. şi N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare*. Vol. I: *Studiu lingvistic şi de istorie culturală,* vol. II: *Repertoriu de cuvinte şi forme*, Iaşi, Editura Cronica, 2004, 2006.

preocupări de cultivare a limbii, stilul ştiinţific al limbii române este aproape format”[5], declanşându-se „a treia perioadă în dezvoltarea stilului ştiinţific, care continuă până în zilele noastre”[6]. Această perioadă fecundă este denumită „etapa de creaţie ştiinţifică românească”[7] şi datorită iniţiativelor forurilor superioare, universităţile, Academia Română, inclusiv a acţiunilor întreprinse de celelalte societăţi ştiinţifice.

Concluziile diverselor cercetări în domeniu evidenţiază faptul că „deşi există o dezvoltare ştiinţifică comună relativ omogenă, totuşi fiecare domeniu prezintă propriul ritm de dezvoltare, nesincronizat în mod obligatoriu cu celelalte domenii” [8]. Aceste aserţiuni ne permit să afirmăm că apariţia şi dezvoltarea limbajului pedagogic nu s-a realizat independent de istoria pedagogiei şi a gândirii pedagogice la români. De asemenea, evoluţia acestei terminologii este strâns legată de evoluţia societăţii.

Din perspectivă diacronică, procesul formării limbajului pedagogic se poate prezenta ca o succesiune de imagini distincte create de personalităţile culturale ale vremii. Aceste tablouri descriu o serie de etape care, din punct de vedere lingvistic, evidenţiază întrepătrunderea elementului popular, din cauza lipsei unor termeni de specialitate, cu elementul nou, neologismul, pentru a se constitui, în faza modernă a limbii literare, noi posibilităţi de expresie în acest domeniu.

Deoarece abordarea ştiinţifică a fenomenului educaţional s-a dezvoltat după anul 1880[9], noul statut al „ştiinţei peda-

---

[5]*Ibidem*, p. 149.
[6]*Ibidem*, p. 154.
[7]*Ibidem*, p. 155.
[8]Cf. Alice Toma, *Terminologia geografică românească în secolul al XIX-lea*, în „Limba Română”, an XX, Chişinău, nr. 1-2, 2010, www.limbaromana.md
[9]Sorin Cristea, *Dicţionar de pedagogie*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1998, p. 26.

gogice” şi rolul acesteia în pregătirea tinerilor pentru meseria de dascăl este bine înțeles de către oamenii de şcoală. Relevantă este în acest sens opinia lui Ioan Simu: „Învățarea şi cunoaşterea ştiinței pedagogice nu se poate cugeta fără cunoaşterea şi învățarea elementelor din care se compune. Aceste sunt cunoaşterea cât se poate de perfectă a omului fizic şi spiritual şi a vieții practice omeneşti, pentru care scop în institutele preparandiali să se propună viitorilor învățători, pe lângă cele prescrise prin lege, ca studii deosebite: Antropologia şi Psichologia”[10].

În continuare nu ne propunem să evidențiem contribuțiile bănățene semnificative în direcția formării unui limbaj de specialitate, ci oferim o perspectivă asupra discuțiilor din presa bănățeană, din perioada 1886[11]-1918, referitoare la terminologia pedagogică.

Cert este că prin apariția şi dezvoltarea presei de specialitate se deschide aria cunoaşterii, se transmit modele culturale şi spirituale de la o epocă la alta, de la o zonă geografică la alta, conturându-se dorința emancipării naționale şi culturale. Rolul acestor publicații de profil este intuit chiar de către cei care guvernau: „În puterea legilor naturale răsar foi pedagogice din sânul lor (românilor-subl.n), deşi acele nu-şi pot împlini misiunea abătându-se spre scopuri lăturalnice”[12]. Aceste „scopuri lăturalnice” au determinat disjungerea limbii naționale față de

---

[10]Ioan Simu, *Despre şcoala poporală şi invețătoriu*, în „Almanach edat de Reuniunea învĕțătorilor dela şcoalele confesionale gr.-or. din Dieceza Caransebeşului”, Caransebeş, Editura Comitetului Reuniunii, 1899, p. 91.

[11]Anul 1886 semnifică anul apariției în Banat a publicațiilor „Ludimagister” şi „Foaia Diecezană”.

[12]Vasile Goldiş, *Raportul Ministrului de culte şi instrucțiune publică despre starea învĕțământului în Ungaria*, în „Foaia Diecezană”, Caransebeş, an III, nr. 9, 1888, p. 3.

corpul statului străin şi propagarea ideii de unitate de limbă şi cultură a românilor[13].

Din perspectiva evoluţiei limbii, dorinţa arzătoare de a moderniza limba în spirit latin şi de a menţine limba scrisă cât mai aproape de limba vorbită, incluzând aici şi „lipsa unui centru naţional politico-administrativ, menit să exercite prin autoritatea lui o influenţă oficială asupra limbii”[14], cât şi urmele influenţelor maghiară şi germană în limba scrierilor au dus, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la configurarea unei variante a limbii scrise din această zonă (Banat şi Transilvania), diferită oarecum de cea din România. În special în limba periodicelor din acest colţ de ţară şi din Transilvania erau întâlnite elemente vechi şi elemente noi, deopotrivă. Îmbinarea noului cu vechiul pe terenul limbii a însemnat pe de o parte îngreunarea integrării acestei variante în configuraţia generală a limbii literare unitare, iar pe de altă parte a permis evidenţierea contribuţiei variantei regionale la constituirea normelor unice ale românei literare moderne.

Aceste aspecte ale limbii presei au trezit interesul filologilor de peste Carpaţi. Analizând stilul unor periodice româneşti, Titu Maiorescu, în studiul *Limba română în jurnalele din Austria,* sublinia că unii jurnalişti ardeleni ai epocii „introduc în limba română o denaturare a spiritului propriu naţional” prin „formarea noilor expresii şi prin construcţiunea lor sintactică”[15], prin „germanizarea limbii, [...] îngreunarea stilului,

---

[13]Cf. Gabriel Ţepelea, *Corelaţia limbă-literatură. Investigări despre clasici români*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971, p. 156.

[14]Ştefan Munteanu, *Preocupări referitoare la unificarea şi cultivarea limbii române în Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, în *op.cit.*, p. 48.

[15] Titu Maiorescu, *op.cit.*, în *Opere* I. *Critice,* Bucureşti, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Univers Enciclopedic, 2005, p. 91.

paralel cu exagerarea lui şi falsa originalitate în formarea şi întrebuinţarea cuvintelor”[16].

De asemenea, au apărut şi în articolele de specialitate ale vremii referiri la instabilitatea terminologiei din domeniu. În anul 1887, la apariţia ediţiei a doua a *Psichologiei empirice* de Ioan Popescu, profesor al Institutului pedagogic–teologic din Sibiu, a cărui lucrare a circulat şi în Banat, Ştefan Velovan publică în „Foaia Diecezană” câteva observaţii referitoare la denumirile conceptelor: „educaţiunea e influinţată încă de principiile unei curate speculaţiuni şi stăpânită de noţiuni al căror conţinut nu e fixat decât prin sonurile terminilor cunoscuţi”[17]. Spre exemplu, încă din primele pagini ale lucrării lui Ioan Popescu, autorul încearcă să explice sensul cuvântului *psihologie* şi nu uită să prezinte critic terminologia folosită în unele publicaţii pentru a desemna această noţiune: *psihografie, psihonomie, psihosofie*[18]. Conştient că rolul filologilor este necesar pentru a învinge dificultăţile generate de inconsecvenţele de ordin lingvistic, Ştefan Velovan aminteşte de „recensiunile în limba română a dlor T. Maiorescu şi G. Pletos, apărute asupra primei ediţiuni” a cărţii lui I. Popescu. Încântat de atenţia acordată, Velovan notează: „Dovediră interesul cel viu ce animează cercurile şcolare române pentru o ramură de ştiinţă

---

[16] *Ibidem*, p. 92.

[17] Ştefan Velovan, *Psichologia empirică de I. Popescu. Dare de seamă de Şt. Velovan*, în „Foaia Diecezana”, Caransebeş, 1887, nr. 49, p. 3. Prima ediţie a cărţii apare în anul 1881. În Banat, derivatele de la neologismul *psichic* au păstrat grupul consonantic *ch* latin şi francez sub influenţa limbii germane. Grupul consonantic şi-a menţinut vechea pronunţare *h*, potrivit pronunţării limbii latine în Europa Centrală, în lumea germană şi slavă. Vezi N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare*, vol. I, Bucureşti, Iaşi, Editura Cronica, 2004, p. 27.

[18] Ioan Popescu, *Psichologia empirică*, Sibiu, 1881, p. 4.

menită a servi de temelie educaţiunei şi instrucţiunei", specificând din ce perspectivă a fost analizată lucrarea ştiinţifică, „se mărginiră a privi cartea din punctul de vedere al limbei, ocupându-se, cea dintâiu cu materialul lexical şi stilistic al cărţii, iar cea din urmă mai vârtos cu terminologia română, referitoare la ştiinţe psichologice"[19].

Titu Maiorescu îl considera pe Ioan Popescu ca fiind unul dintre acei autori „care scriu aşa încât să-i înţeleagă toţi românii", al cărui manual „poate împlini deocamdată golul simţit în această privire în mica noastră literatură pedagogică"[20]. Lucrarea fiind o compilaţie după câţiva autori germani, autorul, spune Titu Maiorescu, „a cetit prea mult, a tradus prea mult din nemţeşte şi nu s-a ferit pretutindenea de germanisme"[21]. Criticul demonstrează prin câteva exemple că limba noastră are de suferit din „involuntara deprindere cu modul de cugetare şi de exprimare al germanilor"[22], militând pentru atitudine echilibrată în planul limbii prin acceptarea acelor neologisme „absolut necesare" şi prin respingerea acelor cuvinte inadecvate spiritului limbii române. Din dorinţa de a defini conceptul de *imaginaţie*, cuvântul ales de I. Popescu este o invenţie după germanul f*antasieren*: „libertatea fantasiei trebuie să fie dominată şi regulată prin judecată, dacă e ca să se distingă de ceea ce se numeşte *fantasare*"[23]. De asemenea, condus de principiile curentului latinist, I. Popescu încearcă să

---

[19] Ştefan Velovan, art.cit.

[20] Titu Maiorescu, *O psihologie empirică în limba română. I. Popescu: „psichologia empirică sau ştiinţa despre suflet între marginile observaţiunei"* (1 vol. în 8, XIV şi 290 pag., Sibiu, 1881), în *Opere* I. *Critice, Bucureşti,* Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Univers Enciclopedic, 2005, p. 955.

[21] *Ibidem*, p. 959.

[22] *Ibidem.*

[23] I*bidem*, p. 962.

înlocuiască cu neologime „toate cuvintele slavone (*debil* în loc de *slab*, *habituală* în loc de *obicinuită* etc)”[24].

Absența unor criterii coerente şi unitare de înregistrare a noilor termeni, diversitatea surselor şi cantitatea mare de neologisme intrate în limbă sunt teme ce au provocat „dezbateri publice” ale filologilor, scriitorilor, oamenilor de şcoală şi ale cărturarilor din toate zonele culturii. Modernizarea şi constituirea vocabularului specializat s-a realizat în strânsă legătură cu organizarea unitară a limbii române literare moderne, chiar dacă limba presei din Banat şi Transilvania a fost parțial tributară fluctuațiilor de forme ce au caracterizat varianta literară ardelenească[25].

Cert este că lexicul este cel care se adaptează mereu situațiilor culturale şi spirituale. El devine astfel o sursă de informare asupra unei perioade determinate din viața spirituală a unui popor.

Bibliografie

Călin, C. Marin, *Filozofia educației*, Bucureşti, Editura Aramis, 2000.

Idem, *Teoria şi metateoria acțiunii educative,* Bucureşti, Editura Aramis, 2003.

Chiş-Toia, Dorina, *Limba literară în presa din Banat. Contribuții*, Timişoara, Editura Mirton, 2006.

Cristea, Sorin, *Dicționar de pedagogie*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1998.

[24] *Ibidem*, p.963.

[25] G. Ivănescu este de părere că între anii 1840-1880 are loc „o fuziune a dialectului literar ardelenesc cu cel bănățean, care-şi impune unele particularități ale sale tuturor scriitorilor latinişti”. Vezi G. Ivănescu, *Probleme capitale ale vechii romîne literare*, Iaşi,Tipografia Alexandru A. Țerek, 1947, p. 133, 370-374., Idem, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980, p. 628.

David, Doina, *Limbă şi cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania şi Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1980.

Dimitrescu, Florica, *Dinamica lexicului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Logos, 1993.

Ivănescu, G., *Probleme capitale ale vechii romîne literare*, Iaşi, Tipografia Alexandru A. Ţerek, 1947.

Ivănescu, G. *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980.

Maiorescu, Titu, *Opere* I. *Critice,* Ediţie îngrijită, cronologie, note şi comentarii de D. Vatamaniuc. Studiu introductiv de Eugen Simion, Bucureşti, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Univers enciclopedic, 2005.

Munteanu, Ştefan, *Lingvistică şi stilistică*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2005.

Sălăvăstru, Constantin, *Logică şi limbaj educaţional*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1995.

Toma, Alice, *Terminologia geografică românească în secolul al XIX-lea*, în „Limba română", an XX, Chişinău, nr.1-2, 2010, www.limbaromana.md

Ţepelea, Gabriel, *Corelaţia limbă-literatură. Investigări despre clasici români*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971.

Ursu, N.A., *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1962.

Izvoare:

„Almanch edat de Reuniunea învăţătorilor dela şcoalele confesionale gr.-or. din Dieceza Caransebeşului", Editura Comitetului Reuniunii, Caransebeş, 1899.

„Foaia Diecesană, Organ al Eparchiei gr.or.rom. a Caransebeşului", 1886, 1887, 1888.

Ioan Popescu, *Psichologia empirică*, Sibiu, 1881.

DISCUSSIONS SUR LA TERMINOLOGIE PÉDAGOGIQUE DANS LA PRESSE DU BANAT (1886-1918)
(Abstrait)

Dans cet article nous essayons de présenter quelques discussions sur la terminologie pédagogique qui sont apparues dans la presse du Banat du XIXe siècle et le début du XXe siècle, en relevant le rôle des revues roumaines avec des préoccupations pédagogiques.

DEBATES ABOUT THE PEDAGOGIC TERMINOLOGY IN THE BANAT PRESS (1886-1918)
(Abstract)

Key words: *Banat press, specialised languages, pedagogic terminology*

The present article attempts to present several debates around the pedagogic terminology appeared in the Banat press of the 19th century and the beginning of the 20th century, highlighting in this respect the role of Romanian magazines and journals with pedagogic preoccupations.

NOI CONSIDERAȚII PRIVIND LIMBAJUL RELIGIOS ROMÂNESC

NADIA OBROCEA

Limbajul religios românesc cunoaşte o multitudine de „fețe” care nu au fost supuse cercetării decât parțial şi foarte vag. De altfel, considerăm că o eficace definire a acestuia este posibilă numai prin delimitarea lui în mai multe variante şi prin identificarea diferențelor care funcționează în interiorul său. Limbajul religios românesc[1] îşi asumă o configurație foarte hibridă ce se alimentează dintr-o mare varietate a textelor religioase, deci din caracterul prolific şi infinit al „vorbirii”.

Astfel, considerăm că limbajul religios românesc[2], în ipostaza sa ortodoxă, se diversifică în următoarele variante sau sublimbaje:

1. limbajul biblic;
2. limbajul teologic;
3. limbajul liturgic, care conține, la rândul său, două variante: limbajul de cult propriu-zis şi limbajul tehnic de cult;

---

[1]A se vedea şi profilul limbajului religios realizat de Niculina Iacob, în *Limbajul biblic românesc (1640-1800)*, vol. I-II, Suceava, Editura Universității „Ştefan cel Mare”, 2000-2001.

[2]Vom realiza, într-o cercetare viitoare, o analiză, din acest punct de vedere, a limbajului religios catolic românesc.

4. limbajul organizatoric bisericesc, care include şi limbajul monahal, de care nu poate fi separat în totalitate[3];
5. limbajul omiletic;
6. limbajul catehetic;
7. limbajul istoric bisericesc;
8. limbajul muzical bisericesc.

În stabilirea acestui profil al limbajului religios românesc am utilizat configuraţia textelor religioase, considerând că „vorbirea” trebuie luată ca reper, în orice tip de apreciere privind norma. Nici stabilirea limbajului religios sau a oricărui limbaj, precum şi a oricărui nivel de limbă, stil sau dialect, nu este posibilă fără luarea în considerare a textelor[4] aferente. Acest fenomen se datorează faptului că norma – interpusă între sistem şi vorbire – nu poate fi evidenţiată decât printr-o cercetare a textelor. Prin urmare, dacă nu s-ar fi constatat o unitate şi o specificitate la nivelul textelor, n-am fi vorbit astăzi despre stiluri ale limbii, niveluri de limbă sau dialecte[5]. În plus, credem că, în afara variantelor limbajului religios deja menţionate, acesta nu ar avea acelaşi profil. El se constituie din aceste variante care prezintă însă numeroase elemente comune, la toate nivelurile: fonetic, morfologic, sintactic, lexical, textual, grafic etc., conferindu-i caracterul religios, în ciuda diferenţelor

[3]Menţionăm, în acest sens, că la conducerea bisericii se află monahi.

[4]Ne referim la conceptul de „text”, aşa cum a fost el definit şi dezvoltat de Eugen Coşeriu, adică limbaj, considerat ca produs, la nivel individual. Prin urmare, nu excludem o dimensiune orală a textului.

[5]Investigarea stilurilor funcţionale, a nivelurilor de limbă sau a dialectelor unei limbi presupune analiza textelor aparţinând domeniilor respective, dar stilurile nu trebuie identificate cu textele în interiorul cărora se manifestă. Este adevărat faptul că particularităţile acestora apar la nivelul textelor (fiindcă nu există limbă în afara vorbirii), dar ele funcţionează în interiorul normei.

marcante dintre ele. Analizarea în profunzime a subtilităților variantelor limbajului religios se întrezăreşte a fi o cercetare complexă şi un lung parcurs hermeneutic[6].

Considerăm că, în cadrul limbajului religios, există un limbaj biblic incontestabil, care se caracterizează printr-o normă specifică, în raport cu celelalte variante ale limbajului religios, şi care este o adevărată sursă şi „cauză" a celorlalte sublimbaje. La nivelul textelor, acestui limbaj îi corespunde, în mod firesc, textul biblic, *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, care rămâne textul fundamental al oricărei culturi ce îşi asumă o viziune religioasă asupra lumii. Limbajul biblic însuşi prezintă o mare varietate de ramificații[7].

Limbajul teologic, bazat, într-o primă instanță, pe cel biblic, se instituie ca variantă independentă a limbajului religios, asumată de teologi, Sfinți Părinți, clerici, adică realizatori de texte teologice menite să explice şi să prezinte dogmele religioase. Şi în componența limbajului teologic distingem mai multe variante: limbajul exegetic, dogmatic, de morală etc. Caracteristica esențială a limbajului teologic este aceea că este

---

[6]În acest sens, a se vedea Paul Ricœur, *De la text la acțiune. Eseuri de hermeneutică*. II. Traducere şi postfață de Ion Pop, Cluj, Editura Echinox, 1999, p. 114-115: „Poate că o anchetă exhaustivă dezvăluie, dacă ar fi posibilă, faptul că toate formele de discurs alcătuiesc împreună un sistem circular şi că conținutul teologic al fiecăruia îşi primeşte semnificația de la constelația totală a formelor de discurs. Limbajul religios ar părea atunci ca un limbaj polifonic, susținut de circularitatea formelor".

[7]Idem, *Experiență şi limbaj în discursul religios*, în Jean-Louis Chrétien, Michel Henry, Jean-Luc Marion, Paul Ricœur, *Fenomenologie şi teologie*. Prezentare de Jean François Courtine. Traducere de Nicolae Ionel. Cu o postfață de Ştefan Afloroaei, Iaşi, Polirom, 1996, p. 26-27: „Această viziune a textului este încă aproape de analiza literară, în sensul că ea pune accentul pe toate genurile ținând de marea poetică biblică: discurs narativ, discurs prescriptiv, discurs profetic, discurs sapiențial, discurs imnic, scrisori, parabole etc.".

un limbaj meta-religios, limbaj în care este explicitată *Biblia*, sunt prezentate dogmele corespunzătoare religiei respective şi se dezvoltă conceptul de morală creştină. Dintr-o anumită perspectivă, limbajul teologic ar putea fi asociat limbajului ştiinţific, conţinând foarte multe caracteristici comune cu acesta şi tinzând spre un demers specific ştiinţei. Totuşi, nu trebuie absolutizat acest punct de vedere, deoarece numeroase texte ale Sfinţilor Părinţi sau ale teologilor sunt adevărate rugăciuni[8], asemănându-se, astfel, cu limbajul de cult.

Limbajul liturgic este componenta limbajului religios asociată cultului divin, liturgica fiind disciplina care se referă la cultul divin în integralitatea sa, nu numai la Sfânta Liturghie. De aceea, considerăm că, în acest context, termenul *liturgic* este adecvat, el extinzându-şi aria semantică de la liturghie la cult. La nivelul textelor, limbajul liturgic corespunde textelor specifice cultului divin. Totuşi, trebuie făcută precizarea că limbajul liturgic cunoaşte, în opinia noastră, două variante, şi anume limbajul de cult propriu-zis şi limbajul tehnic de cult. Limbajul de cult propriu-zis se instituie în limbajul specific rugăciunii, Sfintei Liturghii, Sfintelor Taine şi celorlalte slujbe religioase, iar limbajul tehnic de cult conţine elemente legate de modul de realizare a cultului divin, fiind aproximativ un meta-limbaj de cult. Referindu-ne la textele corespunzătoare acestor limbaje, remarcăm că limbajului de cult propriu-zis îi sunt specifice textele care conţin Sfânta Liturghie şi Sfintele Taine, ierurgiile şi rugăciunile, iar limbajul tehnic de cult trimite la *tipic* şi la o anumită parte din cadrul textelor liturgice,

---

[8]A se vedea Fericitul Augustin, *Scrieri alese*. Partea întâia. *Confessiones. Mărturisiri*. Carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Traducere şi indici de Prof. Dr. Docent Nicolae Barbu. Introducere şi note de Preot Prof. Dr. Ioan Rămureanu, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1985.

adică la pasajele în care se fac precizări privind modul în care trebuie realizate rugăciunile sau oficiate Sfânta Liturghie, Sfintele Taine şi celelalte slujbe religioase. L-am numit *tehnic*, deoarece conține informații referitoare la tehnica de realizare a cultului divin. De altfel, în afara acestei raportări la textele la care ne-am referit, limbajul tehnic de cult este constituit dintr-o bogată terminologie. Considerăm că este inoportun să vorbim despre un limbaj bisericesc independent, deoarece biserica nu există şi nu poate să existe în afara Sfintei Liturghii şi a Sfintelor Taine. Înşişi termenii de *biserică* şi de *altar* nu pot fi definiți fără utilizarea conceptului de liturghie, aşa cum treptele hirotoniei, preoția, diaconatul, episcopatul nu pot fi concepuți fără raportarea la liturghie.

În legătură cu limbajul de cult ortodox se impune precizarea că este una dintre cele mai conservatoare variante ale limbajului religios. Ne putem referi la această dimensiune arhaică a limbajului de cult, utilizând conceptele de *sincronie* şi *diacronie*, aşa cum au fost ele prezentate şi studiate de Eugen Coşeriu.

Eugen Coşeriu operează opoziția dintre sincronie, în sens strict, şi diacronia vorbitorilor, adică ceea ce vorbitorii cunosc astăzi din sincroniile de altădată. Într-o limbă, diacronia reală poate să fie sincronică, afirmă lingvistul. „Să mai observăm acum că într-o limbă literară, într-o limbă de cultură, de cultură scrisă, chiar şi diacronia reală poate fi sincronică, adică poate fi prezentă în orice moment, fiindcă aceste texte mai vechi se cunosc şi pot fi reluate, nu numai ca texte, ci şi ca funcțiuni elementare, adică pentru acele limbi există un fel de coprezență a diacroniei în sincronie”[9].

[9]Eugen Coşeriu, în *Lingvistica integrală.* Interviu cu Eugen Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1996.

Se poate constata faptul că limbajul de cult, adică limba de ritual utilizată în timpul oficierii Sfintei Liturghii, a Sfintelor Taine, a altor slujbe, limba rugăciunilor, prezintă o caracteristică fundamentală, aceea că este o variantă orală, bazată pe repetarea unor texte care provin dintr-o română mai veche, texte ce trebuie reproduse, în repetarea cărora creativitatea nu este permisă.

Se poate spune că limbajul de cult ortodox este un caz de diacronie în starea actuală a limbii române. Acest limbaj nu mai poate fi raportat la limba română actuală, ci funcţionează ca o variantă paralelă.

Remarcăm, totuşi, o dimensiune a limbajului bisericesc, care nu trimite, în mod direct, la cultul divin, ci la dimensiunea organizatorică şi administrativă a bisericii ca instituţie (nu a bisericii în calitate de cult), variantă pe care am numit-o limbaj organizatoric bisericesc. Acest limbaj corespunde unei variante administrative şi juridice bisericeşti. La nivel textual, limbajul organizatoric bisericesc se raportează la textele referitoare la statutul şi organizarea bisericii şi la cărţile de drept bisericesc.

Limbajul omiletic, aferent predicii sau omiliei, conţine o normă care subsumează, în general, particularităţi ale celorlalte sublimbaje ale limbajului religios, dar care prezintă şi aspecte independente de acestea, deoarece este un limbaj hibrid, constituit din pasaje din Sfânta Evanghelie, citate din Sfinţii Părinţi, rugăciuni propriu-zise etc., explicaţii şi precizări ale clericilor, duminica, în cadrul Sfintei Liturghii, sau la alte sărbători religioase. Limbajul omiletic restituie, într-o retorică specială, propovăduirea originară a Cuvântului lui Dumnezeu, „rezolvând”, astfel, una dintre problemele hermeneutice ale religiei creştine[10].

---

[10]Paul Ricœur, *Conflictul interpretărilor. Eseuri de hermeneutică*. Traducere şi postfaţă de Horia Lazăr, Cluj, Editura Echinox, 1999, p. 347-348, 351.

În componența limbajului religios, limbajul catehetic reprezintă o variantă specifică, identificabilă cu un limbaj de tip didactic, al cărei obiect este religia creştină. Catehetica (catihetica) este disciplina care se referă la problemele corelate predării dogmelor unei religii. Trebuie să remarcăm aici, pe lângă varianta clasică pe care şi-o asumă limbajul catehetic, şi una dintre cele mai interesante forme ale limbajului didactic, care ne trimite cu gândul spre alte tipuri de şcoli, şi anume catehismul.

Limbajul istoric bisericesc – variantă a limbajului religios care prezintă caracteristicile generale ale limbajului istoric – are drept obiectiv expunerea şi descrierea datelor esențiale din istoria bisericii ca instituție.

O variantă mai puțin evidentă a limbajului religios – dar, credem noi, care nu se poate contesta – este constituită de limbajul muzical bisericesc, şi anume de varianta lingvistică a acestuia. Limbajul „de tip lingvistic" corelat muzicii bisericeşti se individualizează printr-o bogată terminologie. Acest limbaj se manifestă în textele de teorie a muzicii bisericeşti sau în textele ataşate partiturilor de muzică bisericească.

Aşadar, există o diversitate de limbaje-variante, independente şi bine definite, dar relaționate unui limbaj religios unic. Toate variantele limbajului religios conțin numeroase particularități comune la nivel fonetic, morfologic, sintactic, lexical, textual – caracteristici ce, în plan practic, se manifestă la nivelul textelor religioase[11] –, care le subordonează limbajului religios, dar şi caracteristici specifice, care diversifică limbajul

---

[11] Luăm în considerare aici şi problema deosebit de importantă a suspendării tipurilor de competență, pe care o dezvoltă Eugen Coşeriu. Prin urmare, competența idiomatică (aparținând limbii istorice, ce prezintă o varietate internă) poate fi suspendată de competența expresivă (existentă la nivelul individual al limbajului, „discurs" şi „text"), şi invers.

religios în mai multe limbaje. Prin urmare, norma limbajului religios se diversifică şi ea în mai multe tipuri de norme, de pildă, o normă specifică limbajului biblic ş.a.m.d.

În continuare, vom menţiona câteva elemente exemplificatoare, referitoare la norma limbajului religios, la nivel lexical. Termenul[12] *treime* nu apare, ca atare, în limbajul biblic, acesta nu face parte din norma, la nivel lexical, a limbajului biblic, dar face parte din norma limbajului religios, deoarece figurează ca normă pentru alte variante ale acestuia, precum limbajul teologic, limbajul de cult etc. Termenul *trinitate* nu reprezintă o normă pentru limbajul de cult ortodox, dar este o realizare „normală" la nivelul limbajului teologic. Astfel, utilizarea termenului *trinitate* în limbajul de cult este inadecvată, fiind legitimă însă în limbajul teologic. Exemplele referitoare la normă pot viza şi celelalte niveluri ale limbii, precum fonetica, morfologia, sintaxa etc.

Coerenţa şi unitatea limbajului religios este asigurată, într-o primă instanţă şi în cea mai mare măsură, de către nivelul conceptual-semantic. Conceptele religioase îi sunt specifice limbajului religios şi numai acestuia, chiar dacă ele pot să fie utilizate şi în alte tipuri de limbaje, unde, semiotic vorbind, devin „semne" ale domeniului religiei, în ansamblul său[13]. De pildă, conceptul de Dumnezeu poate fi utilizat în literatură, dar acest fenomen nu transformă conceptul respectiv într-un concept al literaturii.

În concluzie, subliniem faptul că, pentru a putea fi definit, limbajul religios ortodox care se caracterizează prin coerenţă şi diversitate, în acelaşi timp, trebuie supus unei investigaţii lingvistice profunde şi de mari proporţii.

---

[12] În aceste exemple, ne referim strict la termeni, nu la concepte.

[13] A se vedea, în acest sens, Eugen Coşeriu, *Limbajul poetic*, în *Prelegeri şi conferinţe*, [Iaşi], Institutul de Filologie română „A. Philippide", [1994], p. 145-162.

Bibliografie

Coşeriu, Eugen, *Prelegeri şi conferinţe*, [Iaşi], Institutul de Filologie română „A. Philippide”, [1994].

Fericitul Augustin, *Scrieri alese*. Partea întâia. *Confessiones. Mărturisiri*. Carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Traducere şi indici de Prof. Dr. Docent Nicolae Barbu. Introducere şi note de Preot Prof. Dr. Ioan Rămureanu, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1985.

Iacob, Niculina, *Limbajul biblic românesc (1640-1800)*, vol. I-II, Suceava, Editura Universităţii „Ştefan cel Mare”, 2000-2001.

Lingvistica integrală. Interviu cu Eugen Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996.

Ricœur, Paul, *Conflictul interpretărilor. Eseuri de hermeneutică*. Traducere şi postfaţă de Horia Lazăr, Cluj, Editura Echinox, 1999.

Ricœur, Paul, *De la text la acţiune. Eseuri de hermeneutică*. II. Traducere şi postfaţă de Ion Pop, Cluj, Editura Echinox, 1999.

Ricœur, Paul, *Experienţă şi limbaj în discursul religios*, în Jean-Louis Chrétien, Michel Henry, Jean-Luc Marion, Paul Ricœur, *Fenomenologie şi teologie*. Prezentare de Jean François Courtine. Traducere de Nicoale Ionel. Cu o postfaţă de Ştefan Afloaroaei, Iaşi, Polirom, 1996.

NEW CONSIDERATIONS RELATED TO THE ROMANIAN RELIGIOUS LANGUAGE
(Abstract)

Key-words: *religious language, Biblical language, theological language, liturgical language*

The article aims at underlining the "polyphony" of the Romanian orthodox religious language and at investigating its profile from this perspective.

NEOLOGISME DE ORIGINE FRANCEZĂ ÎN TEXTELE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA. FRANŢUZISMELE

COSMINA SIMONA LUNGOCI

Secolul al XIX-lea, perioadă de adânci transformări în viața socială, culturală şi politică a Țărilor Române, prezintă o importanță deosebită în istoria limbii române. Ştefan Cazimir a numit limbajul secolului al XIX-lea unul *de tranziție*[1], datorită faptului că, în această perioadă, evoluția sa a cunoscut o serie de transformări mai ample, mai profunde, mai rapide şi mai evidente decât în alte perioade.

Dacă în Transilvania, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea s-a recurs la limba latină pentru a reda românei aspectul său de limbă neolatină, mai târziu, în special în Principatele Dunărene, unde tinerii începeau să privească Franța ca pe un model de libertate şi ca pe un far al culturii, s-a trecut la îmbogățirea lexicului românesc cu foarte multe împrumuturi din franceză.

Limba franceză dobândeşte, în perioada la care ne referim, o mare popularitate în rândul românilor. Scriitorii şi oamenii de cultură ai vremii încep să publice în limba franceză şi să-şi poarte corespondența în această limbă, chiar şi atunci când scrisorile se adresau unor români. Aceasta devenise o practică

---

[1]Ştefan Cazimir, *Alfabetul de tranziție*, Ediția a doua, revăzută, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006, p. 83.

obişnuită pentru intelectualii români ai secolului al XIX-lea, care ajunseseră să stăpânească foarte bine această limbă, folosind-o chiar şi în cele mai mărunte însemnări personale.

Acest lucru a avut însă consecinţe negative în planul exprimării în limba română, determinând uneori apariţia unor construcţii incoerente, a unor ezitări în alegerea celor mai potriviţi termeni, apariţia unor „franţuzisme rebarbative”[2]: „[…] unora le vine mai uşor să-şi formuleze şi să-şi exprime gândirile abstracte în franţuzeşte, chiar când nu vorbesc franţuzeşte şi chiar când nu pot vorbi franţuzeşte, din neobişnuinţă. De aici franţuzismele în construcţii ori măcar în cuvinte. De aici, adesea, când se feresc de franţuzisme, o stângăcie, ori un deficit în justeţea şi nuanţarea exprimării”[3].

Moda francofonă, foarte activă în secolul al XIX-lea, avea să devină însă exagerată, astfel încât unii autori de literatură au scris o serie de comedii în care, prin personajele lor, ridiculizează acest lucru. Combaterea acestei tendinţe, prin ridiculizarea exceselor de îmbrăcăminte, a moravurilor, a limbajului şi, în general, a manifestărilor acestor personaje, a fost ilustrată prin operele lui C. Facca, C. Negruzzi, V. Alecsandri, I. L. Caragiale, B. P. Hasdeu ş.a., opere care au avut un răsunet deosebit în cultura vremii şi nu numai, contribuind la orientarea limbii literare pe căile ei fireşti de dezvoltare. Aceste opere satirizau galomania, pocirea limbii române prin folosirea unui jargon franţuzit. Acest jargon era, de altfel, dovada ridiculizării la care erau supuşi francofilii exageraţi şi insuficient de culţi ai timpului. Deşi au ridiculizat aceste personaje, scriitorii menţio-

---

[2]Ion Roman, *Cuvânt înainte* în Ion Ghica, *Opere*, IV. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi comentarii, glosar şi bibliografie de Ion Roman, Bucureşti, Editura Minerva, 1985, p. XIII.

[3]Garabet Ibrăileanu, *Cultură şi literatură*, Bucureşti, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., s.a., p. 77.

nați folosesc ei înșiși în textele lor cuvinte de origine franceză, încă în forme intermediare. Așadar, boala franțuzismelor „nu era a persoanelor, ci a epocii care acumula neologismele și până a le găsi o formă potrivită treceau printr-o fază ingrată”[4].

Prin urmare, se remarcă în textele secolului al XIX-lea o serie se particularități lingvistice specifice vremii, explicate prin faptul că procesul de integrare, dar mai ales de adaptare a neologismelor este unul îndelungat. Până la desăvârșirea procesului de adaptare s-au folosit cuvinte și construcții franceze în forme intermediare, destul de comice din perspectiva limbii de astăzi. Este vorba de o serie de substantive, adjective, verbe și expresii prezentând forme foarte apropiate de cuvintele și expresiile franceze originare, neadaptate încă sistemului fonetic al limbii române. Astăzi, unele dintre aceste cuvinte și expresii nu mai sunt în uz, marea majoritatate a acestora însă au înregistrat de-a lungul timpului evoluții fonetice care au dus la apariția formelor existente în limbajul actual.

Asupra acestor forme lingvistice, identificate în texte aparținând unor scriitori și oameni de cultură ai secolului al XIX-lea, ne propunem să ne oprim în studiul de față.

Precizăm faptul că am supus analizei texte nu doar din sfera beletristicii, ci și corespondențe, fragmente memorialistice, studii literare, culturale și sociale, toate aparținând unor scriitori și oameni de cultură reprezentativi pentru secolul al XIX-lea: Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Garabet Ibrăileanu. Desigur că cercetarea ar putea fi extinsă și asupra altor texte, inventarul lingvistic realizat nefiind exhaustiv.

Cuvintele supuse analizei au fost grupate pe categorii morfologice, cel mai bine reprezentate fiind substantivele, urmate

---

[4]Sultana Craia, *Francofonie și francofilie la români*, București, Editura Demiurg, 1995, p. 19.

de adjective şi verbe, locuțiunile şi expresiile fiind şi ele destul de frecvent întâlnite.

Substantive:

- *amploaiat* (cf. fr. *employé*);
- *basețe* (cf. fr. *bassesse*);
- *cont-randu*, întâlnit chiar cu forma din limba franceză, *compte-rendu*;
- *concherant* (cf. fr. *conquérant*);
- *consiliu* „sfat” (cf. fr. *conseil*);
- *convicție* (cf. fr. *conviction*);
- *contredansă* (cf. fr. *contredanse*);
- *demarşă* (cf. fr. *démarche*);
- *drum de fier* (cf. fr. *chemin de fer*);
- *eschisă* (cf. fr. *esquisse*);
- *isprit* (cf. fr. *esprit*);
- *jalusie* (cf. fr. *jalousie*);
- *lieutenant* (cf. fr. *lieutenant*);
- *marşandă* (cf. fr. *marchand, -ande*);
- *memuar* (cf. fr. *memoir*);
- *ocasion* / *ocazion* (cf. fr. *occasion*);
- *pansion* (cf. fr. *pension*);
- *parter* „rond de flori” (cf. fr. *parterre*);
- *rezon* (cf. fr. *raison*);
- *seanță* (cf. fr. *séance*);
- *sujet* (cf. fr. *sujet*);
- *telegram* (cf. fr. *télégramme*);
- *uvraj* / *uvragiu* (cf. fr. *ouvrage*);
- *veracitate* (cf. fr. *véracité*).

Adjective:

- *astuțios* (cf. fr. *astucieux*);
- *broşat* (cf. fr. *broché*);
- *impacient* (cf. fr. *impatient*);

- *jalus*, *ă* (cf. fr. *jaloux*, *jalouse*);
- *precios*, *oasă* (cf. fr. *précieux*, *euse*);
- *repurtat*, *ă* (cf. fr. *remporté*, *e*);
- *retirat* (cf. fr. *retiré*);
- *rezonat*, *ă* (cf. fr. *raisonné*, *e*);
- *solanel* / *solemnel* (cf. fr. *solennel*).

Verbe:
- *a compta* (cf. fr. *compter*);
- *a se concerta* (cf. fr. *se concerter*);
- *a consista* (cf. fr. *consister*);
- *a se dresa* (cf. fr. *se dresser*);
- *a se mefia* (cf. fr. *se méfier*);
- *a rediga* cu ind. prez. *redigi* şi forma de participiu *redigat*, care prezintă şi varianta *a se redija* (cf. fr. *rédiger*);
- *a scamonta* (cf. fr. *escamonter*).

Expresii:
- *a face o întrebare* (cf. fr. *faire une demande, une question*);
- *a face tapiserie* (cf. fr. *faire tapisserie*);
- *a (-şi) face scuzele* (cf. fr. *faire ses (des) excuses à qqn.*);
- *a fi tratat de ...*(cf. fr. *traiter qqn. de ...*);
- *a trece de ...* („om cu duh”) (cf. fr. *passer pour ...*);
- *a avea o explicare cu ...* (cf. fr. *avoir une explication avec qqn.*);
- *a fi în grijă despre* (cf. fr. *être soucieux de ...*);
- *fiind dar că* (cf. fr. *étant donné que*);
- *din timp în timp* (cf. fr. *de temps en temps*);
- *bărbat (om) de spirit* (cf. fr. *homme d’esprit*);
- *de ordinar* (cf. fr. *d’ordinaire*).

Aceste cuvinte şi expresii au fost însuşite în limba română conform principiului preluării *tale quale* sau în forme cât mai apropiate de prototip, fiind adoptate, însă nu şi adaptate, „păstrând, în cuprinsul limbii române, aerul unor oaspeți exotici, care refuză încetățenirea”[5]. Formele lingvistice exemplificate nu mai sunt astăzi în uz, ele înregistrând de-a lungul timpului evoluții fonetice. A trebuit să treacă un timp apreciabil până ce vorbele străine, după cum ceruse şi Heliade în gramatica lui din 1828, „să se înfățoşeze în haine rumâneşti şi cu mască de rumân înaintea noastră”[6].

De-a lungul timpului, au existat atât susținători, cât şi opozanți ai influenței franceze. Pe de o parte, a fost apreciat faptul că, prin contribuția limbii franceze, limba noastră s-a îmbogățit, a dobândit mai multă precizie şi eleganță, pe de altă parte însă, influențele excesive la care era supusă limba română riscau să o deformeze şi să-i altereze specificul: „l'abus de la langue française nous a valut des termes et des tournures qui n'avaient pas leur raison d'être; il a altéré l'accent, a déformé le syntaxe, et le roumain a payé les dons qu'il a reçus par une diminution d'originalité”[7].

Bibliografie

Alecsandri, Vasile, *Opere*, IX, *Corespondență (1861-1870)*. Ediție îngrijită, traduceri, note şi indici de note de Marta Anineanu, Bucureşti, Editura Minerva, 1982.

Alecsandri, Vasile, *Opere*, X, *Corespondență (1871-1881)*. Ediție îngrijită, traduceri, note şi indici de note de Marta Anineanu, Bucureşti, Editura Minerva, 1985.

---

[5] Ştefan Cazimir, *Op. cit.*, p. 90.

[6] Ion Heliade Rădulescu, *Gramatică românească*, Sibiu, 1828, p. XLI.

[7] Al., Demetrescu, *L'influence de la langue et de la littérature française en Roumanie*, Lausanne, Corbaz, 1888, p. 72.

Alexandrescu, Grigore, *Memorial de călătorie (Mănăstirile de peste Olt)*, Bucureşti, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., s.a.

Alexandrescu, Grigore, *Opere complete. Poezii şi proză*, Ediție îngrijită de George Băiculescu, Bucureşti, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras s.a.

Cazimir, Ştefan, *Alfabetul de tranziție*. Ediția a doua, revăzută, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006.

Craia, Sultana, *Francofonie şi francofilie la români*, Bucureşti, Editura Demiurg, 1995.

Demetrescu, Al., *L'influence de la langue et de la littérature française en Roumanie*, Lausanne, Corbaz, 1888.

Ghica, Ion, *Opere*, IV. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note şi comentarii, glosar şi bibliografie de Ion Roman, Bucureşti, Editura Minerva, 1985.

Heliade Rădulescu, Ion, *Gramatică românească*, Sibiu, 1828.

Ibrăileanu, Garabet, *Cugetări*, Bucureşti, Editura Albatros, 1989.

Ibrăileanu, Garabet, *Cultură şi literatură*, Bucureşti, Editura Librăriei “Universala” Alcalay & Co. s.a.

Ibrăileanu, Garabet, *Spiritul critic în cultura românească*, Chişinău, Editura Cartier, 2000.

Kogălniceanu, Mihail, *Despre literatură*. Culegere, note şi cuvânt înainte de Dan Simonescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1956.

Kogălniceanu, Mihail, *Opere.* Vol. I: *Beletristică, studii literare, culturale şi sociale*. Text stabilit, studiu introductiv, note şi comentarii de Dan Simonescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1974.

Kogălniceanu, Mihail, *Scrisori*. Texte îngrijite, adnotate şi prezentate de Augustin Z. N. Pop şi *Note de călătorie*. Texte îngrijite, adnotate şi prezentate de Dan Simonescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967.

NÉOLOGISMES D’ORIGINE FRANÇAISE DANS LES TEXTES ROUMAINS DU XIXE SIÈCLE
(Abstrait)

Au XIXe siècle la société roumaine a évolué influencée par la culture, la civilisation et la langue française et, comme conséquence, le français a acquis une grande popularité parmi les Roumains. Les écrivains et les intellectuels roumains de cette époque arrivent à maîtriser très bien cette

langue et commencent à écrire en français. Ce fait a eu des conséquences négatives au niveau de l'expression en roumain, dans le sens de l'apparition de certaines constructions incohérentes à cause de l'utilisation des mots d'origine française, ayant encore des formes intermédiaires entre le roumain et le français. Il s'agit des mots français adoptés par le roumain, mais pas encore adaptés au système phonétique roumain.

Dans cet ouvrage nous nous proposons de présenter quelques expressions et mots de ce type, identifiés au niveau de certains textes appartenant à quelques écrivains et intellectuels représentatifs du XIXe siècle.

NEOLOGISMS OF FRENCH ORIGIN IN THE ROMANIAN TEXTS OF THE 19TH CENTURY
(Abstract)

Key-words: *Romanian, French, neologisms, French-origin borrowings*

In the 19th century the Romanian society evolved under the influence of the French culture, civilisation and language and, consequently, French language acquired a great popularity among Romanians. The Romanian writers and intellectuals of that time arrive at mastering this language very well and started to write in French. This fact had negative consequents on the level of the Romanian expression, in the sense of the apparition of certain incoherent constructions caused by the use of French-origin words, having still intermediary forms between Romanian and French. We refer to French words adopted by the Romanian language, but not yet adapted to the Romanian phonetically system.

In this paper we intend to present several set phrases and words of this type, identified in certain texts belonging to several representative writers and intellectuals of the 19th century.

OMNIPREZENŢA – PALIATIV CONTRA UITĂRII

EMINA CĂPĂLNĂŞAN

Dezertând din îngustimile unor definiri aproximative şi din încercările de a bifa indefinit opera lui Marin Sorescu, ne punem întrebarea: *Cum ar trebui să-i citim opera*? Uitând programat de paginaţia carcerală, gustând din interogaţia literară, Marin Sorescu face artă poetică de lungimea unui aforism: „[…] când scrii, să nu mai ţii seama de nimic, tu eşti Dumnezeul tău”[1]. Pericolul coruptibil de a călca în derizoriu există, iar utilizarea unui bisturiu critic până la ultimele detalii ar ştirbi din farmecul operei scriitorului. Nu trebuie să uităm că Marin Sorescu a avut „curajul de a se socoti «singur printre poeţi», de a lua peste picior atâtea tabu-uri [sic!] şi stiluri poetice individuale”[2]. Cu emoţia de neîncorsetat a unui „copil neastâmpărat, iscoditor şi năzdrăvan ce se joacă [...] dezinvolt cu lucrurile şi cu noţiunile tradiţionale, anchilozate, ruginite, obosite şi, poate, uneori plicticoase, pe care un spirit conservator le-a etichetat ca sfinte”[3], dar cu prudenţa înscrierii în afara teribilismului afişat al spărgătorilor de geamuri, Marin Sorescu a demonstrat că alăturarea nume–*re*-nume nu intere-

---

[1]www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=9760, p. 2.
[2]Ion Dodu Bălan, *Momente ale liricii româneşti în secolul XX*, Bucureşti, Editura Fundaţiei „România de mâine”, 2000, p. 315.
[3]*Ibidem*, p. 312.

sează doar prescriptivismul lingvistic, ci funcţionează drept cod literar pentru un „autor proteic şi complex”[4]. Aşadar *Marin Sorescu* este „un nume devenit renume, răsunând, pe deasupra tuturor mârâielilor colegiale, cu autoritate în spaţiul cultural al feluritelor popoare, de pe toate continentele, un nume aşezat pe coperţile unor cărţi traduse în limbi de mare circulaţie, pe pagini de ziare şi reviste prestigioase, pe afişele teatrelor, pe înalta funcţie de Ministru al Culturii”[5].

Înţelegând prin conceptul de *generaţie* o înfrăţire ideologică a unor originalităţi lirice, epice, dramatice, Marin Sorescu aparţine unei „generaţii de frondă, aşa-numita «generaţie ’60», «a dezgheţului literar», cu un demers anti-ermetic, anti-convenţional declarat [...]. Generaţia sa, din care s-au desprins vârfuri reprezentative ale poeziei româneşti – Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Cezar Baltag, Ioan Alexandru, Ileana Mălăncioiu,

---

[4]Ileana Oancea, *Poezie şi semioză*, Timişoara, Editura Marineasa, 1999, p. 47. Ideea respingerii imuabilităţii şi a transfigurării odată cu alegerea diverselor modalităţi de ocupare a spaţiilor tipografice este avansată şi de Alex. Ştefănescu, în *Istoria literaturii române contemporane* (1941–2000), [Bucureşti], Editura Maşina de scris, [2005], p. 408: „[…] nu se poate să nu vedem în Marin Sorescu un artist *proteic* [subl. n. – E. C.], un spectator amuzat al propriei lui evoluţii capricioase, un G. Călinescu copilăros, un creator pe care opera îl interesa mai puţin decât actul însuşi al creaţiei”. Însuşi Marin Sorescu pledează pentru ipostaziere: „[…] un roman nu-l scrii ca un poet” – www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=9760, p. 2; „[…] iau partea criticii ca disciplină de sine stătătoare... care trebuie să aibă o anumită independenţă”. *Ibidem*. Ion Dodu Bălan, în *Momente ale liricii româneşti în secolul XX*, p. 308, surprinde într-o enumerare pornirea neticluită de a schimba măşti a lui Marin Sorescu: „[…] *dramaturg* [subl. n. – E. C.] modern, inventiv şi original, *eseist* [subl. n. – E. C.] inteligent, plin de vervă şi de ingenuitate, *romancier* [subl. n. – E. C.] cu ambiţia de a ocoli căi bătătorite, *pictor* [subl. n. – E. C.] încărcat de lirism, *poet* [subl. n. – E. C.] de excepţie”.

[5]Ion Dodu Bălan, *op. cit.*, p. 315.

Mircea Ivănescu etc. – reface puntea de legătură cu generaţia interbelică, procedând la o recuperare, pe căi *diferite* [subl. n. – E. C.], a lirismului pierdut în tezismul realist-socialist al «obsedantului deceniu»”[6]. Odată afirmat un atare context literar, „bogat în experimente şi demersuri lirice promiţătoare, originale, nu era atât de uşor [...] să te impui printr-un statut poetic absolut individual”[7]. Marin Sorescu *reface* puntea, însă în stilul său... Marin Sorescu a fost „o apariţie derutantă în spaţiul literelor româneşti”[8]. „Destinul literar al lui M. Sorescu aminteşte întrucâtva de soarta lui Tudor Arghezi, cel care, după observaţia lui George Călinescu, coborâse în literatura românească ca un «bolid», fiind declarat un al doilea Eminescu, ca peste un timp scurt, tot el să fie denigrat şi iar recunoscut.”[9]. Adulat, criticat – în orice caz *notat* de critici, Marin Sorescu scria cu un condei ce „suprindea obiectivul şi subiectivul cu totul din alte perspective, viziunea sa fiind una [...] a răsturnării sau a răsucirii perspectivelor, a negării sau a «afirmării» (!) negaţiilor”[10]. Printre cei care caută să-i micşoreze ansamblul de calităţi se numără: Al. Piru „deloc convins de seriozitatea mesajului poetic sorescian, departe de a fi delectat de umorul acestuia – «persiflări şi bravade» – şi sincer contrariat de popularitatea de care totuşi se bucură”[11] şi M. Niţescu, care amprentează necenzurat poezia lui Marin Sorescu: „El nu a descoperit un

---

[6]Crenguţa Gânscă, *Opera lui Marin Sorescu*, [Piteşti], Editura Paralela 45, [2002], p. 8.

[7]****Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări*. (Manual – studii pentru şcoala universitară şi cea preuniversitară), Chişinău, Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 1998, p. 727.

[8]Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 8.

[9]****Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări*, p 727.

[10]*Ibidem*.

[11]Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 274.

nou univers de investigaţie lirică"[12]. I. Negoiţescu răstoarnă negaţia, parafrazând: „[…] poezia lui Marin Sorescu a descoperit un nou domeniu de investigaţie lirică"[13], una dintre coordonatele unicităţii fiind „virtuozitatea expresivă în a fi sumar"[14]. Lapidaritatea expresiei este notată şi de Lucian Raicu: „[…] *toate* [subl. aut.] versurile lui Marin Sorescu, vom continua să le citim [...] cu satisfacţia ce ne-o dau «gândurile» despre viaţă spuse mai pe scurt decât am fi în stare noi înşine"[15].

Aceeaşi conştiinţă implantată cu două emisfere ale imaginaţiei, căreia „îi place să se joace serios în tot ceea ce face [...] [realizează – n.n. E. C.] un splendid joc al spiritului, ca formă de existenţă, de care se bucură şi se va bucura multă lume, care nu trăieşte numai pentru pâine, ci şi pentru Frumos şi Adevăr"[16]. Literele ce alcătuiesc semnătura scriitorului sunt diseminate în întreaga operă spre a fi returnate în forma unei replici la „artificios, pe care, [...] cu ajutorul fantasticului, o realizează şarjând artificialitatea"[17].

Dacă alintul orbirii ca efect al privirii întârziate asupra ansamblului nu anulează fascinaţia detaliului şi dacă presiunea biografiei nu dezgoleşte fragmentul de vorbire înceată: „Doamne, dă-ţi, Doamne, un pumn chiar în frunte"[18] sau fracţiunea de ură literală: „Detest pragmatismul tău îngust,/Cum

---

[12]*Apud* I. Negoiţescu, *Scriitori contemporani*, ediţie îngrijită de Dan Damaschin, Cluj, Editura Dacia, 1994, p. 397.
[13]*Ibidem*, p. 398.
[14]*Ibidem*, p. 401.
[15]Lucian, Raicu, *Critica – formă de viaţă*, [Bucureşti], Editura Cartea Românească, [1976], p. 318-319.
[16]Ion Dodu Bălan, *op. cit.*, p. 315.
[17]*Ibidem*, p. 314.
[18]*Ibidem (Rugăciune)*, p. 316.

stai între limite mă scoţi din sărite.”[19], vom trasa fără culori şi nuanţe neverosimile portretul celui care-l citeşte pe Marin Sorescu: „[…] trebuie să fii puţin ironist pentru a gusta din plin ironia şi a reface în sens invers calea celui care simulează”[20]. Dacă în profilul psihologic al cititorului nu se găseşte o asemenea coordonată, ironia, acesta ar putea face demersuri pentru a se lăsa contractat de fascinaţia pentru paradox[21], pentru a nu înlătura în mod neproductiv vălul „ambiguităţii fertile poetic”[22], pentru a capta înţelesul cuvintelor fără a tălmăci, schimbând doar ordinea cuvintelor din fraza poetică.

Redăm o afirmaţie făcută cu referire la *Poveste*, care, după părerea noastră, ar putea fi extinsă la nivelul tuturor cavităţilor literare ce reflectă talentul scriitorului: „[…] sensurile din dicţionar ale [...] lexeme [-lor – n.n. E. C.] sunt transgresate pentru a putea să deschidă noi trasee semantice deosebit de importante pentru o lectură adecvată”[23]. Dacă cititorul se înscrie în limitele eşecului în direcţia propusă, ar trebui măcar să-i distanţeze opera de trivial. Considerăm că aceasta ar trebui să fie reacţia celui care nu lecturează în limita unor canoane la „strădania lui Marin Sorescu de a ne face să întrezărim un sens filosofic în fiecare stop-cadru al vieţii noastre de zi cu zi”[24].

Punctul este înlocuit cu puncte de suspensie de fiecare dată când scriitorul acceptă să fie proclamat „maestru al stilului

---

[19]*Ibidem (Cu toate că...)*, p. 318.
[20]Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 10.
[21]Marin Sorescu a fost încadrat „Şcoalii Paradoxiste a Generaţiei Resurecţionale”. Vezi, în acest sens, http://ro.wikipedia.org/wiki/Paradoxism, unde afirmaţia este completată cu definiţii ale curentului literar numit *Paradoxism* preluate din dicţionarul elaborat de Ion Pachia Tatomirescu.
[22]Ileana Oancea, *op. cit.*, p. 43.
[23]*Ibidem*, p. 41.
[24]Alex. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 410.

aluziv. Nu lipseşte mult ca să ţi-l închipui ca pe o gheişă care îţi face cu ochiul”[25]. Simplitatea e conotată pozitiv odată cu fiecare pagină dată înspre stânga, odată cu fiecare vers memorat involuntar, odată cu indicaţia tăinuită că „cititorul trebuie să se lepede, dacă poate, de prejudecata seriozităţii şi să accepte provocarea fiecărei pagini”[26]. Lăsându-se subjugat de iţele unui moderator ludic, cititorul devine martorul unui „fel de travestire: în haina şi în tiparul evenimentului de fiecare zi sunt îmbrăcate şi modelate întâmplări majore ale spiritului, realităţi şi relaţii capitale ale omului cu cosmosul şi cu societatea”[27].

Marin Sorescu este „mereu mânat de pornirea sucită de a răsturna premisele în contrariul lor”[28]. Aceasta este premisa pe care se fundamentează năzuinţa nerămasă proiect de a da posibilitatea cititorului de a-l numi, pe rând sau deodată: poet, dramaturg, eseist, romancier, prieten în egală măsură cu copiii, adulţi în stare de inconştienţă a tragismului realităţii, forme intermediare între candoarea comportării şi maturitatea tâmplelor. Aşadar, Marin Sorescu „s-a manifestat ca un scriitor complet, plimbându-şi mâna virtuoz pe întreaga claviatură a genurilor literare. Niciun alt autor român contemporan cu el n-a mai dovedit o asemenea mobilitate artistică şi intelectuală”[29]. De aici rezultă dificultatea de a-i desprinde fiecare vers, replică, frază şi de a o replasa în schema unei analize. „Dacă afirmăm că prin toate modurile de funcţionare ale textului

---

[25]*Ibidem*, p. 408.

[26]Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 225.

[27]Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori), *Dicţionarul scriitorilor români* (**R** – **Z**), Bucureşti, Editura Albatros, 2002, p. 300.

[28]Radu G. Ţeposu, *Între uz şi abuz*, „Astra”, nr. 4, aprilie 1983, p. 10, *apud* Marin Sorescu, *Opere. VI. Romane. Proză scurtă*. Ediţie îngrijită de Mihaela Constantinescu-Podocea, Prefaţă de Eugen Simion, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2006, *Repere critice*, p. 1227.

[29]Alex. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 407.

poezia lui Marin Sorescu se înscrie în tiparele manierismului contemporan, printr-o asemenea precizare n-am reuşit decât să integrăm opera unui scriitor într-o mare matrice stilistică a timpului nostru, fără să izbutim să-l separăm pe autorul *Norilor* (1973) de atâţia alţi poeţi situaţi sub aceeaşi constelaţie artistică”[30]. Marin Sorescu a ştiut să practice originalitatea fără a friza cripticul, fiind „printre puţinii, dacă nu chiar singurul, care pare a nu continua pe niciunul din vârfurile generaţiei interbelice în mod evident, înscriindu-se totuşi în tendinţa generală de reabilitare a poeziei adevărate”[31]. „Chiar şi în interiorul fiecărui gen şi-a modificat felul de a scrie de la un volum la altul, sub impulsul unui demon al inventivităţii”[32].

Poeziile, romanele, paginile de proză scurtă, fără a semăna în mod ostentativ unele cu celelalte, sunt cópii cu expresia modificată o dată pentru totdeauna ale unui creator prodigios, al cărui stil este „de o evidentă originalitate: un teribilism politicos, de bun-gust, o artă a filisofării graţioase, o scamatorie cu elemente ale vieţii obişnuite, convertite spectaculos în metafizică”[33].

Canalizând discuţia înspre poezie, reţim următoarea afirmaţie: „[…] tehnica aluziei funcţionează aici în felul următor: poetul decupează din existenţa cotidiană o situaţie firească, banală, cunoscută de toată lumea şi, printr-o întorsătură de frază, încearcă să-i dea un sens mai înalt, să o transforme într-o

---

[30]Romul Munteanu, *Permanenţe ale poeziei româneşti*, 1996, *apud* Irina Petraş, *Panorama criticii literare româneşti (1950 – 2000). Critici şi istorici literari, teoreticieni, eseişti, esteticieni*, Cluj, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, 2001, p. 433.
[31]Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 9.
[32]Alex. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 407.
[33]*Ibidem*, p. 407.

parabolă despre condiţia umană”[34]. Dacă se poate vorbi într-adevăr de prelucrări şi unelte în literatură, atunci tiparul ales de Sorescu este următorul: „[…] topeşte degajat un anume univers poetic şi-l toarnă din nou, în forma în care universul respectiv se oglindeşte în propria lui conştiinţă, cu admiraţie şi ironie sinceră”[35]. Marin Sorescu „e în poezia sa un *îndrăzneţ* [subl. n. – E. C.] al gândului, fără a cocheta cu teribilismul, mărturisind permanent o atitudine fermă, ostilă conformismului, incompatibilă cu rutina şi comoda obişnuinţă”[36].

Banalul fericirii cumpărate din plonjarea în simplitatea zilnică este prelucrat, dar nu suficient de mult încât să-şi piardă caracterul ingenuu, suficient totuşi să articuleze impresia de lucru plăsmuit artizanal. Aşadar, poezia „poate fi [...] pusă la îndemâna omului de pe stradă, rostită în limbajul lui de fiecare zi”[37], dar veridicitatea capătă nuanţe neînregistrate undeva, obţinându-se „o plăcută prospeţime a expresiei artistice, un aer de spontaneitate juvenilă, de copil teribil, cum îi şade bine unui poet *veritabil*. [subl. n. – E. C.]”[38].

Fără a primi indicaţii cartografice, cititorul are Oltenia mai aproape cu şase[39] cărări parcuse. „«Un teatru mare cât satul», lumea din *La Lilieci* (nume al cimitirului satului) reînvie [...],

---

[34]*Ibidem*, p. 409; vezi, de asemenea, Ileana Oancea, *op. cit.*, p. 42, unde *simplitatea*, expresie vidată de kitsch-ul artificialităţii programate, este definită ca fiind „rezultatul unui proces de rafinare estetică”. Despre „simplitatea mecanismului de producere a emoţiei” discută şi Alex. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 408.

[35]Ion Dodu Bălan, *op. cit.*, p. 309.

[36]*Ibidem*, p. 311.

[37]Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori), *op. cit.*, p. 299.

[38]Ion Dodu Bălan, *op. cit.*, p. 317.

[39]*La Lilieci VI* apare post-mortem şi cuprinde poezii de tinereţe. Vezi Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 272 şi *ibidem*, p. 280-282 *passim*.

prin reluarea de către autor a rolului de povestitor-ţăran, multiplele voci şi roluri ale unei colectivităţi rurale, desfăşurând un evantai ca şi complet de situaţii şi «scene» caracteristice, reconstituite precum într-un muzeu viu al memoriei.”[40]. Spaţiul cuprins în versuri e fascinant, cu o picturalitate specifică. Astfel, memoria nu poate interveni cu semnalarea vreunei asemănări. „Dacă ne gândim la morfologia covorului oltenesc sau a icoanelor din acelaşi spaţiu geografic, constatăm că ele fac notă aparte în contextul artei populare şi poate şi mentalitatea acestor oameni este una de tip special.”[41].

„Inspiraţia dramaturgului a dovedit [...] capacitate de repetată regenerare. Piesele de teatru *Iona* şi *Paracliserul* sunt parabole despre sensul existenţei şi despre aventura tragică a cunoaşterii concepute în regim atemporal, spre deosebire, de exemplu, de *Matca*, al cărei subiect, deşi *transfigurat* [subl. n. – E. C.] şi *stilizat* [subl. n. – E. C.] , provine în mod evident din «epica» inundaţiilor catastrofale din 1970.”[42]. Aşadar, coordonatele realului fixează doar linia startului unor facultăţi creatoare, nefiind receptarea comodă a unui observator ce prescrie reţeta cadrului social. Rezistenţa personajelor din trilogie depăşeşte cadrul unei simple analogii cu puterea oamenilor obişnuiţi. „Irina, din *Matca*, refuză să se dea bătută chiar şi când apele îi trec peste cap. Ea ridică mâinile în care-şi ţine copilul şi («*inundată de o lumină a unei imense bucurii*», notează autorul) strigă cu ultima suflare: «*Respiră. Hai, respiră mă! Respiră...*». Paracliserul [...] îşi dă lui însuşi foc, ca să afume cel din urmă loc alb de pe boltă. Încheierea e la fel de

---

[40]Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, (coordonatori), *op. cit.*, p. 301.

[41]Maria Ana Tupan, *Marin Sorescu şi deconstructivismul*, 1995, *apud* Irina Petraş, *op. cit.*, p. 616.

[42]Alex. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 407.

[...] puţin laşă ca şi aceea din *Iona*, unde personajul întoarce cuţitul asupra lui, nu ca să scape de răspundere, ci fiindcă îşi asumă cea mai înaltă răspundere"[43]: acceptarea condiţiei de om[44]. Tragicul şi umorul coexistă în dramaturgia de factură simbolică a lui Marin Sorescu. Personajele sunt „tragice, dar capabile să-şi ironizeze tragedia, se află în situaţii-limită, dar surâsul nu li se şterge de pe buze"[45]. Dincolo de originalitatea nivelului ideilor, e de reţinut faptul că „în cadrul unui limbaj dramatic care a revoluţionat teatrul, Marin Sorescu este autorul unor piese care încearcă, îndrăzneţ, să tragă consecinţele noului mod de a concepe spectacolul. Cum nu există dramaturgi ionescieni sau beckettieni, nu vor exista nici sorescieni. Vor exista însă Ionesco, Beckett şi Sorescu"[46].

„Din dramaturgia de inspiraţie istorică, unde parabola joacă de asemenea un rol important şi jocul cu convenţiile teatrale este foarte *liber* [subl. n. – E. C.], s-au impus îndeosebi *Răceala* şi *A treia ţeapă* (publicate în vol. *Teatru*, 1980), dar şi *Vărul Shakespeare* (1987)."[47]. În teatrul lui Marin Sorescu nu se poate vorbi de obiecte auxiliare menite să însemneze contururi ferme – „nici urmă, în scrisul său, de acea recuzită greoaie şi de acea retorică fastidioasă prin care dramele istorice ale unor autori ajung să semene cu nişte maşinării ruginite, de nefolosit"[48].

---

[43]Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică – Lista lui Manolescu – 2. Proza. Teatrul*, [Braşov], Editura Aula, [2001], p. 343.
[44]*Ibidem*.
[45]*Ibidem*, p. 344.
[46]*Ibidem*, p. 342.
[47]Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori), *op. cit.*, p. 298.
[48]Alex. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 414.

„Libertatea faţă de convenţiile genului este prezentă şi în romanul *Trei dinţi din faţă* [49] (1977) şi mai ales în parabolicul şi parodicul *Viziunea vizuinii* (1982).”[50]. „Lipsa de complexe dă o mare fluenţă paginii [...]. *Trei dinţi din faţă* anunţă un romancier redutabil.”[51]. Romanul depăşeşte cadrul unei simple comparaţii cu un roman realist, cu toate că referirile la o perioadă reducţionistă care impunea „uniforme” sunt clare. Acest fapt se datorează personajelor. Val, Adrian şi Tudor sunt trei tineri repartizaţi în Bucureşti, pe care „viaţa îi adună la un loc în aceeaşi cameră repartizată şi ea, la metru pătrat de «spaţiu locativ», după moda acelor ani. Cu o sensibilitate mult

---

[49]Referitor la proza lui Marin Sorescu se face următoarea afirmaţie: „Interesante sunt, fără să atingă totuşi nivelul poeziei şi al teatrului său, şi experienţele de prozator ale lui **S.**, concretizate în romanele *Trei dinţi din faţă* (1977) şi *Viziunea vizuinii* (1981) [sic!].” *Ibidem*, p. 303. Vezi şi Alex. Ştefănescu, *op. cit.*, unde Marin Sorescu este catalogat ca fiind „un prozator (*destul de*) [subl. n. – E. C.] important” (p. 407) şi aserţiunea de la p. 415: „*Trei dinţi din faţă* este doar *interesant*, fără să reprezinte o mare creaţie epică.” Redăm aceste fragmente critice pentru a arăta că profilul scriitoricesc a lui Marin Sorescu a fost ciopârţit de jocul spelb *ori adulat – ori detractat*, „nescăpând [...] niciodată din vizorul controverselor” cf. Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 10. Subscriem însă la contribuţia analitică a lui G. Dimisianu: „*Trei dinţi din faţă* este *roman* [subl. aut.] în toată puterea cuvântului, roman epic şi nu manifestarea unei conştiinţe lirice în materie narativă, cum se aşteaptă aceia care ştiu scrierile anterioare ale lui Marin Sorescu.” (G. Dimiseanu, *Romanul ironic*, „România literară”, nr. 20, 19 mai 1977, *apud* Marin Sorescu, *op. cit.*, p. 1211) şi reţinem că *Trei dinţi din faţă* este un roman ironic şi grav, scris cu strălucire stilistică de la început până la sfârşit”. (Eugen Simion, *Marin Sorescu,* romancier, „Luceafărul”, nr. 9, 4 martie 1978, p. 4, 6, *apud* Marin Sorescu, *op. cit.*, p. 1220.)

[50]Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori), *op. cit.*, p. 298.

[51]Radu Mareş, *Marin Sorescu. Trei dinţi din faţă*, „Tribuna”, nr. 30, 28 iulie 1977, p. 3, *apud* Marin Sorescu, *op. cit.*, p. 1218.

prea accentuată pentru o lume în care totul ţi se «repartizează» cu caracter de obligativitate – locuinţa, locul de muncă, întreaga existenţă – plini de vise şi proiecte, înfruntă cu nepăsarea specifică vârstei sărăcia în care sunt nevoiţi să-şi înceapă drumul, având ca unice arme de luptă, ironia şi talentul."[52]. Aşadar, *persoanele*-personaje se subordonează regulilor, acceptă procesul de „şcolarizare" forţată, însă rămân nişte *şcolari* fără *uniforme*. „Toţi trei ies într-un fel sau altul din labirint (această constantă a dramaturgiei soresciene, apare, iată, şi aici). Val prin moarte, Adrian reorientându-şi afecţiunea şi sensibilitatea, Tudor găsind ieşirea, asemeni lui Iona, în sine însuşi, *invers* [subl. aut.]. Simbolul celor trei dinţi din faţă – pe care atât Miţache (o altă victimă a realităţii confuze) cât şi Val îi pierd în sens propriu – marchează doar contactul violent cu viaţa, cu istoria."[53]. „Imposibil de prins în scheme este şi Olga – femeie fatală bărbaţilor din viaţa ei, a cărei putere stă, ca în cazul biblicului Samson, în plete".[54]. „Chiar Nucu Constantiniu se sustrage tipologiei de Don Juan, deviind spre versiunea parodică a acestuia. El este un seducător ce-şi conştientizează condiţia, acceptând-o ca pe-o fatalitate."[55].

Având convingerea că „un roman nu-l scrii ca un poet"[56], Marin Sorescu a demonstrat că este original atât prin raportare la contemporani, cât şi prin raportare la Marin Sorescu – poetul sau la Marin Sorescu – dramaturgul. Aşadar, el dă naştere nu unor rostitori de versuri, ci unor personaje care animă spaţiile descriptive, romanul *Trei dinţi din faţă* fiind „o desfăşurare de

———

[52]Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 213.
[53]*Ibidem*, p. 217.
[54]*Ibidem*.
[55]*Ibidem*, p. 219.
[56]www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=9760.

contraste”[57]. Faptul că există „«abateri» de la discursul romanului tradiţional denotă [...] o conştiinţă acută a convenţiei romanului, pe care Sorescu vrea în acest fel să o demonteze”[58].

După ce a făcut „proces unei epoci de mult revolute, epocă în care îndrăzneala opiniilor este plătită cu cruzime”[59], după ce a scris „un roman «serios», *Trei dinţi din faţă*, cu personaje bine individualizate, cu o construcţie epică arborescentă şi totuşi riguroasă, cu atmosferă de epocă, scriitorul a trecut fără vreun regret la compunerea unui roman de factură ludică, *Viziunea vizuinii*, captivant şi inclasificabil, un desfrâu al imaginaţiei epice şi lingvistice”[60]. E evident că între copertele asemănătoare multor alte romane se adăpostesc formele palpabile ale unei inspiraţii, greu de tradus cu mijloace insuficiente, ale unuia dintre „acei scriitori care nu au profitat de reţetele la modă în romanul sau în teatrul actual”[61].

„Convenţiile literaturii sunt spulberate cu maliţie [...]. În *Viziunea vizuinii* se râde nu numai de personaje şi de întâplările prin care trec ele, dar şi de artificiile artistice ale unor scriitori”.[62]. Aşadar, stilul parodic nu este abandonat, debutul fiind reiterat cu inventivitatea primei înregistrări literare[63]. „Ironistul, spre a da satisfacţie cititorului şi, poate, pentru a împinge jocul până la capăt, se ironizează, se corectează, scrie

---

[57]Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 221.
[58]*Ibidem*, p. 222.
[59]Radu Mareş, *op. cit.*, p. 1216.
[60]Alex. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 407-408.
[61]Ion Pecie, *Romanul fabulă: „Viziunea vizuinii” de Marin* Sorescu, „Ramuri”, nr. 7, iulie 1982, p. 3, *apud* Marin Sorescu, *op. cit.*, p. 1224.
[62]George Arion, *Marin Sorescu: „Viziunea vizuinii”*, „Flacăra”, nr. 16, 23 aprilie 1982, *apud* Marin Sorescu, *op. cit.*, p. 1222.
[63]Marin Sorescu a debutat în anul 1964 cu *Singur printre poeţi* – volum de parodii; vezi Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 184 şi http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Sorescu, p. 1.

un cuvânt, apoi îl anulează într-o notă adiacentă. Asta arată, înainte de orice, poftă de a scrie, capacitate de invenţie, imaginaţie comică. O astfel de epică se citeşte de regulă printre rânduri. Proza lui Sorescu trebuie citită, în orice caz, şi în ceea ce spune şi în ceea ce *ascunde* [subl. n. – E. C.]."[64]. În *Viziunea vizuinii*, autorul arată că atunci când dumnezeirea rezultă din fantezie, „Biblia devine dicţionar Larousse şi viceversa"[65]. Aflându-se în faţa unui asemenea material, cititorul trebuie să se lase subjugat de mâinile rugătoare ale scriitorului de a intra în această „nebunie a stilurilor, a genurilor şi speciilor literare ce-ţi taie respiraţia – fabulă, basm, alegorie, parabolă, proză realistă cu substrat de poveste, poveste cu substrat realist – un joc fantezist cu şi de-a literatura"[66].

Registrul se schimbă din nou odată cu romanul *Japiţa*, fără însă a putea fi ignorată semnătura autorului, plasată difuz între literele vizibile. „*Japiţa* precede clar întâmplările din *Trei dinţi din faţă*, mergând pe firul timpului înapoi, spre ieşirea din copilărie, recuperând din memorie anii grei de imediat de după război. Acelaşi Tudor Frăţilă, acum adolescent, este martorul sau doar naratorul, în unele cazuri, al întâmplărilor ce se petrec în mare parte în Craiova adolescenţei sale sau în Bulzeştii natali (aici comuna Stava)."[67]. De altfel, legătura dintre cele două romane este admisă de Marin Sorescu însuşi într-un interviu, suspendând însă cronologia istoriei obiective: „Am un roman început de mai multă vreme. Este scris mai mult de jumătate şi, de fapt, chiar asta aş vrea să lucrez acum, cum mă

---

[64]Eugen Simion, *Romanul alegoric*, „Romania literară", nr. 17, 22 aprilie 1982, p. 11, *apud* Marin Sorescu, *op. cit.*, p. 1220-1221
[65]Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 227.
[66]*Ibidem*, p. 224.
[67]*Ibidem*, p. 232.

eliberez de anumite obligaţii, mă voi întoarce la acest roman. Este în continuarea romanului *Trei dinţi din faţă*.”[68].

Crenguţa Gânscă menţionează în lucrarea citată că *Japiţa* „nu a beneficiat decât de semnalarea lui şi poate de una sau două cronici”[69]. Poate şi acest lucru, dar mai ales structura romanului[70], modalităţile interne de a face legături cu obiectivitatea istorică, aceeaşi preocupare pentru păstrarea inocenţei minţii ne-au reţinut atenţia. Considerăm că Marin Sorescu– prozatorul – nu poate fi ignorat întrucât acest aspect al inspiraţiei literare întregeşte profilul de scriitor. Proza, cu toate particularităţile, nu poate fi analizată independent de restul universului artistic. De aceea, am considerat necesară incursiunea în poezie şi în dramaturgie.

Ludic şi ironic, prozaic, lucid, Marin Sorescu a ştiut să fie postmodern, fără a fi optzecist. Prin şi printre calambururi, „citate” ascunse, prin asimilarea în text a unor clişee ca pretext pentru declanşarea sarcasmului, Marin Sorescu a trăit optzecismul înaintea derulării timpului istoric.

Poezie, dramaturgie, multe pagini de literatură romanescă, critică făcută în subsidiarul poeziei, dar şi pagini consacrate exclusiv scrierii despre *alterităţi* literare, chiar pictură[71] –toate sunt raporturi concrete ale lui Marin Sorescu cu genialitatea.

---

[68]www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=9760, p. 2.

[69] *Ibidem*, p. 278.

[70]Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 232-233 face o afirmaţie pertinentă privitoare la *Japiţa*: „naraţiunea nu curge linear, ci se sparge în zeci de povestiri, unele dintre ele putând funcţiona foarte bine independent, ca nuvele.”

[71]Marin Sorescu pictează în cuvinte ceea ce Vermeer a ştiut să suprindă în culoare: „[...] fereastra flamandă e din bucăţele de sticlă legate ori întretăiate de dungi de metal. Uşor întredeschisă, lasă lumina să intre şi «pe calea aerului», şi aceasta, iar nu aerul umflă perdeaua pe dedesubt. Iar femeia, care e cu vasul şi aproape toată faţa în paharul în care bărbatul «înfăşurat în manta-i» şi cu o pălărie cu boruri largi pe cap, i-a turnat vin

Dacă înregistrăm fapte precum organizarea „Zilelor Marin Sorescu”[72], încropirea unui „colind amintitor de Sorescu”[73], înfiinţarea „Premiului Marin Sorescu”[74], funcţionarea Teatrului Naţional „Marin Sorescu”[75] nu mai avem nevoie de suport predicativ pentru a scrie: *Omniprezenţa – paliativ contra uitării*. Citindu-l pe Sorescu, vom primi harta pentru a şti „Unde fugim de acasă” şi ne vom contamina planificat cu intrepiditatea de a urla în cuvinte scrise: „Sunt împăratul lumii: am douăzeci de ani!”[76].

THE OMNIPRESENCE STANDING AGAINST FORGETFULNESS

Abstract

The current study explores Marin Sorescu’s ability to be a protean writer. It is of paramount importance to highlight that his quill changes with each literary form or genre, without merging the inks. Thus, his omnipresence might stand against forgetfulness. Subsidiary, the study’s aim is to exhibit the fact that Postmodernism is not just a label for the ‘80s, but also for Marin Sorescu’s prose, as he was indeed **an isolated singularity among his contemporaries**.

dintr-un ulcior [sic!], pare gravidă.” (Marin Sorescu, *Trei dinţi din faţă*, ediţia a III-a, [Bucureşti], Editura Creuzet, 1993, p. 12.) Vezi şi Marin Sorescu, *Încoronare*, ediţie îngrijită de Mihalea Constantinescu Podocea şi Virginia Sorescu, [f.l.], Fundaţia „Marin Sorescu”, 2000, p. 106-107, unde sunt inserate două autoportrete.

[72] http://www.aman.ro/files/manif/2004/sorescu/sorescu.html.

[73] http://www.artline.ro/Colind_amintitor_de_Sorescu-9287-1-n.html.

[74] http://www.artline.ro/Premiu_Marin_Sorescu_in_Suedia-1235-1-n.html.

[75] http://www.artline.ro/Teatrul_National__Marin_Sorescu___premiat_in_Polonia-8747-1-n.html.

[76] *Încoronare*, *apud.* Crenguţa Gânscă, *op. cit.*, p. 280.

CONSIDERAȚII ASUPRA STILISTICII ÎN ROMÂNIA SECOLULUI AL XIX-LEA

LAURA CHIRIAC

La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, în România începe să se manifeste interesul pentru problemele limbii şi ale stilului[1]. Acest interes are şi un suport iluminist: „Dacă «nația» şi «limba» sunt realități substanțial identice" şi dacă „limba devine cel dintâi obiect în ordinea preocupărilor iluministe"[2], în acest cadru grija pentru limbă este manifestarea unui patriotism de esență iluministă, noțiunea de estetică a limbii şi de expresivitate ducând la lărgirea domeniului ei de întrebuințare (prin traduceri diverse, dar şi prin opere originale tot mai variate). „«Lumină», progres, raționalism şi critică, aceste patru fețe ale veacului sunt organic şi indisolubil legate."[3]. Raportarea limbii române la stadiul atins în acest sens de popoarele cu o veche cultură face ca la noi cultivarea limbii să fie „gândită şi trăită pe coordonate europene"[4].

---

[1]Cf. Ileana Oancea, *Istoria stilisticii româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1988.

[2]Adrian Marino, *Iluminiştii români şi problemele cultivării limbii*, Limba Română, 1964, 5, p. 474.

[3]Idem, *Iluminiştii români şi idealul „luminării"*, Limba Română, 1965, 3, p. 50.

[4]Adrian Marino, *Iluminiştii români şi problemele cultivării limbii*, loc. cit., p. 477.

Preocupările lingvistice sunt orientate spre realizarea acelui aspect *langue*, individualizarea expresiei producându-se destul de greu în acest început de secol; odată cu literatura modernă se creează însăşi limba naţională, fapt care duce la o întrepătrundere între ceea ce ţine de un anumit nivel al limbii ce îi asigură însă o anumită personalitate şi ceea ce este un rezultat real al nevoii de expresivitate, aparţinând nivelului de prelucrare propriu-zis stilistică a textelor. De aceea, în cercetarea stilistică ulterioară vor apărea două tipuri de erori în abordările diacronice: erorile prin omisiune şi cele prin adăugare. În acest cadru, literatura beletristică are un sens foarte larg şi nu exclusiv estetic, ca mai târziu, incluzându-se în ea operele literare scrise: originale şi traduceri. Datorită numărului redus de producţii artistice în această perioadă, atitudinea critică iniţială a lui Heliade face loc unei atitudini de mare indulgenţă, o critică în sensul exact al termenului putând avea efecte demoralizatoare. Dacă se exercită, totuşi, ea are un caracter lingvistic, iar în cadrul ei se remarcă, în primul rând, corectitudinea instrumentului şi abia apoi se are în vedere nivelul expresiei.

Este necesar să se observe că orientarea retorică, sub aspect normativ şi descriptiv, reprezintă numai unul din principiile de elaborare şi codificare a normelor unei exprimări cultivate sau de cercetare a tehnicii literare în operele artistice. Orientarea retorică este cea mai importantă, ea fiind implicată într-o direcţie fundamentală pentru cultura românească, şi anume, în critica culturală şi lingvistică. Ea prezintă, de asemenea, observaţii asupra stilului făcute din perspectiva viziunii retorice a epocii, care se menţine până la Maiorescu, şi, într-o oarecare măsură, şi după el.

Metodologia actului critic nu depăşeşte, o perioadă, limitele limbajului; ea se face, în plus, şi prin raportare la reguli. Heliade Rădulescu, în articolul programatic *Critica* (ce repre-

zintă o schimbare de atitudine, deci de mai multă severitate față de producția literară, firească, deoarece ea își mărise volumul între timp) afirmă: „Bazele pe care se vor face observațiile nu vor fi altele decât baze generale de logică, de estetică, de retorică, de gramatică generală, de gramatică română [...]”[5]. Se deschide astfel în istoria culturii românești ceea ce s-ar putea numi „momentul Heliade Rădulescu” puternic marcat de această orientare. Deşi nu este originală, cartea sa *Regulile sau Gramatica poeziei*, primul „manual” de teoria literaturii la noi, cuprinde și probleme ale stilului. Împreună cu celelalte lucrări de stilistică ale acestuia ea ne arată ce și cum autorul a preluat din acele texte mai vechi sau mai noi, din care se alcătuia în epoca lui constanta retorică. În plus, el intenționează să alcătuiască și un tratat propriu-zis de retorică, proiect semnificativ, căci reluarea acestor preocupări avea la noi uneori și un sens de îmbogățire conceptuală, retorica adunând, în cadrul ei, problemele mai vechi sau mai noi ale literaturii. Cu toate că această intenție nu a fost realizată, există totuși rezultate clare ale acesteia, publicate apoi în „Curierul românesc”.

Lucrarea *Regulile sau Gramatica poeziei*, tradusă în românește de I. Eliad (1831), cu surse numeroase, are problematica axată pe tipologia discursului literar. Astfel, conceptul de poezie coincide cu însăşi noțiunea de literatură, iar problemele de stilistică apar indirect. Conform *Gramaticii poeziei*, limba poeziei conduce către ideea de specificitate a limbajului literar, bazată pe convenții și reguli interne de funcționare. „Poezia își are limba ei ca și toate celelalte științe și meșteșuguri, și ca să o înțelegi, trebuie să o înveți, precum să învață toate limbile”[6].

---

[5]Ion Heliade Rădulescu, *Opere*, tomul II, București, Editura Fundațiilor, 1943, p. 46.
[6]*Ibidem*, p. 9.

Faptul că stilul nu apare ca noțiune aparte, ci devine un fel de mediere între imaginație şi rațiune, îl situează pe Heliade ca oscilând între clasicism şi romantism; această mediere este concepută ca un adaos față de un conținut rațional, deci se înalță pe distincția tipic retorică fond / formă, pe care totuşi antichitatea nu o făcea, plusul nefiind atunci considerat numai de natură formală, prin stil, ci şi cognitivă. Viziunea retorică este şi mai clară când atenția lui Heliade coboară spre domeniul expresiei, adică spre „zugrăvirea" lucrului, identică în poezie şi în elocvență: „În poezie precum şi în elocvență descrierea nu se mărgineşte ca să dea haracterul lucrului pentru care vorbeşte, ci desăvârşeşte zugrăvirea în amănunturile sale cele mai interesante, cu colorele cele mai vii. Dacă descrierea nu ne înfățişează înaintea ochilor acel lucru de care se vorbeşte atunci ea nu e nici poetică, nici retorică"[7].

Observațiile din gramatica sa practică şi cele consacrate stilului din lecțiile ținute la Şcoala Filarmonică îl desemnează pe Heliade drept continuator al unei tradiții mai vechi în cultura românească, inițiator al epocii moderne în literatura noastră, reintroducând unele categorii teoretice de o circulație bimilenară organizate în jurul conceptului de stil. Diversitatea surselor utilizate de Heliade aşază acest concept pe o bază largă, clasică şi romantică, într-o îmbinare realizând un adevărat echilibru, care tinde spre înscrierea într-un spațiu dincolo de şcoli şi curente. Heliade recurge şi la bogate exemplificări cu material biblic, ceea ce afectează puritatea clasificării pe genuri şi stiluri a antichității greco-latine[8].

---

[7]Apud George Ivaşcu, *Din istoria teoriei şi a criticii literare româneşti (1812-1866)*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1967, p. 146.
[8]Cf. Erich Auerbach, *Mimesis*, (trad.), Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967, p. 46.

Amestecul stilurilor apare exprimat în *Biblice*: „sublimul este cu atât mai sublim, cu cât este exprimat prin vorbele cele mai simple şi mai triviale”. Sublimul are şi un aspect „mai blând şi mai modest”, când „putem zice că simplul este sublim”, Heliade adăugând: „Părerea mea aceasta este; însă retorii nu se învoiesc cu dânsa”[9]. Am vedea aici, dincolo de o revoltă romantică, procesul de radicalizare a expresiei, elementele de vocabular „mai modeste” putând genera efecte stilistice de maximă relevanță, ceea ce era cu deosebire important pentru o limbă cu o tradiție populară atât de viguroasă ca limba română; astfel, accesul elementelor populare în limba literară se poate realiza sub semnul maximei eficiențe stilistice. Totuşi, apare şi ideea tipic retorică a „separării" stilurilor după tipuri ale conținutului.

La Heliade există mai multe semnificații ale stilului, cea mai importantă fiind cea retorică, adică aceea care se dovedeşte productivă teoretic. Astfel, stilul este clasificat după următoarele criteriii: 1 – socotindu-l ca expresie a cugetărilor celui ce scrie (sens aproape de cel al limbii ca înveliş al gândirii sau, în sens mai larg, definiție a stilului); 2 – după elementele pe care le întrebuințează ca să înfrumusețeze scrierea sa (accepțiune clar retorică, vizibilă în conceptele-cheie ale tuturor retoricilor româneşti) şi 3 – după talentul şi profesia autorului. La Heliade găsim, de asemenea, efortul unei înțelegeri mai nuanțate a stilului, cu rădăcini, probabil, în propria sa experiență creatoare. Se constată însă că din nou perspectiva retorică barează drumul unei înțelegeri moderne a meşteşugului literar. Ea apasă însă nu numai asupra lui Heliade; dacă, în general, el nu oboseşte să recomande, în manieră clasicistă, măsura în împodobirea stilului, principii fundamentale pe care le vor sfida

---

[9]*Op. cit.*, p. 37.

modernii, lecția sa despre „ceea ce retorii numesc stil sublim sau înalt”[10] este, iarăşi, o concepție romantică, întrucât, ca stare a sufletului, „sublimul nu atârnă de meşteşug”[11]. Heliade întocmeşte un adevărat inventar de teme romantice pe care începuse să le cultive şi poezia românească din care amintim: un munte trufaş sau un turn măreț şi o râpă fioroasă; zgomotul tunetelor, mugetul valurilor unei mări în vijelie, trosnetul cel vânjos al unei cascade; din faptele omeneşti singurătatea, tăcerea; apoi un cimitir etc.

Există deci un sublim în ceea ce estetica numeşte frumosul natural, şi un altul „sentimental”. Se observă şi faptul că temele romantice sunt introduse chiar prin această poartă a retoricii, care se află într-o deschidere progresivă. În Occident, romantismul se afirmă tocmai prin intermediul tiparelor retorice. Pătrunderea acestor teme este susținută, într-un scop pur stilistic: realizarea stilului sublim. Se oferă astfel contemporanilor impulsul unor creații exemplare care, prin formă, duc către ideea de meşteşug, iar prin conținut, către o tematică nouă.

Conform precizărilor pe care Heliade le aduce conceptului de stil, „stilul este chipul sau felul alcătuirii ce întrebuințează cineva în scriere”[12].

Pornind de la sensul etimologic al cuvintelor *facere* şi *creație*, el are intuiția poeticului ca o categorie estetică generală şi nu aparținând doar literaturii. Heliade a tratat problemele generale ale stilului, neabordând detaliile tehnice ale acestuia, care vor apărea în retoricele româneşti uneori foarte pe larg prezentate. Ele pot fi considerate un cadru valabil pentru retorica în cadrul căreia Heliade gândea problemele literare ca probleme ale expresiei.

---

[10] *Op. cit.*, p. 31.
[11] *Op. cit.*, p. 30.
[12] *Op. cit.*, p. 38.

În concepția lui Heliade, cultivarea limbii constituie unul din principiile retoricii. Claritatea, precizia, proprietatea, corectitudinea, armonia, cu alte cuvinte – calitățile stilului – trebuie să fie, în general, calitățile de bază ale exprimării literare. De asemenea, există şi o estetică a limbii comune, ca instrument cultivat de comunicare, pe care Heliade o are în vedere, şi care trebuie să se bazeze pe aceleaşi calități de mai sus. Mai mult chiar, ele trebuie să funcționeze şi în modul însuşi de a îmbogăți şi selecta vocabularul şi în acela al regularizării formelor gramaticale. Actele normative ale epocii constituie un mobil teoretic profund, crescând dintr-un raționalism tipic retoric, în acord însă cu noțiunea de mai târziu de limbă literară. Ideile despre vorbirea cultivată, ca produs al aspirației şi al voinței umane de perfecțiune şi claritate, constituie partea cea mai bună a lingvisticii clasice. În cadrul discuțiilor despre limba literară din secolul al XIX-lea, există o preocupare vizibilă pentru problemele expresiei în sensul antic al cuvântului, pe care istoricii limbii literare şi cercetătorii stilului au avut-o mereu în vedere.

Heliade este un reprezentant important al acestei stilistici care se dovedeşte un veritabil filtru organizator al ideilor şi nevoilor unei întregi epoci aflate în plin proces de transformare lingvistică şi literară. În cadrul acestei stilistici începătoare de tip retoric se realizează şi cea dintâi împreunare între problemele limbii şi cele ale literaturii române, adică o simbioză pe care se va clădi stilistica modernă. Retorica înseamnă nu numai cultivarea interesului pentru antichitatea greco-romană şi valorile ei şi, prin extensie, pentru literatura universală, ci şi un prilej de a reflecta sistematic asupra unor probleme de bază ale limbilor şi culturilor naționale: această din urmă trăsătură explică şi longevitatea retoricii. Prin lucrările lui Heliade

Rădulescu, direcţia retorică nu numai că se amplifică, ci se şi specializează, prin separarea problemelor privind stilul, de celelalte obiective ale retoricii. Astfel, în tot secolul al XIX-lea, la noi apar, pe lângă tratate de retorică, lucrări de poetică şi stilistică, a căror descoperire ne pune în legătură cu această amplă direcţie culturală în care îşi are originea nu numai teoria, ci şi critica literară.

Bibliografie

1. Auerbach, E., *Mimesis* (trad.), Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967.

2. Heliade Rădulescu, I., *Opere*, tomul II, Bucureşti, Editura Fundaţiilor, 1943.

3. Ivaşcu, G., *Din istoria teoriei şi a criticii literare româneşti (1812-1866)*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1967.

4. Marino, A., *Iluminiştii români şi problemele cultivării limbii*, în „Limba română”, 1964, 5.

5. Marino, A., *Iluminiştii români şi idealul „luminării”,* în „Limba română", 1965, 3.

6. Oancea, Ileana, *Istoria stilisticii româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

CONSIDÉRATIONS SUR LA STYLISTIQUE
EN ROUMANIE DU XIX-E SIÈCLE

Résumé

Par sa contribution à l’évolution de la stylistique dans la littérature roumaine du XIXe siècle, Ion Heliade Rădulescu représente la figure centrale au cadre du déroulement de ce processus. Les observations de sa grammaire pratique et celles consacrées au style des leçons tenues à l’École Philharmonique, désignent Heliade comme continuateur d’une tradition plus ancienne dans la culture roumaine, initiateur de l’époque moderne dans

notre littérature, réintroduisant des certains catégories théoriques d'une circulation bimillénaire, organisées autour du concept de style. La diversité des sources utilisées par Heliade situe ce concept sur une base large, classique et romantique, dans un assemblage réalisant un véritable équilibre, qui tend vers l'inscription dans un espace, au-delà des écoles et des courants. Heliade recourt, aussi, à des riches exemplifications avec du matériel biblique, ce qui affecte la pureté de la classification en genres et styles de l'antiquité gréco-latine.

CONSIDERATIONS ON THE STYLISTICS IN 19TH CENTURY ROMANIA
(Abstract)

Key words: *literature, stylistics, Heliade Rădulescu*

Grace to his contribution to the evolution of stylistics in 19th century Romanian literature, Ion Heliade Rădulescu represents the core figure within the deployment of this process. The observations of his practical grammar and those consecrated to the styles in the lectures given at the Philharmonic School, designate Heliade as the continuator of an older tradition in the Romanian culture, initiator of the modern epoch in our literature, by reintroducing certain theoretic categories of a two-millennium circulation, organized around the concept of style. The diversity of sources used by Heliade places this concept on a large basis, classic and romantic, in an assemblage realizing a true balance, tending toward the incorporation into a source, beyond schools and trends. Heliade makes appeal also to rich examples from the Biblical material, affecting the purity of classification into genres and styles of the Greek-Latin antiquity.

CUM/CE E BINE SĂ ÎNTREB? CUM SĂ RATEZI UN INTERVIU?

CARMEN NEAMŢU

Alintat adesea „bijutier al cuvintelor“, ziaristul-intervievator provoacă discuţii şi îşi propune să reţină atenţia cititorului său. E un „spirit curios, care cotrobăie peste tot, care deschide o fereastră spre lume, permiţând cititorului, ascultătorului, telespectatorului să călătorească la nivel planetar fără a ieşi din propria cameră. […] Transcriptor-traducător al «comediei umane» de Balzac, mai degrabă decât al «divinei comedii» de Dante […] ziariştii se fac ecoul zgomotului lumii, în încercarea lor de a-i da un sens […]”[1]. Intervievatorul care îşi doreşte un dialog reuşit porneşte la drum cu lecţiile făcute, cu un plan de bătaie pentru „confruntarea“ cu invitatul său. Aceste pregătiri care fac parte din capitolul de documentare pentru interviul său îl ajută pe jurnalist să nu aibă timpi morţi în discuţie şi să pună întrebările adecvate.

Iată ce observă analistul José de Broucker[2] în încercarea sa de a inventaria zece paşi pentru a rata un interviu:

1. Vă vedeţi superior invitatului ce extrem de emoţionat de abia aşteaptă să primească vizita augustei dumneavoastră

---

[1]Michael Palmer, Denis Ruellan, *Jurnaliştii vedete, scribi sau conţopişti*, Bucureşti, Editura „Tritonic“, 2002, p. 9-10.

[2]José de Broucker, *Pratique de l'information et de l'écriture journalistique*, Paris, CFPJ, 1995, p. 190.

prezenţe. Este, deci, inutil să vă documentaţi despre el. Improvizaţi!

2. *Sosiţi cu întârziere. Puneţi ostentativ reportofonul pe masă, marcându-vă astfel teritoriul. Evitaţi să luaţi şi notiţe. Aveţi încredere în tehnică.*
3. *Întrerupeţi-l pe invitat cât mai des!*
4. *Nu fiţi prea curios!*
5. *Nu-l lăsaţi pe interlocutor să se simtă confortabil. Poate devia oricând de la subiect!*
6. *Impuneţi-vă de la început, arătând subiectului că ar face mai bine să vă asculte. Nu ezitaţi să-l contraziceţi, pentru a vă afirma personalitatea.*
7. *Arătaţi forma finală a interviului subiectului ca acesta să intervină pe text, să schimbe ordinea întrebărilor, să modifice faptele şi opiniile. Important nu e cititorul, ci intervievatul.*
8. *Nu începeţi imediat elaborarea interviului. Lăsaţi să treacă mai multe zile sau săptămâni pentru decantarea ideilor.*
9. *Nu vă faceţi probleme cu titlul. Un titlu sobru şi neutru poate fi interesant pentru cititor.*
10. *Încercaţi să vă puneţi în valoare. Modestia poate fi un mare defect jurnalistic.*

Publicistul Andrei Pleşu remarcă şi el o strategie, o stilistică în elaborarea interviului[3]: „Marii intervievatori au darul de a scoate nu numai ce e mai bun în partenerul de dialog, ci şi ce e mai secret, mai imprevizibil în subteranele alcătuirii sale: omul ajunge să reflecteze asupra unor teme noi sau să dea în vileag gânduri latente, neexprimate încă. Un interviu bun potenţează personalitatea celui intervievat. Iar un intervievator bun cultivă dozajul optim între provocare şi discreţie. În

[3]Andrei Pleşu, *Pot să vă mai enervez cu ceva?*, în „Dilema veche“, an. III, nr. 106, 3-9 februarie 2006, p. 3.

genere, dacă la sfârşitul lecturii ţii minte mai curând întrebările decât răspunsurile, ai de-a face cu un eşec. Intervievatorul s-a pus în valoare pe sine şi şi-a transformat interlocutorul în materia primă a unui program (sau a unei stratageme) de ordin personal. Din câte îmi dau seama, momentul e mai curând al interviului sâcâitor, gândit anume să te scoată din fire. Fie prin inadecvare (îl întrebi pe ministrul Agriculturii ce crede despre reforma sănătăţii şi pe Gabi Vrînceanu Firea ce este adevărul), fie prin perfidie (îl întrebi pe cancelarul german de ce-şi vopseşte părul). Se optează, de preferinţă, pentru derizoriu şi diversiune. Îi ceri un interviu lui Hegel şi-l întrebi de ce bea atâta bere, te duci la Kundera şi-l întrebi cum se înţelege cu nevasta, te duci la Van Gogh şi tot ce vrei să afli e motivul (şi detaliile) păruielii cu Gauguin […]".

Toată această gamă de întrebări şi alegerea celor ce vor fi adresate ţine de *strategia* reporterului şi de modalitatea lui de a întreţine şi orienta dialogul. Parafrazându-l pe Shimon Perez, aş spune că întrebările pot fi pumnale, pot jigni sau irita invitatul, după cum pot şi să vindece, adică să contureze un dialog incitant, care să-ţi facă plăcere să-l descoperi.[4]

Aşadar, un interviu bun potenţează personalitatea celui intervievat, iar un intervievator bun cultivă dozajul optim între

---

[4]Shimon Perez, în Mots, nr. 50/1997: „Într-o democraţie ce guvernează prin cuvinte, cuvintele pot fi pumnale, după cum pot şi să vindece. Totul depinde de modul cum sunt utilizate". Iată şi o replică venită în urma unui interviu care dacă mai continua risca să o îmbolnăvească pe invitată. În cartea sa de perle ale tranziţiei, adunate în volumul *Fie-ne tranziţia uşoară*, Bucureşti, Editura „Humanitas", 2006, p. 41, Radu Paraschivescu consemnează o remarcă a cântăreţei-politician în Parlamentul României, Irina Loghin. Asaltată cu întrebări, solista de muzică populară îi răspunde unui jurnalist: „Îmi declanşaţi diverse stări de sănătate, aşa că nu mai suport nicio întrebare".

provocare şi discreţie. Claudiu Săftoiu[5], specialist în comunicare şi relaţii publice, autor al unei cărţi despre comunicarea politică, menţionează câteva reguli de bază pentru reuşita unui dialog:

– Ştiţi ce vreţi cu exactitate de la interlocutorul dvs.?
– V-aţi documentat temeinic înainte de interviu?
– Aţi redactat un set de întrebări simple?
– Aţi verificat numele şi funcţiile direct de la sursă?
– Cereţi ca unele afirmaţii să fie reluate, prin propriile declaraţii ale invitatului.
– Nu vă temeţi că păreţi prost dacă nu ştiţi ceva anume. Mai bine întrebaţi.
– Întrebaţi pentru a obţine informaţii, nu doar opinii sau reacţii.
– Întrebările simple sunt cele mai bune.
– Caută elementele de umor şi divertisment dintr-o relatare.
– Nu lăsaţi interlocutorul să bată câmpii sau să „vă aburească“.
– În final, întrebaţi-vă interlocutorul dacă mai are ceva de adăugat.
– Nu promiteţi surselor că veţi tratat subiectul într-un fel sau altul.
– Nu începeţi direct cu întrebarea cea mai importantă.
– Formaţi-vă o părere despre interlocutor prin gesturile sale, exploataţi comunicarea nonverbală.

Pentru a ilustra tema noastră, vom exemplifica folosindu-ne de un interviu realizat de Eugen Istodor cu directorul

---

[5]Claudiu Săftoiu, *Jurnalismul politic. Manipularea politicienilor prin mass-media, manipularea mass-media de către politicieni*, Bucureşti, Editura „Trei“, 2003, p. 149.

Muzeului Magiei din Paris[6]. Bogdan Murat a terminat în 1989 Facultatea de Electrotehnică de la Iaşi, a ajuns specialist în efecte speciale, responsabil tehnic şi director al muzeului. Iată câteva variante de întrebare pentru invitat, pornind de la informaţiile prezentate deja:

- *Domnule Murat, care au fost etapele trecerii dumneavoastră de la ingineria electrotehnică la directoratul de muzeu?*
- [Pentru a nu încărca interviul cu informaţii despre evoluţia profesională a invitatului, care poate fi trecută, pe scurt, în şapou, e indicat să trecem direct la subiect] *Domnule Murat, ce-aţi folosit din inginerie în profesia dvs. de acum?*

- *Care este diferenţa dintre un muzeu reprezentativ din Paris şi muzeul pe care îl conduceţi?*
- [Tocmai pentru a nu-l jigni pe invitat şi a sugera că Muzeul Magiei ar putea fi catalogat la muzee neserioase, uşurele, de prost-gust, întrebarea poate fi reformulată!] *Parisul e oraşul muzeelor. Cum l-aţi convinge pe un turist să vină să viziteze tocmai Muzeul Magiei?*

- *Ce aţi avea să le spuneţi scepticilor în legătură cu credinţa lor în faptul că magia este percepută ca o înşelătorie, ca o făcătură?*
- [Când întrebaţi, construiţi-vă întrebarea astfel încât ea să fie cât mai clară, cât mai simplu formulată. Aşteptaţi un răspuns pe măsură, aşadar nu irosiţi spaţiul cu fraze inutile!] *Ce i-aţi spune unuia care e convins că magie şi înşelătorie sunt unul şi acelaşi lucru?*

---

[6] Eugen Istodor, *Inginerul ieşean care trece prin zid/ Românul magician şef la Paris*, în „Cotidianul”, nr.66 (4748), p. 17.

Iată şi alte întrebări adresate de data aceasta de către Istodor invitatului său: „*Bine, ce părere aveţi...românii la cât de şmecheri sunt măcar un director al magiei puteau da şi ei, nu-i aşa?”; „Cum e poporul nostru? Magic? Şmecher? Milenar? Vampir?”; „Prin ce magie a ajuns un român directorul Muzeului Magiei de la Paris?”; „Ce magii ştiţi să faceţi?”; „Ne puteţi descrie şi descifra un truc, măcar? Aveţi voie, conform regulamentului muzeului?”; „Vă rog, cel cu femeia tăiată în două, cum e? Sau, măcar, porumbelul scos din mânecă unde stă?”; „Cum arată muzeul, ce magii are?”; „Oamenii de astăzi ce magii mai înghit?”; „În lumea cumputerelor mai există ceva surprinzător în muzeul împietrit?”; „E vreo magie în lumea magiei?”; „Ce este magia? Ce este şmecheria? Ce este iluzionismul?”; „Ce vrea de fapt omul să nu vadă şi nu vede niciodată?”*; „*Ce vrea omul să vadă mereu şi nu se satură să vadă?”; „Există Dumnezeu când faci o magie sau e de ajuns magicianul, el e Dumnezeu?”; „Când mor magiile?”; „Cum ar trebui să fie omul ca magia să nu existe?”; „Lumea noastră aşa cum este mai are vreo doză de magie? Se deşertifică, se americănizează, e fără credinţă?”.*

Regizorul Daniel Pralea-Blaga este întrebat la sfârşitul discuţiei de jurnalist: „*Soţia dumneavoastră, Oltea Blaga, este actriţă la Arad. Putem spune că aţi favorizat-o în distribuţia piesei pe care o montaţi acum?*“[7]. Această întrebare e de preferat uneia de genul: „*Ce face soţia dumneavoastră? Şi-a dorit să joace şi ea în piesa dumneavoastră?*” Prima variantă de întrebare, deşi mai puţin comodă, aduce reacţia interlocutorului pus în ipostaza de a lucra pe scenă cu soţia alături de ceilalţi actori. A doua variantă e o întrebare de complezenţă, care ocupă doar spaţiul tipografic al interviului. E normal să-ţi

---

[7] Carmen Neamţu, *Încet, încet, valorile trebuie să se aşeze*, interviu în „Observator”, Nr. 700.

dorești să joci pe scenă din moment ce ai ales actoria! Întrebarea devine una retorică.

În interviul de mai jos[8] vom vedea o modalitate de adresare a unor întrebări mai puţin convenţionale unui invitat aflat într-o dublă ipostază, aceea de poet şi de director de editură. Pentru a evita întrebările banale, de genul: „*Ce surprize pregătiţi publicului cititor?*” sau „*Cum se va numi volumul de versuri la care lucraţi?*”, jurnalistul îl abordează *altfel* pe invitatul său. Titlul, incitant, el însuşi o întrebare, trimite la parcurgerea articolului, descoperind un intervievat deloc anost. Iată câteva întrebări ale interviului: „*Ioan Matiuţ, sunteţi de acord cu Borges: simţim poezia cum simţim prezenţa unei femei?”;* **„***Poezia şi femeia merg mână în mână?”; „Şi poezia cum e pentru dvs.? Ca o soţie credincioasă, ca o amantă capricioasă, ca o jună focoasă, e imposibil de satisfăcut, nu te mai saturi de ea?”; „Contraziceţi clişeul cu poetul visător, fără inclinaţie spre pragmatism, aiurit, zăpăcit, în lumea lui. Sunteţi şi un prosper om de afaceri, aveţi propria editură.”; „Dacă v-aş spune acum: cartea mea favorită este cartea de credit!”*; „*Care este cartea dvs. preferată?”; „Confirmaţi ideea că un scriitor îndrăgostit nu e niciodată în pană de inspiraţie?”; „Să îndrăznesc să vă întreb cum e muza poetului Ioan Matiuţ?”.*

Uneori, invitaţii pot solicita un *gentleman agreement,* adică cer să vadă articolul, al cărui subiect sunt, înainte de publicarea acestuia de către jurnalist. Dacă timpul o permite, se poate răspunde la această solicitare a invitatului, fără să fie acceptate noi afirmaţii care să le contrazică pe cele iniţiale. Se recomandă trimiterea doar a textului brut , aşa cum a fost transcris de pe banda reportofonului sau din însemnările ziaristului. Intervievatorul nu este obligat să primească indicaţii de tehnoredactare

---

[8]Carmen Neamţu, *Se poate spune că poezia este la mâna femeii?* Interviu cu scriitorul şi editorul Ioan Matiuţ, în „Observator”, Nr. 2305, p. 2.

(alegerea titlului, a şapoului, a intertitlurilor, a explicaţiilor la fotografii etc.) de la invitatul său.

Deseori jurnaliştii uită că interlocutorul trebuie tratat cu respect. Iată cum îl întreabă jurnalista Ruxandra Garofeanu pe pictorul Aurel Cojan, plecat din România în Franţa, într-un interviu difuzat de TVR Cultural: „*V-aţi gândit să reveniţi în România? Trebuie totuşi să mori acasă*“. E doar unul din exemplele care ilustrează faptul că nu de puţine ori moderatorii-jurnalişti par adesea neadaptaţi la interlocutori. Alteori ei sunt „nepregătiţi, părând a născoci întrebări pe loc şi, în general, au tendinţa de a vorbi prea mult. Nevrând să fie mai prejos decât oaspeţii lor, afişează „un aer de exegeţi ad-hoc, dornici să pronunţe fraze memorabile, iar nu să pună în valoare ştiinţa de carte ori inteligenţa invitaţilor“[9]. În acest sens, iată cum sună (şi cât de lungă este!) întrebarea adresată de George Arion scriitorului C-tin Ţoiu: „*V-aţi născut în 1923, m-am născut în 1946. Ce aţi făcut până când am devenit colegi de planetă, domnule C-tin Ţoiu? Cum v-a înrâurit familia? Dar contextul istoric? V-a fost limpede drumul pe care doreaţi să mergeţi? Aţi avut modele? Aţi determinat ceva, cineva, destinul în mod hotărâtor? Aţi avut o existenţă lineară? Aţi cunoscut rupturi? Tânărul care aţi fost l-ar privi cu simpatie pe cel care sunteţi astăzi? Cel care sunteţi astăzi l-ar judeca pe tânărul*

---

[9]Mircea Vasilescu, *Recursul la Pivot şi la Sava*, în „Dilema”, an. X, nr. 498, p. 8. Întrebarea trebuie să fie clară, pentru a fi înţeleasă fără echivoc de interlocutor. Căci „Literature is the art of writing something that will be read twice; journalism what will be grasped at once. (…) Journalism is literature in a hurry”, remarcă Cyril Connolly, în *Writing Feature Articles. A Prectical Guide to Methods and Markets*, 3rd edition, Brendan Hennessy, Focal Press, MPG Books Ltd., Bodmin, Cornwall, 1997, p. 185.

care ați fost?"[10]. Toate aceste întrebări în lanț puteau foarte bine să fie puse pe rând, toate la timpul lor. Simpla lor cumulare nu face decât să-l deruteze pe invitat, care nu mai știe la ce să răspundă. Iar cititorul pierde șirul curiozităților, fiind bombardat de întrebări greu de urmărit, care nu curg firesc din răspunsul intervievatului.

O altă tendință în interviu este aceea a jurnalistului care preferă să comenteze, să-și exprime opiniile orgolios, uitând că interlocutorul său este „vedeta" de la care publicul așteaptă răspunsuri. Ziaristul cade deseori în capcana frazelor arborescente, cu multe subordonate, făcând din interviu un exercițiu dificil de urmărit. Din rețeta interviului nu lipsesc clișeele în detrimentul originalului în exprimare (*Domnule primar, se vede cu ochiul liber că..., E clar ca lumina zilei că..., Neuitatele șlagăre vii ale dvs. le-ați adunat acum într-un album spre aducere aminte pentru tânăra generație, ce mai faceți doamnă Corina Chiriac?...*).

O întrebare care traduce proasta inspirație a jurnalistului este: *Domnule X, cum vă simțiți în orașul nostru?* În emisiunea de știri „Poveștiri adevărate" de la postul de televiziune „Acasă", este prezentată povestea unei fete de 23 de ani, imobilizată la pat. Iată cât de „inspirat" și „sensibil" este ziaristul:

– *(Reporterul către tânără):* **Te afli la mare încercare, Gabriela…**

– *(Reporterul către mama fetei):* **Cum ați petrecut sărbătorile? Ni s-a spus că ar dori să danseze? / V-ați gândit că ați putea s-o pierdeți?**

– *(Reporterul către Gabriela):* **Gabriela, de ce suferi tu așa? / De ce te-ncearcă Dumnezeu așa? / Pe tot parcursul materialului ai plâns. De ce? De ce aceste lacrimi? / Cât de**

[10]George Arion, *O istorie a societății românești contemporane în interviuri*, București, Editura „Premiile Flacăra", 2005, p. 538.

greu trec aceste zile peste tine? Ce este în sufletul tău, ce se întâmplă acolo?[11].

Aşadar, întrebările bune sunt cele care apar în urma răspunsului invitatului, ca o continuare fericită a replicii lui, reacţie care nu este abandonată de jurnalist, ci, din contră, dusă mai departe printr-o altă întrebare, chiar dacă ea e una incomodă pentru invitat. Iată cum Eugenia Vodă continuă „povestea" invitatei, Mihaela Rădulescu, cu o întrebare nouă. Chiar dacă întâmplarea povestită de vedetă ar fi fost suficientă în economia interviului, Eugenia Vodă continuă cu o nouă întrebare sugerată de răspunsul divei:

Mihaela Rădulescu**:** *– Lucrând ca reporter începător la o televiziune, patronul m-a trimis la mare să fac un reportaj despre chiftele, la un restaurant cu care avea oarece interes. Din motive de pană pe autostradă, reportajul n-a mai ajuns la timp la ştiri, drept pentru care am fost dată afară.*

Eugenia Vodă**:** *– De atunci urăşti chiftelele?*

Mihaela Rădulescu**:** *– Definitiv! Azi n-aş mai accepta să fac un reportaj dezonorant despre chiftele.*

Eugenia Vodă**:** *– Crezi că e mai dezonorant să faci un reportaj despre chiftele decât să inviţi în emisiune nişte «chiftele» pe care nu dai doi bani, dar cu care patronul are oarece interes?*

Interviul poate începe de la un amănunt cunoscut despre cel intervievat, ca apoi discuţia, odată începută, să continue în

---

[11]În timp ce tatăl handbalistului român, Marian Cozma, ucis în primăvara lui 2009, într-o discotecă din Ungaria, îşi plângea fiul, aprinzându-i lumânări la căpătâi, un jurnalist de la Antena 3, Rareş Cosma, s-a apropiat şi l-a întrebat aşa: „Cum vă simţiţi în acest moment? Simţiţi durere?" Neinspiraţi, ziariştii recurg la întrebări care le traduc mai degrabă nesimţirea faţă de durerea celuilalt.

chip firesc. Prezent la Arad cu ocazia Festivalului Naţional de Teatru Clasic, actorul Marian Râlea a jucat într-un spectacol de comedie regizat de Alexandru Darie. La momentul interviului[12], Râlea era foarte cunoscut publicului, mai ales din apariţiile sale de la televizor, când trustul PRO TV l-a făcut celebru în rolul „Magicianului". Prima întrebare a jurnalistului poate începe de la acest detaliu, Râlea-Magicianul, tocmai pentru a impulsiona discuţia: *„Haideţi să nu ieşim încă din lumea lui a fost o dată, să mai prelungim puţin magia scenei. Dacă aţi avea puteri magice ce aţi schimba în România?"*.

Există situaţii în care numele celui intervievat vă poate sugera una dintre întrebări. Iată de exemplu cazul actriţei de la Teatrul Clasic „Ioan Slavici", Carmen Vlaga. Într-o întrebare, pe parcursul dialogului, se poate porni de la acest joc de cuvinte: *Vlaga joacă fără vlagă*, adică fără nerv, aplomb, adică prost, neinspirat! Şi acum întrebarea posibilă: *„Carmen Vlaga joacă fără vlagă uneori? Cum reuşeşti să te remontezi după o zi de repetiţii solicitante?"*.

În loc să-ţi întrebi invitatul, cu formula banală şi tocită de atâta folosire, *„Cum se vede viaţa la (înălţimea celor) 60 de ani?",* poţi reformula: *„La greci, ca şi la evrei, senectutea începe la 70 de ani. Vă aflaţi încă departe de această vârstă şi, totuşi, 60 de ani constituie un prag. Cum se văd, de la această înălţime, viaţa, literatura, cultura?"*. Sau, în locul întrebării: *„Cum vă simţiţi la revenirea în ţară?",* puteţi opta pentru o altă variantă care să dovedească documentarea jurnalistului: *„Sunteţi plecat din România de aproape zece ani. Acum, când reveniţi pentru perioade mai lungi în Arad, ce impresie vă dă mai mult de gândit?"*.

---

[12] Carmen Neamţu, *Aş aduce nişte îngeri să muncească în România*, în „Observator", nr. 607, p. 6.

Profesorul William Zinsser[13] este convins că jumătate din tehnicile intervievării sunt învăţate („*half of the skills is purely mechanical, the rest is instinct“)*, iar restul ţine de instinct, de ştiinţa de a şti cum să faci ca persoana din faţa ta să fie relaxată, să ştii când să insişti, când să asculţi, când să te opreşti. Şi toate pot fi învăţate odată cu experienţa acumulată. Şi în urma unei documentări temeinice asupra invitatului. Astfel, talentul nu se manifestă decât punând în forme şi modalităţi gazetăreşti: fapte, date, episoade ale experienţei de viaţă, de muncă a unor oameni despre care scrii acum. [14] Dacă invitatul este medic, dar are şi preocupări literare (aşa cum e doctorul Ion Corlan, autor de piese de teatru publicate), întrebările pot îmbina cele două preocupări ale invitatului, medicina şi scrisul[15].

Larry King, longevivul intervievator al postului de televiziune CNN, vorbeşte[16] despre câteva din secretele interviurilor sale reuşite. King îi sfătuieşte pe tinerii jurnalişti să nu-şi facă o listă cu întrebările formulate în detaliu, ci să-şi scrie într-un

---

[13] *On Writing Well, An Informal Guide to Writing Nonfiction*, 3rd ed., New York: Harper&Row, 1985, p. 78.

[14] Cf. Ion Şinca, în „Presa Noastră“, nr. 4 (203), în articolul *Câteva consideraţii despre rolul şi locul activităţii de documentare*, p. 19. Investigaţia documentară îl pune pe reporter în situaţia de a emite judecăţi de valoare, de a face aprecieri, fiind, în opinia autorului citat, „o operă de gândire“ ce implică studiu, observare atentă, pasionantă, artă de a comunica cu oamenii, dar şi „curiozitate gazetărească, atunci când te zbaţi pentru a descoperi fapte, episoade cu semnificaţii largi, profunde“ (p. 21).

[15] Vezi: *O ţară cu o naţie bolnavă. Momentul optim pentru o terapie eficientă a fost ratat*, C. Neamţu, interviu cu Ion Corlan. Iată câteva întrebări din discuţia cu jurnalistul: *Sunteţi medic primar de boli interne. Încercaţi să puneţi un diagnostic situaţiei actuale din România, încercând totodată să ne oferiţi şi remediile, terapia; Ce schemă terapeutică propuneţi să urmăm?; Diagnosticaţi fenomenul literar arădean.*

[16] Larry King, *Secretele comunicării. Cum să comunici cu oricine, oricând şi oriunde*, Bucureşti, Editura „Amaltea“, 2002.

carneţel câteva „cuvinte-cheie“ care să le amintească de problematicile pe care vor să le abordeze în interviu. Astfel, vei pune atâtea întrebări până când vei epuiza problema! Un alt sfat al lui King este acela de a-ţi privi interlocutorul în ochi. Nu eşti duşmanul lui, dar nici nu te laşi păcălit de strategiile sale, punctează ziaristul, care e adeptul întrebărilor deschise şi simple, care să nu-i dea invitatului posibilitatea de a divaga. În fine, nu uita să şi „taci inteligent“! Dacă răspunsul primit e prea scurt ori neconvingător, priveşte-ţi în ochi invitatul ca şi cum ai aştepta continuarea. Atenţie, deci, la documentare care trebuie folosită eficient (ca să nu întrebăm „*Cu ce ocazie/sentimente la Arad, domnule X?*” sau *„Ce faceţi aici doamnă Y?”)*. Dacă nici jurnalistul nu ştie ce caută acolo cu interlocutorul său, atunci cum să-şi mai lămurească cititorul? Tot de evitat ar fi şi întrebările retorice de genul: „*Nu vi se pare că viaţa e grea aici?*“; „*Nu credeţi că nu se mai poate aşa?”*. E important să-ţi laşi invitatul să răspundă, nu să-i îngustezi aria de răspunsuri, oferindu-i soluţii la îndemână pentru răspunsurile sale.

Aşadar, ce întrebări nu trebuie puse?

1. Întrebările care reflectă slaba documentare sau lipsa de documentare a jurnalistului. „*Ce ne puteţi spune despre dumneavoastră?”; „Ce noutăţi aveţi despre dumneavoastră?”*.

2. Întrebările vagi, generale: *„Ce mai faceţi?”; „Ce-aţi mai făcut de când nu v-am mai văzut?”; „Cum o mai duceţi d-le?”...*

3. Mai multe întrebări într-o singură formulare.

4. Întrebările ce conţin comentariile jurnalistului, uneori chiar propriul lui răspuns la întrebarea pe care o adresează invitatului său.

5. Întrebările prea lungi.

6. Întrebările care conţin răspunsul în ele, de genul: *„Chiar doriţi să câştigaţi meciul?”*.

7. Întrebările-clişeu, ce aduc răspunsuri previzibile în interviu, plictisitoare, monotone.

8. Întrebări la care invitatul nu are competenţa să răspundă. Răspunsul poate fi vag, dar îl poate surprinde pe jurnalist, returnându-i răspunsul sub forma unei întrebări de genul: *De unde vreţi să ştiu eu acest lucru?*

Partea dificilă a genului constă în faptul de a-l mulţumi atât pe interlocutor, care astfel e generos în răspunsuri (adresându-i întrebări care îl aşază într-o lumină favorabilă) cât şi pe public (care doreşte informaţie ambalată într-o manieră cuceritoare, uşor de parcurs). Profilul unui intervievator bun porneşte de la cunoaşterea noţiunilor teoretice despre interviu şi etapele elaborării lui şi se consolidează pe baza a cât mai multor experienţe practice, „pe teren". Aşadar, nicio întrebare nu trebuie „omorâtă", doar pusă acolo unde trebuie, cum trebuie.[17]

GETTING A GOOD INTERVIEW / HOW TO GET A GOOD INTERVIEW?

Abstract

The paper presents some advice and rules of a good interview, taking into consideration the preparation, gathering of information and editing of the final article. A good interview cultivates the optim dosage between discretion and challenge as we can see readind the exemples of the analyse.

[17]Documentându-mă pentru cursul de interviu, am descoperit, în Biblioteca Facultăţii de Jurnalistică din Åahus, o poezie cu un titlu sugestiv, *Nu omorî niciodată o întrebare*, de Gerhard Frost. O reproduc aici în varianta sa originală, urmând ca fiecare să culeagă din ea învăţăminte, atâtea câte există: „Never Kill a Question/ It is a fragile thing./A good question deserves to live./Great questions are permanent and blessed gifts of the mind/But the greatest questions of all/are those which build bridges to the heart/addressing the whole person./No answer should be designed to kill the question./When one is too dogmatic, or too sure,/one shows disrespect for truth/and the question which points toward it./Beyond my answer there is always more,/more light wanting to break in and waves of inexhaustible meaning/ready to break against wisdom´s shore./Whenever there is a question let it live".

IOAN SLAVICI ÎN LIMBA SPANIOLĂ

LUMINIȚA VLEJA

Motto: „Spre a fi înțeles de popor trebuie să te exprimi ca el: simplu, firesc.”
(Ioan Slavici)

Introducere[1]

Ioan Slavici a fost considerat unul dintre scriitorii preocupați în permanență de problemele legate de limbă. Stau mărturie în acest sens manualele alcătuite de el şi câteva studii: *Gramatica limbii române – Etimologia, Articularea numelor proprii, Cum se scrie româneşte, Aşezarea vorbelor în româneşte* etc. Cu privire la limba literară şi stilul operelor lui Slavici, Sextil Puşcariu vorbea în termeni elogioşi, subliniindu-i contribuția la evoluția limbii române: „Un Slavici, un Coşbuc şi, în timpul din urmă, un Lucian Blaga, înainte de a primi neologismul ieftin ce ți se îmbie atât de ademenitor, scurmă în comorile păstrate, în cărți vechi religioase şi în poezia populară spre a găsi cuvântul autohton, căruia îi dau, prin lărgiri de înțeles sau împerecheri fericite cu alte cuvinte, o nouă strălucire.”[2].

---

[1]Prezentul articol a fost scris în cadrul Proiectului de cercetare Hum2007-62745/FILO *La Oralidad Fingida: Descripción y Traducción (OFDYT)*, finanțat de Ministerul Educației şi Ştiinței din Spania.

[2]Sextil Puşcariu, *Contribuția Transilvaniei la formarea şi evoluția limbei române*, în Revista Fundațiilor, anul IV (1937), nr. 5, p. 296-323.

Încercând să definească stilul lui Slavici, criticii literari au lansat termenul de „stil ardelean în literatură”[3]. El a fost interesat însă mai mult de corectitudinea limbii decât de expresivitatea ei, fapt pentru care a fost criticat, de altfel. Cu toate acestea, s-au întâlnit multe păreri favorabile cu privire la limba literară şi stilul operelor lui Slavici. Astfel, Nicolae Iorga, în *Schiţe din literatura română* (1893), vorbind despre nuvelele lui Slavici, remarca „inimitabilul adevăr al dialogului”, de „măsura artistică, pe care o vedem întotdeauna păstrată”[4].

Ca tot ce e peren în literatură, opera lui Slavici rămâne în continuare o operă deschisă, care îşi aşteaptă în permanenţă relectura şi interpretarea, definindu-se, în esenţa ei, pe cât de clasică, pe atât de modernă. Actuală este şi abordarea operelor lui Slavici în vederea traducerii lor, demers realizat deja pentru limba spaniolă în anul 1983 de Maria Elena Răvoianu. Volumul *El Molino Afortunado y otros relatos,* apărut atunci la Editura Minerva, cu un prolog de Ion Dodu Bălan, conţine următoarele traduceri: *Moara cu noroc* (*El Molino Afortunado*), *Popa Tanda* (*El Cura Cháchara*), *Scormon* (*Hurgón*) şi *Comoara* (*El tesoro*).

În prologul tradus în limba spaniolă, Ioan Slavici este înfăţişat de Ion Dodu Bălan ca o parte a unui întreg: „Al lirismo profundo y a la meditación filosófica llena de sentidos del último gran romántico de la literatura universal, que fue Mihai Eminescu (1850-1859), al brío narrativo con ricas implicancias populares del moldavo I. Creangă (1837-1889), a

---

[3]Al. Philippide, *Consideraţii confortabile*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1970, pp. 85-86.

[4]Nicolae Iorga, *Schiţe din literatura română*, Iaşi, Editura Librăriei Fraţii Şaraga, 1893, *apud* C. Mohanu (antologie, prefaţă, tabel cronologic, bibliografie selectivă), *Ioan Slavici,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1977, p. 87.

la implacable ironía satírica de la sociedad burguesa de la obra del valaco Ion Luca Caragiale (1852-1912), se agrega, viniendo de Transilvania y completando magistralmente el panorama de la literatura rumana de la segunda mitad del siglo XIX, la severa mirada moralizadora lanzada sobre el mundo por Ioan Slavici (848-1925), el que trajera en su creación, junto a la sana concepción ética, la imagen verídica, llena de dramatismo de la aldea transilvana […]"[5].

Încă din 1881, după apariția *Novelelor din popor*, o publicație londoneză de prestigiu, *The Academy*, constatase că Slavici „şi-a câştigat o solidă reputație printre nuveliştii europeni". Traducerile ulterioare din opera lui Slavici în limbile franceză, italiană, rusă, maghiară, cehă, bulgară, polonă atestă prestigiul european al autorului transilvănean.

Traducerea unor mărci ale oralității simulate

Moara cu noroc a fost scrisă în 1881 şi tradusă în spaniolă cu o sută de ani mai târziu, în 1983, într-un context dificil nu doar pentru difuzarea literaturii române în țările europene, ci şi pentru comunicarea românilor cu exteriorul. Nuvela *Moara cu noroc* a fost ecranizată şi prezentată la Festivalul de la Cannes în 1957, cu titlu identic în franceză (*Le Moulin de la chance*). Filmul, în regia lui Victor Iliu, a fost turnat în mare parte în Şiria, satul natal al lui Slavici, ca de altfel şi celelalte două filme care transpun *Pădureanca* şi *Mara*.

Caracteristica cea mai importantă a nuvelei *Moara cu noroc* este îmbinarea unui limbaj oral cu elaborarea literară specifică lui Slavici, prezentă în fragmentele narative şi descriptive. Critica românească a subliniat influența şcolii

---

[5]Ioan Slavici, *El Molino Afortunado*, Bucarest, Editorial Minerva, 1983, p. V.

germane, preocupate de substanță, în comparație cu cea franceză, obsedată de stil, după cum remarca Pompiliu Marcea[6].

Criticul Mihai Zamfir este de părere că, „în realitate, Slavici rămîne unic în peisajul prozei noastre. Nu a avut niciun precursor, nu îi identificăm, cu cea mai mare bunăvoință, nici un înaintaş pe terenul literaturii române: fără urmaşi veritabili, a lăsat în urmă doar cîțiva imitatori. Ivirea lui, pe terenul literaturii române, este inexplicabilă. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Slavici inaugurează la noi proza de observație socială şi conectează astfel proza românească la cea europeană contemporană. Odată cu el, autobiografia lirică, proza poetică ori romanul de tip balzacian încep să dateze; cu el, proza românească se europenizează, devenind contemporană cu ceea ce se scria în restul continentului.”[7].

S-a scris, de asemenea, în numeroase rânduri şi despre particularitatea fundamentală a stilului lui Slavici: oralitatea. Aceasta este prezentă atât în vorbirea eroilor, cât şi în stilul neutral al autorului.

În traducerea nuvelelor şi povestirilor lui Slavici în limba spaniolă elementele de oralitate au presupus diverse aspecte, legate în primul rând de tehnicile folosite de autor şi apoi de caracteristicile limbii receptoare, care i-au impus traducătoarei folosirea unor tehnici asemănătoare sau diferite. Problematica traducerii oralității simulate este complexă şi dinamică. Însăşi definiția termenului „oralitate simulată”[8] presupune intervenția

---

[6]Cf. C. Mohanu, *lucr. cit.*, p. 194.

[7]Mihai Zamfir, „Prozatorul Biedermayer: Slavici”, în *România literară*, nr. 30/2009.

[8]Pentru terminologie şi definiții a se vedea Jenny Brumme, (ed.), *La oralidad fingida: descripcion y traducción. Teatro, cómic y medios audiovisuales,* Madrid, Iberoamericana; Frankfurt am Main, Vervuert, 2008; Jenny Brumme y Hildegard Resinger (eds.), *La oralidad fingida: obras literarias. Descripción y traducción,* Madrid, Iberoamericana; Frankfurt am Main, Vervuert, 2008.

unui autor şi, în consecinţă, selectarea unor trăsături specifice oralităţii. În opinia noastră, una dintre priorităţile traducătorului ar fi înţelegerea importanţei modelelor de limbă pentru a coincide cu intenţia autorului textului original. Strategiile traductive reprezintă, în acest context, interes filologic, traductologic şi lingvistic. În cazul traducerii lui Slavici în limba spaniolă am putut constata că, dincolo de redarea panoramei unei epoci, este vorba şi de o dimensiune sociolingvistică, impusă de redarea unei variante geografice. Ceea ce ne apropie cu gândul de capitolul intitulat „Arhetipuri şi factori stilistici" din cartea lui Lucian Blaga, *Aspecte antropologice*, unde filosoful român afirma: „Factorii stilistici reprezintă nişte factori modelatori ai spiritului uman, situat în orizontul specific al necunoscutului, care urmează să fie revelat prin creaţii de cultură [...] Factorii stilistici proprii geniului uman sunt variabili de la epocă la epocă, de la un loc istoric la altul, de la o colectivitate la alta şi uneori chiar de la individ la individ, ceea ce înseamnă că ei nu implică posibilităţi reactive de natură biologică, înnăscute."[9].

Îmbinarea limbajului oral cu elaborarea literară specifică lui Slavici este, aşadar, o constantă pe care traducătoarea a sesizat-o. Ne-am propus să observăm în cele ce urmează strategia de traducere adoptată, modul în care traducătoarea a reuşit să retransmită oralitatea în textul ţintă.

În nuvela *Popa Tanda* se pot distinge trei voci: vocea naratorului martor, cea a naratorului propriu-zis şi cea a personajelor, acest lucru fiind posibil datorită folosirii discursului indirect liber (DIL), caracterizat prin prezenţa trăsăturilor specifice oralităţii. DIL este un mod hibrid de reprezentare a discursului prin care se citează cuvintele (vorbite, gândite sau chiar scrise) ale personajelor şi care se caracterizează prin

---

[9]Lucian Blaga, *Aspecte antropologice*, Timişoara, Editura Facla, 1976, p. 172.

combinarea elementelor aparținând DD şi DI, astfel că li se dă voce personajelor fără a oculta naratorul. Este vorba deci de un compromis între două limbaje, cel scris şi cel rostit, care se caracterizează prin efecte polifonice şi prin coexistența mărcilor stilului direct şi ale celui indirect.

DIL poate îmbrăca forme diferite în funcție de limba în care este folosit.

Conform opiniei lui Walter von Wartburg, DIL este atestat în franceza veche[10], dar abia în secolul al XIX-lea este folosit şi exploatat la maximum în narațiunea literară. Primele exemple atestate în franceză le găsim în fabulele lui La Fontaine (1621-1695). În literatura spaniolă îl putem repera la Cervantes (1547-1616), dar fără o conştiință forte clară a identității lui stilistice şi a semnificației. În engleză DIL îşi face apariția ca trăsătură dominantă la Jane Austin (1775-1817), care îl perfecționează şi îl rafinează. În literatura germană îi regăsim începuturile la Goethe (1744-1832), iar în rusă la Puşkin (1799-1837). În literatura română putem vorbi de DIL odată cu Costache Negruzzi şi mai ales cu Ioan Slavici, la care întâlnim o grijă deosebită pentru a spori participarea cititorului la actul literar.

După cum am precizat deja, DIL nu funcționează în toate limbile la fel. Cu toate că DIL se foloseşte în toate literaturile, prezentând efecte şi funcții în general foarte asemănătoare, el diferă de la o limbă la alta în aspecte de care ne putem da cel mai bine seama în traducere. Să observăm, aşadar, câteva soluții propuse de traducătoare în limba spaniolă, limbă aparent foarte asemănătoare cu româna. DIL este folosit în ambele limbi pentru a reproduce gândurile personajelor într-o manieră concisă şi totodată foarte sugestivă:

---

[10]Walter von Wartburg, *Évolution et structure de la langue française,* Berne, Francke, 1958, p. 239.

(1) *Nu-i vorbă! drept avea părintele Trandafir. Este numai că dreptul e treaba celor mai mari în putere. Cei mai slabi trebuie să şi-l arate pe-ncetul. Furnica nu răstoarnă muntele, dar îl poate muta din loc: încet însă, încet, bucățică după bucățică*. (IS: 8)

(2) *¡Es verdad! El cura Trandafir tenía razón. Sólo que la razón es asunto de los poderosos. Los más débiles tienen que demostrarla poco a poco. La hormiga no derrumba la montaña, pero la puede cambiar de lugar: sólo que de a poco, granito a granito*. (ISE: 110)

S-a afirmat adesea că DIL este polifonic. Avem de-a face, astfel, cu două instanțe enunțiative: discursul care raportează devine ecoul unui discurs care este raportat. Ambele „voci" se confundă în gura unui singur locutor, fiind vorba de o dublă enunțare, ambiguă, iar între cele două "voci" granițele nu sunt marcate tranşant, ceea ce îi permite autorului să-şi ia o anumită distanță față de personaj atunci când lasă impresia că îi exprimă gândurile şi cuvintele. Această distanță poate fi afectuoasă, poate să exprime înțelegere sau ironie, dar mai ales concizie, care, în cazul lui Slavici, se adaugă intenției moralizatoare. După cum am mai spus, în majoritatea nuvelelor lui Slavici distingem trei voci: vocea naratorului propriu-zis, cea a naratorului martor şi cea a personajelor. Acest procedeu are avantajul de a prezenta anumite personaje ca fiind mai discrete, mai puțin directe decât cele care se exprimă prin DD:

(3) *Poate că ştia şi părintele că este aşa în lume; dar el avea legea lui: „Ce-i drept şi adevărat, nici la dracul nu-i minciună!"* (IS: 8)

(4) *Tal vez el cura también sabía cómo son las cosas; pero él tenía su ley: "lo que es justo y verdadero ni para el diablo es mentira!"* (ISE: 110)

Traducătoarea a păstrat în textul-țintă acelaşi procedeu, suprapunerea de „voci", pentru a evoca oralitatea. Remarcăm însă absența semnului exclamării la începutul enunțului, aşa cum s-ar fi cuvenit să existe în limba spaniolă.

Vasile Popovici observa faptul că Slavici şi-a transformat proza într-un spațiu esențialmente teatral. „Universul lui Slavici e de neconceput în afara teatralității, el e organic construit pe un tipar teatral ascuns şi care manevrează întreaga existență a eroului său."[11]. Autorul însuşi afirma în 1872, într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, că are o dispoziție deosebită pentru arta dramatică[12]. Unul din procedeele care contribuie la această impresie ar fi folosirea întrebărilor cu rol retoric. Efectul pe care Slavici îl produce astfel cu ajutorul DIL este acela de a emfatiza tonul sugerat de respectiva întrebare:

(5) *Popă-n Sărăceni? Cine ştie ce vrea să zică popă-n Sărăceni?* (IS: 8)

(6)*¿Cura en Los Pobres? Quien sabe lo que significa ser cura en Los Pobres?* (ISE: 110)

(7) *Popă? Se zice că nu e sat fără de popă*. (IS: 10)

(8) *¿Cura? Se dice que no hay aldea sin cura*. (ISE: 112)

---

[11]Vasile Popovici, *Eu, personajul,* Bucureşti, Cartea românească, 1988, p. 54.

[12] *Ibidem.*

Perspectiva pe care a ales-o traducătoarea, folosirea DIL, aceeaşi din textul original, prezintă câteva avantaje față de DI:

1. permite succesiunea unui mare număr de propoziții subordonate, fără ca acest lucru să opacizeze textul;

2. datorită DIL s-a putut păstra tonul stilului direct în cadrul DI;

3. spre deosebire de DI, DIL este un instrument literar fecund care se pretează la o infinitate de nuanțe.

Cele câteva observații ne-au permis să ne dăm seama că elementele aduse în discuție se circumscriu lingvisticii, stilisticii contrastive şi traducerii. Care sunt aceste elemente şi în ce mod intervin ele în traducerea DIL şi a strânsei relații care există între oralitatea simulată şi DIL sunt întrebări importante, la care fiecare traducător încearcă să răspundă în funcție de specificul limbilor pe care le pune în contact.

Bibliografie

Brumme, Jenny (ed.), *La oralidad fingida: descripcion y traducción. Teatro, cómic y mediso audiovisuales,* Madrid, Iberoamericana; Frankfurt am Main, Vervuert, 2008.

Brumme, Jenny y Resinger Hildegard (eds.), *La oralidad fingida: obras literarias. Descripción y traducción,* Madrid, Iberoamericana; Frankfurt am Main, Vervuert, 2008.

Iorga, Nicolae, *Schițe din literatura română*, Iaşi, Editura Librăriei Frații Şaraga, 1893.

Mohanu, C., (antologie, prefață, tabel cronologic, bibliografie selectivă), *Ioan Slavici,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1977.

Philippide, Al., *Considerații confortabile*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1970.

Popovici, Vasile, *Eu, personajul,* Bucureşti, Cartea românească, 1988.

Puşcariu, Sextil, *Contribuția Transilvaniei la formarea şi evoluția limbei române*, în „Revista Fundațiilor”, anul IV (1937), nr. 5, p. 296-323.

Van Dijk, Teun, *Texto y contexto. (Semántica y pragmática del discurso).* Traducción de Juan Domingo Moyano. Introducción de Antonio García Berrio, Madrid, Cátedra, 1995.

Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1973.

Vleja, Luminița, "La oralidad fingida en Ioan Slavici: descripción y traducción", in *Colindancias. Revista de la Red Regional de Hispanistas de Hungria, Rumanía y Serbia*, 1/2010, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2010, p. 29-39.

Wartburg, Walter von, *Évolution et structure de la langue française,* Berne, Francke, 1958.

Zamfir, Mihai, „Prozatorul Biedermayer: Slavici", în *România literară*, nr. 30/2009.

IS = SLAVICI, Ioan, *Nuvele,* Bucureşti, Editura Minerva, 1971.

ISS = SLAVICI, Ioan, *El molino afortunado*. Traducción del rumano de Maria Elena Răvoianu, Bucarest, Editorial Minerva, 1983.

IOAN SLAVICI IN SPANISH
(Abstract)

Key-words: *literature, translation, Ioan Slavici*

Language structures, modulates, grants consistency and confers significance to all the experiences of the subject. The expression of oneself or the psychological identity is related to the language, which allows differentiating structures of significance and , at the same time, participates in the process of individualisation, which allows capturing similarities, as well as differences and contrast with other persons. It is crucial for this continuation to reveal the feigned orality configured by Ioan Slavici, Romanian writer (1848-1925) in one of his novels and to analyse one of most typical modalities and the difficulties that this type of orality has originated when translated into Spanish. The paper approaches the significance of the concept of simulated orality in relation with the intention of the author and her translation into Spanish in the light of some recent studies.

I. FUNERIU, *Reflecţii filologice*, Arad, Editura Universităţii „Aurel Vlaicu", 2008

Cartea de faţă se înscrie în seria tematică inaugurată prin *Al. Macedonski. Hermeneutica editării*, Timişoara, Editura Amarcord, 1995, *Editorialişti români*, Timişoara, Editura Augusta, 1996, *Mihai Eminescu: „lecturi infidele"*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001, adică aceea a editării textului. Nu restrângem noţiunea de „text" doar la cel beletristic, care rămâne, oricum, preocuparea de bază a autorului, deoarece, prin lucrarea *Principii şi norme de tehnoredactare computerizată*, Timişoara, Editura Amarcord, 1998, I. Funeriu are în vedere limba literară în ansamblul său.

Volumul cuprinde o selecţie de articole şi studii „publicate în reviste ştiinţifice [...], în reviste literare [...] sau în volume colective" (p. 9). Aceste contribuţii au fost grupate în patru secţiuni: *Stilistică & Textologie*, *Cod tipografic*, *Polemici* şi *Biografie şi creaţie*.

Majoritatea studiilor din prima secţiune se referă la grave greşeli de editare, sesizate mai ales în editarea scrierilor lui Mihai Eminescu şi Al. Macedonski, preluate cu nonşalanţă, ca să nu spunem, în spiritul autorului, cu iresponsabilitate, de la o ediţie la alta, de la un comentariu la altul. Din capul locului, I. Funeriu reproşează „legiuitorului" lipsa de atenţie acordată cititorului, pe care „ar fi putut să-l protejeze [...], printr-un alineat măcar, împotriva falsificatorilor de tot soiul, pe care, har Domnului, îi întâlnim peste tot, chiar şi acolo unde te aştepţi mai puţin: în cultură" (p. 13). De altfel, şi primul studiu,

de unde am şi extras citatul, poartă un titlu semnificativ: **Nulla poena sine lege?**

Dintre numeroasele erori de editare, autorul se referă, de exemplu, la „teribila gafă a lui Călinescu” din *Opera lui Mihai Eminescu* (ediţia I, 1935, a II-a, 1970, la Editura Minerva, vol. II, p. 289), care preia cu uşurinţă o eroare de transcriere a unui cuvânt, *copite* în loc de *copile*, din versul eminescian: „Când în straturi luminoase basmele *copite* <copile> cresc”. O lecţiune la fel de ilogică este depistată de autor în epigrama lui Macedonski, *Inscripţie pe un bust*, reprodusă în ediţia Marino din 1966 şi preluată fără discernământ şi în ediţia academică îngrijită de Mircea Coloşenco. Este vorba de confuzia între *bonz* şi *bronz* din versurile: „Contemplându-şi lung buricul cu privirea lui de *bronz* <bonz> / Bustul meu înfăţişează epoca turnată-n bronz”.

Multe erori de editare provin din lipsa cunoştinţelor filologice de bază, în special a celor privitoare la ortografia folosită de scriitori. Şi aici „victimă” este tot Eminescu (între alţii): în poezia *La Heliade*, de pildă, publicată în „Familia”, s-a transcris, din eroare, **o** în loc de **à**, cum scrisese poetul, iar manuscrisul este probă în acest sens, „în semn de elogiu pios” faţă de ilustrul predecesor care, conform unei variante ortografice din epocă, îl folosea pe **à** cu valoarea lui *aceea*. Eroarea s-a menţinut în toate ediţiile până la 1939. Lecţiunea corectă este deci: „Peste curând cu dânşii trăi-voi **à** viaţă”.

O analiză cu valoare de didactică filologică, cu aplicabilitate la Macedonski, de data aceasta, poate fi întâlnită în studiul **Honni soit qui mal y pense** (p.25-42).

În studiul **Traduttore traditore?** sunt analizate, pe baza unor exemple sugestive, capcanele care-l pândesc la tot pasul pe traducătorul amator sau neatent ori, pur şi simplu, incompetent. Astfel, într-o traducere în franceză a lui Eminescu, cuvântul *limbă*, din versul „Un sultan dintre aceia ce domnesc

peste vro *limbă*”, a fost tradus prin *languages*, la care „impietate”, I. Funeriu glosează prompt:”[...] echivalenţa *limbă − language(s)* este una absurdă, *limbă* fiind la Eminescu, „seminţie”, „popor” şi nicidecum „limbaj”!” (p. 51). Spaţiul nu ne permite, din păcate, să ne referim , pe îndelete, şi la alte studii din această secţiune, precum *Gramatica poeziei*, *Pleonasm versus tautologie* şi *Paronime*.

În partea denumită *Cod tipografic*, autorul reia unele chestiuni privind tehnoredactarea computerizată, cum ar fi *Accentul grafic în codul tipografic românesc* sau *Semnele diacritice*.

Secţiunea *Polemici* este „dedicată” îndeosebi controverselor cu editorul Mircea Coloşenco, cel care a alcătuit recenta ediţie academică a operei lui Macedonski, unde se perpetuează o parte din greşelile pe care I. Funeriu le semnalase deja în ediţia Marino.

Ultima secţiune, *Biografie şi creaţie*, cuprinde două evocări, una despre Lucian Blaga, alta despre G.I. Tohăneanu, acesta din urmă fiindu-i autorului un adevărat mentor. I. Funeriu a reuşit să evidenţieze faptul că „deşi pentru mulţi G.I. Tohăneanu pare a fi un spirit prin excelenţă conservator, D-sa este în acelaşi timp un autor modern în toată puterea cuvântului” (p. 243). Evocarea a fost scrisă pentru volumul omagial dedicat Profesorului G.I. Tohăneanu, la 80 de ani.

Cartea este scrisă într-o manieră expresivă, aforistică pe alocuri, ceea ce face ca numeroasele comentarii docte, probând competenţa uneori copleşitoare a autorului (cum se întâmplă şi când abordează probleme ale versificaţiei româneşti) să fie parcurse cu o deosebită plăcere a lecturii.

Mirela Boncea

Mircea-Doru BRÂNZĂ, *Uso variable de los clíticos de 3ª persona en el centro y norte de España*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2008, 396 p.

Mircea-Doru Brânză a cercetat în profunzime varietatea aspectelor pe care le presupune folosirea cliticelor de persoana a treia, acordând o atenţie specială variaţiei lingvistice. Fundamentată pe o bibliografie de cea mai bună calitate, prezenta lucrare ne dezvăluie nu numai un lingvist stăpân al metodelor de cercetare, ci şi unul care a avansat o serie de idei originale, un adevărat „practician" al lingvisticii hispanice moderne.

Prezentându-ne rodul muncii sale şi al documentării filologice într-un studiu extrem de elaborat, autorul a realizat un demers care aduce completări şi precizări faţă de contribuţiile anterioare prin modul de abordare şi prin formularea unor noi opinii asupra unor fenomene lingvistice, lucrarea fiind destinată în primul rând cercetătorilor limbii spaniole, profesorilor şi studenţilor din învăţământul universitar filologic. În acelaşi timp, numeroasele exemple şi note fac studiul accesibil unui public mai larg, interesat de problemele limbii şi ale culturii spaniole.

Autorul afirmă în *Introducere* că fenomenele cunoscute sub numele de *leísmo*, *loísmo* şi *laísmo* sunt atestate cu multe secole în urmă în spaniola peninsulară şi au suscitat interesul multor lingvişti şi autori de gramatici. Însă puţine studii încearcă să elucideze cauzele apariţiei şi proliferării acestor devieri de la normă, contextele în care ele apar cu o frecvenţă

mai mare, un număr şi mai redus investigând *leísmo* şi *laísmo* la plural şi relaţia dintre aceste două fenomene.

Prezenta lucrare se constituie, astfel, într-o monografie a acestor fenomene, iar noutatea ei constă în faptul că autorul abordează tema din punct de vedere lingvistic, sociolingvistic şi geolingvistic.

Structurat în 7 capitole, studiul capătă caracter complex prin diversitatea problematicii pe care o tratează. Autorul prezintă un tablou complet al prezenţei şi importanţei fenomenelor *leísmo* şi *laísmo* în cazul vorbitorilor din şase oraşe din centrul şi nordul Spaniei: Madrid, Salamanca, Burgos, Valladolid, Bilbao şi Pamplona. Anchetele s-au realizat pornind de la şapte parametri utilizaţi pentru a investiga primul fenomen şi de la paisprezece în cazul celui de-al doilea.

În *Introducere* ni se oferă informaţii despre studiile cele mai recente care abordează folosirea cliticelor. În capitolul 2 se prezintă rezultatele cercetării preliminare, şi anume parametrii întâlniţi în corpusul alcătuit din textele scrise, care au servit ca punct de plecare în elaborarea stimulilor pe baza cărora s-a efectuat ancheta. Tot în acest capitol se prezintă criteriile în conformitate cu care s-au elaborat stimulii şi metodologia după care s-a efectuat ancheta. Studiul a fost efectuat cu precădere pe baza metodologiei statistice, aşa cum se observă în cap. 2.5. în interpretarea datelor (context cu forma *le*/context cu forma *lo*), metodă utilizată aici pentru măsurarea obiectivă a gradului de polarizare sau de probabilitate a distribuţiei respectivelor pronume. Autorul oferă, de asemenea, în 2.6., p. 90, necesarele precizări referitoare la terminologia folosită în studiul său.

În capitolul 3 găsim o analiză globală a legăturii dintre *leísmo* şi *laísmo*, analiză pertinentă care are la bază următoarele variabile: stimulii care favorizează sau defavorizează folosirea lor, numărul referentului, condiţia şi sexul informatorului. În concluziile capitolului se fac referiri şi la variaţia dialectală,

mult mai redusă în cazul fenomenului *leísmo* decât în cel reprezentat de *laísmo.* Deşi există o legătură între cele două fenomene, fiecare funcţionează diferit: în cazul primului fenomen menţionat variabilele cele mai importante sunt *condiţia* şi *numărul referentului*, în timp ce în cazul celui de-al doilea *condiţia* este mai puţin semnificativă.

Capitolul 4 analizează factorii care favorizează folosirea pronumelui *le* pentru formele personale de genul masculin. Datele obţinute sunt prezentate în funcţie de şapte parametri investigaţi şi se trece apoi la analiza cantitativă şi calitativă a fiecărui parametru, în funçtie de oraş şi de contextele care favorizează o variantă sau alta. Pentru fiecare parametru în parte autorul analizează global diferenţele înregistrate în funcţie de sexul informatorului. În ultima parte a capitolului sunt analizate diferenţele dintre cele două grupuri de informatori pentru fiecare oraş.

În prezentarea datelor din capitolul 5 s-a respectat aceeaşi structură ca în capitolul precedent şi s-au analizat cei paisprezece parametri prin intermediul cărora a fost investigat fenomenul *laísmo*. S-a ţinut seama de variabilele *condiţia* şi *numărul referentului*, pentru a se vedea care este impactul lor în diferitele oraşe în care s-a efectuat ancheta şi dacă sunt diferenţe între informatorii masculini şi cei feminini din aria „laistă".

Tema capitolului 6 este dedicată „analizei individuale" a Madridului, tocmai pentru a aprofunda relaţia dintre cele două fenomene care constituie obiectul studiului: se analizează diferenţele dintre gradul de *leísmo* şi de *laísmo* pe fiecare informant, cu intenţia de a stabili care sunt contextele mai sensibile ale schimbării lingvistice şi care sunt cele care opun o mai mare rezistenţă la inovaţie.

În ultimul capitol, intitulat *Concluzii finale*, autorul sintetizează principalele idei desprinse din analiza detaliată a mate-

rialului studiat, ordonându-le în *Observaţii generale* şi *Observaţii specifice*.

Pe parcursul studiului său Mircea-Doru Brânză a inserat numeroase scheme, grafice şi mai ales tabele, iar în *Anexe* găsim informaţii valoroase de o reală actualitate şi utilitate. Referinţele bibliografice vădesc o documentare complexă şi ne dau o privire de ansamblu asupra rigurozităţii ştiinţifice care îl caracterizează pe hispanistul bucureştean; ele includ corpusul investigat şi numeroase studii de actualitate de critică şi teorie lingvistică.

Concepută după un plan judicios, lucrarea cu titlul de mai sus este un studiu modern şi valoros, care răspunde unei necesităţi acut resimţite în hispanistica din România, şi anume aceleia de a se realiza cercetări amănunţite asupra fenomenelor lingvistice din diverse zone ale Spaniei. *Uso variable de los cliticos de 3ª persona en el centro y norte de España* este un studiu necesar şi care se impune firesc, datorită statutului pe care l-a dobândit actualmente hispanistica românească, dar mai ales datorită bogatei experienţe şi imaginaţiei constructive a autorului.

Luminiţa Vleja